

TALLINNA POLÜTEHNILISE
INSTITUUDI TOIMETISED
ТРУДЫ ТАЛЛИНСКОГО
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

Seeria B

18

POLIITILISE ÕKONOOMIA
KATEEDRI UURIMUSI

POLIITILISE ÖKONOOMIA KATEEDRI UURIMUSI

Toimetanud L. Brutus (vastutav toimetaja),
E. Inti ja I. Soidra

TOOLITSE ORJONOMA
KÄSITÄS KIRJIKSI

Ep. 7755

RIIKLIKU SOTSIALISTLIKU OMANDUSE ARENGUST

K. Kulli

Ülesannete hulgas, mis on seotud kommunistliku ühiskonna ülesehitamisega, on tähtsal kohal sotsialistlike omandussuhete ümberkujundamine kommunistlikeks omandussuheteks. See ümberkujundamine peab toimuma sotsialistliku omanduse mõlema vormi igakülgse arengu baasil, kusjuures otsustav osa selles on riikliku sotsialistliku omanduse arengul, kuna riiklik omandus on tänapäeval meie ühiskonnas valitsevaks omandusvormiks.

Riikliku sotsialistliku omanduse arengu küsimusi on majandusteadlased veel suhteliselt vähe käsitleanud, mistõttu siin esineb küllaltki palju läbitöötamata probleeme.

Käesoleva artikli eesmärgiks ongi teha mõningane kokkuvõte riikliku sotsialistliku omanduse arengu olemuse ja põhisuundade probleemistikus esinevatest seisukohtadest ning püüda anda mõningaid omapoolseid arendusi neis küsimustes.

Sotsialistliku omanduse arengu probleemid olid pikka aega nõukogude majandusteadlaste uurimistöö valdkonnast peaaegu kõrvale jäänud. Kui 1950-ndate aastate teisest poolest alates hakatigi neile suuremat tähelepanu osutama, piirdus enamik uurimusi esialgu ainult kolhooslik-kooperatiivse omanduse arengu käsitlemisega, riikliku sotsialistliku omanduse areng neis peaaegu üldse kajastamist ei leidnud. See oli tingitud varem levinud seisukohast, mille kohaselt sotsialistlikus ühiskonnas pidi arenema ainult kolhooslik-kooperatiivne omandus. Riiklikku sotsialistlikku omandust vaadeldi samal ajal aga juba kui küpset omandusvormi, mis üleminekul kommunismile ei vaja enam täiustamist ega arendamist. Selliseid vaateid väljendasid veel hilisemal perioodil mõned majandusteadlased oma seisukohtades.¹

¹ А. Г. Цвелих, Постепенное перерастание социалистических форм собственности в коммунистическую. Научные записки Херсонского сельскохозяйственного института, вып. 7, ч. II, Киев 1958, стр. 4; Г. Котов, О сближении двух форм социалистической собственности, газета «Труд», 12 марта 1959.

Tegelikult peab aga kommunistlikus ühiskonnas valitsevatele tootmissuhetele vastama omandussuhete kõrgem arengutase mitte ainult sellega võrreldes, mis valitseb käesoleval ajal kolhooslik-kooperatiivses majandussektoris, vaid areneum ka sellest, mis on käesoleval ajal omane riiklikule sotsialistlikule majandussektorile. Seetõttu riiklik sotsialistlik üldrahvalik omandus nõuab kommunistliku ülesehitustöö käigus pidevat täiustamist ja arendamist.

Et jõuda selgusele, milles konkreetselt peab väljenduma riikliku sotsialistliku omanduse areng, tuleb lähtuda ühistest joontest ja erinevustest, mis on tänapäeval eksisteerival riiklikul sotsialistlikul omandusel ning tulevasel ühtsel üldrahvalikul kommunistlikul omandusel.

Kõneldes nende ühistest joontest, tuleb eelkõige silmas pidada, et mõlemal juhul on tegemist üldrahvaliku omandusega. Nii ühel kui ka teisel juhul on tootmisvahendite omanikuks kogu rahvas tervikuna, mõlemaid kasutatakse kõigi töötajate huvides ning nad välistavad inimese ekspluateerimise võimaluse inimese poolt. Nii riiklik sotsialistlik omandus kui ka ühtne kommunistlik omandus arenevad plaanipäraselt ning väljendavad ühiskonna liikmete vahelisi seltsimeheliku koostöö, kollektivismi ja vastastikuse abistamise suhteid.

Riikliku ja kommunistliku omanduse vahel on ka olulisi erinevusi. Nende erinevuste sisu ja olemuse tõlgendamisel esineb majandusteadlaste hulgas aga lahkavumusi.

I. Kozodojev näeb põhilist erinevust selles, et kommunistlikuks omanduseks muutmisel kaotab sotsialistlik üldrahvalik omandus riikliku vormi.²

Mitmed autorid, vastupidi, ei loe omanduse riiklikku vormi üldse riiklikku sotsialistlikku ja ühtset kommunistlikku omandust eristavaks asjaoluks.³ Nad lähtuvad sellest, et riik võib säilida kommunistliku ühiskonna teatud etappidel enne kommunismi täielikku võitu maailma mastaabis, ning teevad järelduse, et sel juhul kommunistlik omandus, mis teatud maades on juba kindlustunud, peab omama riiklikku vormi.

Tundub, et viimati nimetatud seisukohal olivad ei ole küsimuse lahendamisel küllalt tähelepanu pööranud riigi funktsioonide mitmekesisusele. Tuleb teha vahet ühelt poolt riigi kui poliitilise organi ja teiselt poolt riigi kui ühiskonna majanduselu juhtimise keskuse vahel, kuna vajadus riigi erinevate funktsioonide järgi ei pea lakkama kaugeltki üheaegselt.

² Политическая экономия. Сборник статей, Москва 1957, стр. 51.

³ Näiteks: С. И. Сдобнов, Две формы социалистической собственности и пути их сближения, Москва 1961, стр. 187; М. В. Колганов, Собственность в период перехода к коммунизму, Москва 1963, стр. 43, 67; А. И. Иойрыш, А. Г. Левитас, Социалистическая собственность, Москва 1961, стр. 47.

Riik kui poliitiline organ lakkab eksisteerimast, kui selleks on olemas vastavad välised tingimused (kommunismi võit kõikides või enamikus maades). Riik kui majanduslik organ lakkab olemast juhul, kui ühiskonnas on välja kujunenud mingi uus jõud, mis on suuteline riigilt üle võtma ühiskonna majanduselu juhtimise. Ühiskondliku omanduse riikliku vormi eksisteerimine ei ole seotud mitte riigi olemasoluga üldse, vaid just riigi kui majandusliku organi eksisteerimisega, mis omakorda sõltub mitte välistest, vaid sisemistest teguritest.

Seega riiklik omandus võib lakata eksisteerimast olukorras, kus riik kui poliitiline organ veel püsib. Ei saa olla riiklikku kommunistlikku omandust, sest kui sotsialistlik omandus on seemise arengu tulemusena kujunenud oma sisult juba kommunistlikuks, kaotab ta riikliku vormi.

Ühiskondliku omanduse riikliku vormi kadumist ei saa pidada ei ainukeseks ega ka peamiseks tunnuseks, mille poolest kommunistlik omandus erineb riiklikust sotsialistlikust omandusest.

Üldrahvalik omandus võib kaotada riikliku vormi vaid juhul, kui üldrahvaliku omanduse seemise arengu tulemusena on selleks loodud vastavad majanduslikud eeldused. Riikliku omanduse seemise arenguprotsessi jõudmine tasemele, mis vastaks kommunistlike tootmissuhete olemusele, ongi tähtsaim tingimus, millest sõltub riikliku sotsialistliku omanduse muutumine kommunistlikuks omanduseks ning vastavalt sellele ka omanduse riikliku vormi kõrvalehitmine.

Kõneldes riikliku sotsialistliku omanduse arengust, on paljud autorid seisukohal, et ühiskonna edasiliikumisel kommunismi suunas toimub üheaegselt riikliku omanduse kvantitatiivne kasv ning kvalitatiivne täiustumine.⁴

On ka teisi arvamusi. A. Kozlov heidab ette, et meie teaduslikus kirjanduses ei tehta küllalt vahet riikliku üldrahvaliku omanduse arengu materiaalsete eelduste, tegurite ja täiustamise

⁴ Näiteks: С. И. С доб но в, Две формы социалистической собственности и пути их сближения, стр. 182; И. Н. К оч и н, Преодоление социально-экономических различий между городом и деревней. Москва 1964, стр. 126; И. В. К ру то в, Период развернутого строительства коммунистического общества и его основные черты. В сб. «О некоторых вопросах развития экономической теории марксизма-ленинизма в решениях и материалах XXI съезда КПСС», Саратов 1960, стр. 23; Л. Ф. А н д р е е в а, Социалистическое государство и перерастание социалистических производственных отношений в коммунистические. В сб. «Экономическая роль социалистического государства в период развернутого строительства коммунизма», вып. 1, Саратов 1963, стр. 54; В. Л о г в и н е н к о, Некоторые вопросы сближения колхозной и общенародной форм собственности. В сб. «Экономические проблемы перехода от социализма к коммунизму», Москва 1960, стр. 263; И. Д. П р о х о р е н к о, Перерастание социалистических производственных отношений в коммунистические, Москва 1963, стр. 27; Период развернутого строительства коммунизма в СССР и использование экономических законов, Саратов 1965, стр. 130.

konkreetsete näitajate vahel, ning leiab, et tootmise mahu ning tootmise põhifondide pidev kasv riiklikus majandussektoris on sotsialistlike tootmissuhete ja sotsialistliku omanduse arengu ning täiustamise teguriks, kuid ei ole sealjuures iseenesest tootmissuhete arengu väljenduseks.⁵

Marksistlik-leninliku teooria kohaselt ei ole omandus mitte ese, vaid inimestevaheline suhe. Ent kas me saame omanduse all mõista mingit sellist suhet, millel puuduks vastav materiaalne objekt? Kahtlemata mitte. Omandussuhted saavad ühiskonna liikmete vahel tekkida ja eksisteerida ikkagi ainult konkreetsete materiaalsete esemete omastamise pinnal. See omakorda tähendab, et mida arenenum, tugevam ja laialdasem on sotsialistlike omandussuhete objekt, seda arenenumad ja tugevamad on ka sellel rajanevad sotsialistlikud omandussuhted.

Juba K. Marx märkis, et «majanduslikud epohhid ei erine üksteisest sellega, mida toodetakse, vaid kuidas ja missuguste töövahenditega toodetakse. Töövahendid on mitte ainult inimtööjõu arengu mõõt, vaid ka nende ühiskondlike suhete näitaja, milledes töö toimub».⁶

Tuleb täiesti nõustuda autoritega, kes märgivad, et sõltumata sellest, kuidas konkreetset tootlikud jõud kommunistliku tootmisviisi tingimustes arenevad, on neil ikka ja alati oma a d e k v a a t n e (minu sõrendus — K. K.) majanduslik baas tootmisvahendite ja toodetud produktide ühiskondliku omanduse näol.⁷

Seega sotsialistlikuks ühiskondlikuks omandiks olevate materiaalsete hüvede kogumi kasv ja tugevnemine on näitajaks, mis ühelt poolt iseloomustab ühiskonna tootlike jõudude kvantitatiivset kasvu, teiselt poolt on aga samaaegselt sotsialistliku omanduse kvantitatiivset arengut iseloomustavaks näitajaks.

Sotsialistliku omanduse kvantitatiivne areng, ükskõik millises ulatuses see ka toimub, ei vii otseselt veel kommunistlike omandussuhete kujunemisele, kuna viimane on eeskätt seotud kvalitatiivsete muutustega omandussuhetes. Kuivõrd aga omanduse kvalitatiivne arenemine saab toimuda ainult tema kvantitatiivse kasvu alusel, ei saa ka sotsialistliku omanduse kvantitatiivse arenemise osa kommunistlike omandussuhete kujunemisel alahinnata.

Ka riikliku sotsialistliku omanduse kvalitatiivse arengu olemuse ja konkreetsete avaldusvormide lahtimõtestamisel on kirjanduses esinevad seisukohad lahkuminevad.

Siinjuures me ei puuduta enam neid ekslikke seisukohti, mis üldse eitavad riiklikus sotsialistlikus omanduses toimuvaid kvalitatiivseid muutusi. Nende paikapidamatus peaks ilma pike-

⁵ Экономические закономерности перехода от социализма к коммунизму, Москва 1962, стр. 99.

⁶ К. М а г х, Капитал, I kd., Tallinn 1953, lk. 161.

⁷ «Вопросы философии» № 1, 1960, стр. 11.

mata selge olema, kuna ühe ja sama omandusvormi piires eksisteerivad inimeste, ettevõtete, üksikute majandusharude jms. vahel tootmisvahendite omanduse realiseerimisel erineva iseloomuga suhted.

Ka nende majandusteadlaste hulgas, kes riiklikus omanduses toimivate kvalitatiivsete muutuste olemasolu tunnustavad ning oma töödes neile küllaltki suurt tähelepanu on pühendanud, ei ole välja kujunenud ühtset seisukohta, millises suunas ning millistes konkreetsetes vormides need muutused peavad toimuma.

M. Kolganov näeb põhilisi arengusuundi isikliku omanduse ja kaubatootmise kaotamises, eitades seejuures riikliku omanduse ühistamise taseme tõstmise vajadust ning võimalikkust. Ta märgib: «Sotsialistliku riikliku omanduse suhtes ei tõuse küsimust tema ühistamise taseme tõstmisest. Temas on ühistamise printsiip leidnud niigi äärmiselt täieliku väljenduse.»⁸

Ka J. Kumatšenko kinnitab, et üldrahvaliku omanduse arengu perspektiivi iseloomustab see, et temas, kui pidada silmas ühistamise taset, ei toimu olulisi muutusi.⁹

Samal ajal on ilmunud arvukalt töid, mille autorid näevad riikliku sotsialistliku omanduse arengu peamist teed just tema ühistamise taseme tõusus.¹⁰

Sedavõrd lahkuminevaid seisukohti tingib tõenäoliselt asjaolu, et sellise mõiste nagu tootmisvahendite sotsialistlik ühistamine sisu on alles väga pinnapealselt läbi töötatud.

Autorid, kes eitavad üldrahvaliku omanduse ühistamise taseme edasise tõstmise võimalikkust, ilmselt samastavad tootmisvahendite ühistamise tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamisega, nähes ühistamise taseme erinevust ainult selles, et tootmisvahendid on ühistatud kas ühiskonna teatud osa ulatuses või kogu ühiskonna ulatuses. Viimast loetakse ühistamise kõrgeimaks tasemeks, kust edasine ühistamise taseme tõstmine pole enam võimalik.

See tuleneb sellest, et tootmisvahendite ühistamise mõistet vaadeldakse siin ühekülgsest, ainult ühistamise mastaapide seisukohalt. **Ühistamise tegelikku taset on võimalik kindlaks määrata kahest aspektist lähtudes: ühistamise mastaap ja ühistamise aste.**

Ühistamise mastaabi all tuleb mõista tootmisvahen-

⁸ М. В. Колганов, Собственность в период перехода к коммунизму, стр. 65, 69.

⁹ Я. С. Кумаченко, О двух формах социалистической собственности, Москва 1959, стр. 23.

¹⁰ Näiteks: Г. А. Джавадов, Дальнейшее совершенствование и постепенное преобразование социалистических производственных отношений в коммунистические, Москва 1963, стр. 28; А. И. Иойрыш, А. Г. Левитас, Социалистическая собственность, стр. 54; Н. С. Морозов, А. Г. Полуполов, Постепенное перерастание социалистических производственных отношений в коммунистические, Москва 1963, стр. 13.

dite ühistamise ulatust: kas tootmisvahendid on ühistatud kogu ühiskonna ulatuses tervikuna või ainult teatud osa ulatuses.

Näiteks riiklikuks omandiks olevatel tootmisvahenditel on suurem ühistamise mastaap kui teatud rajooni ulatuses tegutsevatele kolhoosidevahelisele tootmisettevõttele kuuluvatel tootmisvahenditel. Viimased omakorda on ühistamise mastaabilt ette jõudnud üksikutele kolhoosidele kuuluvast omandist.

Isegi sel juhul, kui samastada ühistamise tase ühistamise mastaabiga, ei saa teha järeldust, et praegune riikliku sotsialistliku omanduse ühistamise tase oleks selline, mis välistaks selle edasise arengu võimaluse.

Sotsialistliku üldrahvaliku omanduse ühistamise mastaabid on määratud tulevikus mõõtnatult laienema seoses sotsialistliku maailmamajanduse süsteemi arenemisega.

Juba V. I. Lenin kriipsutas alla, et «on olemas tendents luua ühtne, terviklik maailmamajandus, mida üldise plaani kohaselt reguleerib kõigi rahvuste proletariaat; seda tendentsi võis täiesti selgesti näha juba kapitalismi tingimustes ja seda tuleb tingimata edasi arendada ning täielikult lõpule viia sotsialismi tingimustes».¹¹

Tõsi, käesoleval ajal puuduvad veel majanduslikud eeldused tootmisvahendite ühistamiseks mitme riigi või koguni kogu maailma ulatuses, kuid selle algeid võime märgata tänapäevalgi.

Senine praktika on tõestanud, et sotsialistlike maade majanduslik koostöö ei piirdu ainult rahvamajandusplaanide koordineerimisega, vaid — mis sotsialistliku omanduse ühistamise mastaapide laiendamise seisukohalt on eriti tähtis — sellega kaasneb erinevate riikide materiaalsete vahendite kokkusulamine ühiste ettevõtete ja asutuste loomise teel. Need kujutavad endast sotsialistliku üldrahvaliku omanduse sellist liiki, mis on juba välja kasvanud ühe maa piiridest.

Näiteks võib siin tuua Dubnas asuva Tuumaurimise Ühendatud Instituudi¹², ühendatud energiasüsteemi «Mir»¹³ jt.

Selliseid näiteid võib tuua arvukalt, kuid kogu sotsialistliku maailmasüsteemi ulatuses kujutab see tegelikult siiski alles tootmisvahendite ühistamise algust. Aja jooksul kujunevad tingimused ning vajadus ühendada kõikide sotsialistlike maade tootmine ning organiseerida plaanipäraselt tootmisvahendite ühist kasutamist.

Seega sotsialistliku üldrahvaliku omanduse ühistamise mastaabid praktikas pidevalt laienevad ning koos sellega tõuseb ka selle ühistamise tase.

¹¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 123.

¹² Vt. lähemalt: Международные экономические организации, Москва 1962, стр. 927.

¹³ Vt. lähemalt: Мир социализма в цифрах и фактах 1964 г., Москва 1965, стр. 88.

Tähele panemata ei saa jätta ka riikliku sotsialistliku omanduse ühistamise taseme teist külge — ühistamise astet, kuna samade ühistamise mastaapide juures võib ühistamise aste olla sootuks erinev. Mida selle all mõista?

Põhiliste tootmisvahendite natsionaliseerimisega pandi riiklikule sotsialistlikule omandusele alus juba nõukogude korra alguspäevil. Sama riiklik üldrahvalik omandus on valitsevaks omandusvormiks tänapäeval ning jääb tõenäoliselt veel aastakümneteks. Samal ajal kui valitsev omandusvorm on jäänud muutumatuks ning ka ühistamise mastaap on jäänud põhiliselt samaks, on suhted ja seosed, mis tootmisvahendite selle omandusvormi juures tekivad üksikute tootjate, tootmiskollektiivide ning majanduspiirkondade vahel, oma konkreetsetes vormides pidevalt muutunud ja arenenud.

Kõneldes riikliku sotsialistliku omanduse muutumisest kommunistlikuks omanduseks, mõistamegi selle all just nimetatud seoste ja suhete konkreetse iseloomu muutumist, kuna nende suhete iseloom ning täiuslikkuse tase määrabki kindlaks tootmisvahendite ühistamise astme. Koos nende suhete konkreetsete vormidega areneb edasi ka ühistamise aste, olles seega erinevatel ajaloolistel perioodidel erinev.

Ka samal ajaloolisel momendil võib riikliku üldrahvaliku omanduse erinevaid osi iseloomustada erinev ühistamise aste.

Kõneldes sotsialistliku omanduse kahte vormi eristavatest tunnustest, väidetakse sageli, et riiklikus omandussektoris on ühistatud eranditult kõik tootmisvahendid, kolhooslik-kooperatiivses omandussektoris piirdub ühistamine ainult põhiliste tootmisvahenditega.¹⁴ Sellise väitega aga ei saa nõustuda, kuna isiklik abimajapidamine ei ole omane mitte ainult kolhoosiliikmetele, vaid isiklikke majapidamisi on hulgaliselt ka töölistel ja teenistujatel, kes töötavad peamiselt maal asuvais riiklikes ettevõtetes ning asutustes.

Ei saa nõustuda seisukohaga, et tööliste sissetulekute ainsaks allikaks on töö sotsialistlikus ettevõttes¹⁵, samal ajal kui näiteks 1964. aasta 1. novembri seisuga oli NSV Liidus tööliste ja teenistujate isiklikus kasutuses kokku 2,71 miljonit hektarit maad, millest 2,38 miljonit hektarit moodustas põllumajanduslik maa. Kolhoosnikute isiklikus kasutuses oli samal ajal 5 miljonit hektarit maad, sealhulgas põllumajanduslikku maad 4,7 miljonit hektarit.¹⁶

¹⁴ Näiteks: Г. Котлов, О путях развития и сближения колхозной и общенародной форм социалистической собственности, «Плановое хозяйство» № 6, 1959, стр. 33; Политическая экономия. Учебник, Москва 1962, стр. 41.

¹⁵ С. И. Сдобнов, Две формы социалистической собственности и пути их сближения, стр. 111.

¹⁶ Народное хозяйство СССР в 1964 году, Москва 1965, стр. 261.

Seega tööliste ja teenistujate kasutuses oli kolmandik kogu individuaalseks kasutamiseks antud põllumajanduslikust maast.

Tööliste ja teenistujate isiklike abimajapidamiste arvele tuli 1962. aastal¹⁷ 20,5% kartuli ja juurvilja külvipinnast, 17% kogu NSV Liidus olevatest lehmade arvust ja 8,9% sigade arvust.¹⁸

Samal ajal kui sovhoosid ja teised riiklikud ettevõtted andsid 1962. aastal kogu NSV Liidu lihatoodangust 36%, andsid tööliste ja teenistujate majapidamised sellest 8%, s. t. ainult 4,5 korda vähem kui sovhoosid ja teised riiklikud ettevõtted.¹⁹

Analoogilist pilti pakuvad ka andmed, mis iseloomustavad tööliste ja teenistujate individuaal-abimajapidamiste ulatust Eesti NSV-s.

Seisuga 1. november 1964 oli Eesti NSV-s tööliste ja teenistujate individuaalses kasutuses 20 000 hektarit põllumajanduslikku maad (välja arvatud sellelaadne maakasutamine kolhooside territooriumil), kolhoosnikute isiklikus kasutuses 40 000 hektarit.²⁰

Need näited sunnivad tunnistama fakti, et ka riiklikes põllumajandusettevõtetes pole ühistatud eranditult kõiki tootmisvahendeid ning et isiklikul majapidamisel on küllalt oluline osa mitte ainult kolhoosnikute, vaid ka sovhoositöötajate ning paljude teiste, põhiliselt maal töötavate tööliste ja teenistujate sisetulekutes ning nende tööpanuses. Ei saa muidugi eitada, et kolhoosnikutega võrreldes moodustab see allikas suhteliselt väiksema osa. See ei muuda oluliselt aga küsimuse asetust ega anna alust seda lihtsalt maha vaikida.

Tekib küsimus, kas sotsialistlikes tootmisettevõtetes töötavate tööliste isikliku abimajapidamise olemasolu saab lugeda sotsialistliku omanduse kahte vormi eristavaks tunnuseks ning kas see on üldse ühistamise astet iseloomustavaks teguriks.

Selle küsimuse esimesele poolele vastuse leidmine ei peaks tekitama erilist raskust. Kuna isiklik abimajapidamine esineb nii kolhooslik-kooperatiivses kui ka riiklikus majandussektoris, siis on ilmne, et see ei ole ainult sotsialistliku omanduse ühele vormile omane tunnus ega või olla üht omandusvormi teisest eristavaks teguriks.

Mõned autorid, kes on jõudnud vastupidisele järeldusele, püüavad tõestada, et kolhoosnikute ning tööliste ja teenistujate isiklikud abimajapidamised olevat oma olemuselt ning sotsiaal-

---

¹⁷ 1963. aastast alates pole avaldatud eraldi statistilisi näitajaid põllumajandussaaduste tootmise kohta tööliste ja teenistujate individuaal-abimajapidamistes, vaid on toodud ühised andmed toodangu hulga kohta kolhoosnikute, tööliste, teenistujate ja teiste elanike rühmade individuaal-abimajapidamistes.

¹⁸ Arvutatud andmete põhjal, mis on toodud statistilises kogumikus Народное хозяйство СССР в 1962 году, Москва 1963, стр. 253 и 303.

¹⁹ Sealsamas, lk. 309.

²⁰ Народное хозяйство СССР в 1964 году, Москва 1965, стр. 263.

majanduslikult tähenduselt hoopiski erinevad majanduslikud nähtused.

Sellisel seisukohal on näiteks V. Venžer, kes oma arvamust põhistades märgib, et sovhoosides ja maakohtades elavatele töölistele ja teenistujatele muutub nende isiklik abimajapidamine mittevajalikuks sedamööda, kuidas riigil osutub võimalikuks tõsta ühiskondlike vahendite abil küllaldaselt töötasu ning võtta enda peale maakohtades elavate tööliste ja teenistujate täielik varustamine tähtsamate toiduainetega. Edasi märgib ta, et kolhoosnike individuaal-abimajapidamise sotsiaal-majanduslik tähtsus on teine, kuna see määratakse ära kolhoosliku tootmise iseloomuga ning on vahetult seotud kolhooside ühismajapidamise seisukorraga. Autor teeb sellest järelduse, et tööliste ja teenistujate abimajapidamise küsimus on tingitud üldrahvaliku tarbimisfondi ressursside ulatusest. Kolhoosnike isikliku abimajapidamise probleemi lahendus on aga vahetult seotud kolhoositootmise edasise kiire arenguga, tuleb likvideerida põllumajanduse mahajäämus rahvamajanduse vajadustest.²¹

Tuleb nõustuda, et kolhoosnike ning tööliste ja teenistujate isiklike abimajapidamiste väljasuremise konkreetset eeldused on mõnevõrra erinevad, kuna esimesel juhul on need vahetult seotud kolhooslik-kooperatiivse, teisel juhul aga riikliku omanduse arenguga.

Arusaamatuks jääb, miks autor teeb sellest järelduse, et kolhoosnike ning tööliste ja teenistujate abimajapidamised on oma sotsiaal-majanduslikult olemuselt erinevad.

Nii ühel kui teisel juhul on abimajapidamise hääbumise eelduseks sotsialistliku omanduse selle vormi areng, millega antud isiklikud abimajapidamised vahetult on seotud. Seejuures tekiavad tingimused isikliku abimajapidamise väljasuremiseks siis, kui vastav omandusvorm koos temal baseeruva tootmissektoriga on arenenud niikaugemale, et on saavutatud tootmistase, mis võimaldab antud majandussektori töötajate vajadusi rahuldada täielikult ühistootmise arvel.

Riikliku omanduse puhul tuleb arvesse tootmistase, mis on saavutatud juba kogu riikliku majandussektori ulatuses, kolhooslik-kooperatiivse omanduse puhul aga antud konkreetse majandi tootmistase. See erinevus on tingitud kahe omandusvormi olemusest endast, s. t. nende ühistamise mastaapide erinevusest.

Seega ei ole alust pidada kolhoosnike ning tööliste ja teenistujate isiklike abimajapidamisi oma sotsiaal-majanduslikult olemuselt erinevaks, kuna mõlema eksisteerimiseks on analoogiline põhjus: antud majandussektori mitteküllaldane arengutase,

---

²¹ Проблемы политической экономии социализма, выпуск 1961, Москва 1961, стр. 273, 274.

selleks et ühistootmise arvel täielikult rahuldada töötajate kõiki materiaalseid vajadusi. Analoogilised on ka abimajapidamiste väljasuremise tingimused, nimelt sotsialistliku omanduse vastava konkreetse vormi areng.

Tulles küsimuse juurde, kas isiklike abimajapidamiste olemasolu on ka näitajaks, mis iseloomustab tootmise ühistamise astet, märgib V. Venžer täiesti õigesti, et isikliku omandi enam või vähem arenenud koosseis sotsialismi tingimustes on suuruseks, mis tuleneb ühiskondliku omanduse arengust ja rahvuslikust rikkusest, mitte aga ümberpöörduvalt.²²

Sellest tehtud järeldusega ei saa aga nõustuda. V. Venžer kirjutab: «Otsest seost kolhoosides valitseva tootmisvahendite ja töö ühistamise astmel isikliku abimajapidamise kui isikliku omanduse erilise avaldumise vormi esinemise või puudumisega siin üldse ei ole.»²³

Kui isikliku abimajapidamise ulatus ning selle eksisteerimine üldse on tingitud ühiskondliku omanduse arengust, siis peab ta samal ajal olema üheks seda arengutaset iseloomustavaks näitajaks, või konkreetsemalt väljendudes: ühiskondliku omanduse ühistamise astme näitajaks.

Seoses individuaalmajapidamise eksisteerimisega jäävad töötajate tööpanused ühismajapidamisse väiksemaks.

Püütakse väita, et ainult kolhoosides on võimalus teha töö oma isiklikus majapidamises ühistööst väiksema osavõtu arvel. Töölistel ja teenistujatel need võimalused aga puuduvat, kuna tööpäev on täpselt fikseeritud ning täiendavate produktide tootmine toimub nende vaba aja arvel.²⁴ Tullakse isegi järeldusele, et tööliste ja teenistujate isiklik abimajapidamine ei ole üldse seotud ühismajapidamisega.²⁵ Ei saa nõustuda ka selle väitega. On ju ilmne, et normaalse tööviljakuse tagamiseks ühismajapidamises on üheks eelduseks, et töölisel kasutaksid oma ühistööst vaba aega puhkuseks ning, mis tänapäeva tehnilise progressi juures pole vähemoluline, oma teadmiste ja oskuste täiendamiseks. Vaevalt aga suudab seda täiel määral tööline, kes lisaks tavalisele päevatööle töötab mitmeid tunde oma abimajapidamises.

Teiseks on põllumajanduslik tootmine lahutamatu seotud sellise tähtsaima põllumajandusliku tootmisvahendiga nagu maa. Tingituna tööliste ja teenistujate isiklike majapidamiste olemasolust on NSV Liidus 2,38 miljonit hektarit põllumajanduslikku maad jäänud ühistootmise sfäärist kõrvale. See aga

²² Проблемы политической экономии социализма, выпуск 1961 г., Москва 1961, стр. 277.

²³ Sealsamas.

²⁴ Sealsamas, lk. 275.

²⁵ Курс лекций по политической экономии социализма, Москва 1961, стр. 113.

ületab näiteks enam kui 1,2-kordselt Eesti NSV põllumajanduslike maade pindala.²⁶ Isiklikes abimajapidamistes kasutatakse ka mitmeid sovhoosidele ja teistele riiklikele majapidamistele kuuluvaid tootmisvahendeid, kogutakse oma loomadele sööta sovhoosi kasutuses olevatelt maadelt jne.

Kolmandaks tunneb praktika juhtumeid, kus sovhoosid otseselt võtavad osa oma tootmisvahenditega tööliste ja teenistujate abimajapidamiste harimisest.

Viljandi rajooni Gagarini-nimelises sovhoosis näiteks on töötajad asunud ühiselt harima nende isiklikku kasutusse antud maad ning loonud sel eesmärgil ühismaakasutajate kooperatiivi. Sovhoos võttis seejuures otseselt oma tootmisvahenditega osa töötajate ühismaa harimisest: väetas kevadel põllu, andis sordiseemne ning tegi kõik suvised hooldamistööd.

Eespool toodu kõneleb sellest, et kaugeltki mitte kõigis riiklikes ettevõtetes ei ole töötajate ainsaks sissetulekuallikaks nende töö sotsialistlikus ühismajapidamises, vaid küllaltki oluline osa nende tööst langeb isikliku abimajapidamise arvele. Viimase olemasolu tõttu pole mitte eranditult kõik tootmisvahendid ühistatud, nagu mõnikord püütakse väita. See aga kõneleb sellest, et mitte kõigis riiklikes ettevõtetes pole tootmisvahendite ühistamise aste võrdne, vaid sovhoosides on see tavaliselt madalam kui riiklikes tööstusettevõtetes. Sellega seoses on ühtlasi ilmne ka ühistamise astme tõstmise ja ühtlustamise pidev võimalus ning vajadus.

Selles, et riiklik sotsialistlik omandus ei ole jõudnud veel kaugeltki ühistamise kõrgeimale astmele, võib veenduda ka analüüsides kolhoositalurahva suhet üldrahvalikku omandusse, kuna see erineb mõnevõrra riiklike ettevõtete töötajate suhtest sellesse.

Tõsi, riiklik üldrahvalik omandus kuulub mitte ainult tööliklassile, vaid ka kolhoositalurahvale, kuna vastasel juhul ei omaks ta üldrahvalikku iseloomu.

See, et kolhoositalurahvas on seotud eelkõige ikkagi kolhooslik-kooperatiivse omandusega, vajutab paratamatult omapärase pitseri kolhoositalurahva suhetele riiklikesse tootmisvahenditesse.

See omapära väljendub nii tootmises kui ka toodetud produktide jaotamisel. Näiteks valdava osa materiaalseid hüvesid saavad kolhoosnikud kolhoosi ühismajapidamisest. Üldrahvaliku produkti jagamisest võtavad nad osa ainult sel määral, kui võrd nad kasutavad riigile kuuluvaid koole, haiglaid, kultuuriasutusi, saavad riiklikku pensiooni jne.

Seega üldrahvalik riiklik omandus väljendab sotsialismi tin-

---

²⁶ Arvutatud andmete põhjal, mis on toodud statistilises kogumikus Народное хозяйство СССР в 1964 году, Москва 1965, стр. 261, 263.

gimustes klassisuhteid, kusjuures erinevate klasside seos üldrahvalikuks omandiks olevate tootmisvahenditega on mõnevõrra erinev. Kuigi üldrahvalikku omandit moodustavate tootmisvahendite omanikuks on nii töölisklass kui ka kolhoositalurahvas, on töölisklassil nendega lähedasemad seosed kui kolhoositalurahval. See omakorda kõneleb sellest, et üldrahvalikuks omanduseks olevate tootmisvahendite ühistamise aste ei ole kogu ühiskonna suhtes ühtlane.

Üleminek kommunismile on seotud klassierinevuste kaotamisega. Koos sellega kaob erinevate klasside erinev seos üldrahvaliku omandusega. See toob kaasa ka ühistamise astme ühtlustamise.

Ka sotsialistliku tööstuse riiklikus sektoris pole tootmisvahendite ühistamine saavutanud veel sellist taset, mis looks juba vajalikud eeldused üleminekuks kommunistlikele tootmissuhetele.

Materiaalsete hüvede tootmine eeldab vastava tootmissüsteemi olemasolu, mis koosneb üksikutest, omavahel vastastikuste tootmisalaste sidemetega seotud ettevõtetest tehaste, vabrikute jne. näol. Neile ettevõtetele on kinnistatud üldrahvalikust tootmisvahendite fondist tootmise organiseerimiseks vajalikud tootmisvahendid, mille osas ettevõttele on operatiiv-majanduslikku iseseisvust.

Seoses sellega tekivad teatud suhted ühelt poolt ühiskonna kui tootmisvahendite omaniku ning teiselt poolt üksikute tootmiskollektiivide vahel. Nende suhete iseloomust sõltub tootmisvahendite ühistamise aste antud konkreetset ajaloolisel momendil. Olulisemaks neid suhteid iseloomustavaks elemendiks tuleb lugeda seda, kas iga üksiku tootmiskollektiivi huvid langevad kokku ühiskonna kui terviku huvidega ning kas kollektiivi huvid langevad kokku selle liikmete huvidega. Nende kokkulangevuste olemasolu tähistab ühiskonna liikmete täieliku võrdsuse saavutamist tootmisvahendite omastamisel ning tootmisvahendite ühistamise kõrgeima astmeni jõudmist. Kuni seda ühtsust pole saavutatud, ei saa rääkida kommunistlikele tootmissuhetele vastavast tootmisvahendite ühistamise astmest, seni pole mõeldav ka ühtse kommunistliku omanduse kujunemine. Kuni kõikide töökollektiivide eesmärgid ei leia konkreetset kinnitust ühises punktis, kuni üldrahvalik omandus oma kvalitatiivses arengus ei ole saavutanud ühistamise kõrgeimat astet, valitseb üksikute tootmiskollektiivide huvide eraldatus, mis tingib kogu nende tegevuse teatud eraldatuse, vaatamata sellele, et see tegevus baseerub tootmisvahendite üldrahvalikul omandusel.

Majanduslikud suhted riiklike tootmisettevõtete kollektiivide ja kogu ühiskonna kui terviku vahel ei kindlusta tänapäeval veel kõikidel juhtudel üksiku töötaja, ettevõtte kollektiivi ja ühiskonna kui terviku vahel täielikku huvide kooskõla.

Selline kooskõla eeldaks ühiskonna liikmete täielikku võrdsust nii tootmisvahendite praktilises kasutamises kui ka toodetud produktide jaotamises. Kuid sotsialismi tingimustes on saavutatud alles selle võrdsuse esimene staadium, kus võrdsus tähendab peamiselt alles kõikide inimeste võrdset vabastamist ekspluaateerimisest, võrdset õigust saada võrdse töö eest võrdset tasu.

Tuleb nõustuda J. Kronrodiga, kes märgib, et sotsialismile on omane vastuolu tootmisvahendite omanduse suhtes eksisteeriva ühiskonnaliikmete võrdsuse ning nende faktilise majandusliku ebavõrdsuse vahel tootmisprotsessis, samuti jaotus-, vahetus- ja tarbimisprotsessis.²⁷

Sotsialismi tingimustes on ühiskonna liikmete majanduslik võrdsus piiratud ja kannab mittetäieliku võrdsuse iseloomu nii tootmisvahenditele praktilise juurdepääsu kui ka üldrahvalike omandussuhete realiseerimise osas toodetud produktide jaotamisel.

See ebavõrdsus on lahutamatu seotud üksikute tootmisettevõtete majandusliku eraldatusega riiklikus majandussektoris käesoleval perioodil, mille objektiivseks algpõhjuseks on tootlike jõudude suhteliselt madal arengutase. See tingib, et sotsialismi faasis üldrahvalik omandus paratamatult täiendub riigile kuuluvate tootmisvahendite valdamisega kollektiivide poolt ja toodetud produkti selle osa, mis moodustab ettevõtte puhastulu, avara kasutamiseõigusega vastavate eeltingimuste täitmise korral. See loob kaasaja tingimustes kollektiivide suurima huvituse ja vastutuse tootmise arendamise suhtes.

Selle eraldatuse likvideerimine praegustes tingimustes mõjuks kahjustavalt tootlike jõudude arengule, kuid tulevikus, koos tootlike jõudude edasise arenguga on eraldatus määratud kadumisele. Tee sellisest eraldatusest ülesaamiseks seisneb selles, et ettevõtete kollektiivid oma tootmistegevuses sulavad üha enam ja enam kokku ühtseks tervikuks. See ühtesulamine on seotud tootmisvahendite ühistamise astme edasise tõusuga riiklikus üldrahvalikus majandussektoris ning peab lõpptulemusena viima majandusliku võrdsuseni, mis tähendab tootmise plaanipärast organiseerimist kogu ühiskonna mastaabis ja kogu ühiskonna arvel ühiskonna kõikide liikmete täieliku heaolu ning igakülgse arengu huvides.

Tootmisvahendite ühistamise aste on seda kõrgem, mida enam koondub toodetavasse produkti arvukamate töötajate kollektiivide ning arvukamate inimeste töö. Selles suunas toimib tootmise kontsentreerimine ja tsentraliseerimine, kusjuures üksikud tootmiskollektiivid hõlmavad tavaliselt üha suuremat töötajate hulka. Samal ajal areneb ühistamise protsess ühtlasi ka teises

---

²⁷ Проблемы политической экономии социализма, выпуск 1961 г., Москва 1961, стр. 21.

suunas — ühiskondliku tööjaotuse arenemise suunas, mis avaldub tootmise spetsialiseerimises ja sellega kaasnevas koopereerimises ning kombineerimises.

Leidub aga ka autoreid, kes sellistes nähtustes nagu tootmise kontsentreerimine, spetsialiseerimine, koopereerimine ja kombineerimine ei näe mingit sidet sotsialistliku üldrahvaliku omanduse arenguga.

M. Kolganov on näiteks seisukohal, et tootmise kontsentreerimine ja ühiskondliku tööjaotuse areng väljendavad tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu tugevnemist, kuid iseenesest nad kuuluvad enam ühiskonna tootlike jõudude arengu valdkonda ning ei väljenda muutusi omandussuhetes. Oma seisukoha põhjenduseks toob ta väite, et need protsessid toimuvad mitte ainult meil, vaid ka kapitalistlikes maades.²⁸ Analoogilisele seisukohale on oma ühises töös asunud ka A. Pokrõtan, V. Kasatkina ja V. Mazur.²⁹

A. Kozlov, kes kogu sotsialistliku riikliku omanduse arengu probleemi viib välja peamiselt ainult ühele tegurile, nimelt rahvamajanduse ühiskondliku juhtimise täiustamisele, on seisukohal, et tootmise kontsentreerimine ja ühiskondliku tööjaotuse areng on sotsialistliku omanduse arengu näitajaks ainult juhul, kui need protsessid toovad endaga kaasa muutusi rahvamajanduse juhtimise süsteemis ning jaotusviisides.³⁰

Tuleb nõustuda, et kapitalismi tingimustes tootmise kontsentreerimine ning ühiskondliku tööjaotuse süvenemine toovad kaasa ainult tootmisprotsessi, mitte aga tootmisvahendite omanduse ühistamise taseme tõusu.

Ebaõige on sellest mehhaaniliselt järeldus teha, et seega nad ei saa väljendada tootmisvahendite omanduse ühistamise taseme tõusu ka sotsialismi tingimustes. Selline järeldus tähendaks kapitalistliku eraomanduse ja sotsialistliku üldrahvaliku omanduse arengu tegurite samastamist. Tegelikult aga omavad nimetatud omandusvormid sootuks erinevat sisu ning seoses sellega on erinev ka nende arenguprotsess ning seda määravad tegurid.

Tootmisvahendite kapitalistliku eraomanduse arenemine piirdub peamiselt kvantitatiivse arenguga. Kvalitatiivselt areneb seejuures eeskätt omandussuhete materiaalne objekt. Sellest ongi tingitud, et tootmise kontsentreerimine ja ühiskondliku tööjaotuse süvenemine, s. t. tootmise ühiskondliku iseloomu kasv, ei too ja ei saagi tuua kaasa vastavaid muutusi kapitalistlikes omandussuhetes, vaid vastupidi — süvendab vastuolusid nende

---

²⁸ М. В. Колганов, *Собственность в период перехода к коммунизму*, стр. 65.

²⁹ А. К. Покрытан, В. И. Касаткина, В. Н. Мазур, *Социалистическая собственность при переходе к коммунизму*, Москва 1964, стр. 111.

³⁰ *Экономические закономерности перехода от социализма к коммунизму*, Москва 1962, стр. 101.

vahel. Omandussuhete adekvaatne muutumine tähendaks ju kapitalismi likvideerimist ja üleminekut sotsialismile.

Sootuks teistsugune olukord valitseb tootmisvahendite sotsialistliku omanduse puhul, mis kujutab mitte era-, vaid ühiskondlikku omandust. Kuna siin omanduse areng kujutab protsessi, milles kõrvuti kvantitatiivse kasvuga on tähtis koht ka tema kvalitatiivsel arengul, on kapitalistliku eraomandusega võrreldes erinevad ka selle arengu tegurid. Sellest ongi tingitud, et tootmisprotsessi ühistamise taseme tõus, mis kapitalismi tingimustes ei saa väljendada omandussuhete arengut, muutub sotsialismi tingimustes omandussuhete arengu teguriks. Kuna tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemise tingimustes tootmise ühistamise taseme tõusuga ka tootmisvahendite ühistamise tase tõuseb, on praktiliselt tootmise ja tootmisvahendite ühistamise arenemise protsessi teineteisest võimatu eraldada.

On ju selge, et mida kontsentreeritum on sotsialistlik tootmine, s. t. mida suuremad on tootmisettevõtted ja -koondised ning mida enam ühiskondliku tööjaotuse alusel süvenevad üksikute tootmiskollektiivide vahelised seosed, seda enam kaob üksikute tootmiskollektiivide eraldatus tootmisvahendite kasutamisel ning toodetud produkti jaotamisel. Seda enam arenevad nende vahel välja omandussuhted, mis sulatavad nii tootmiskollektiivid kui ka üksikud tootjad kokku ühtseks terviklikuks tootjaks. See tähendab aga omakorda jõudmist tootmisvahendite ühistamise kõrgemale astmele.

Eeltooduga ei ole tahetud kaugeltki ümber lükata A. Kozlovi väidet selle kohta, et riikliku omanduse arengu üheks tähtsamaks komponendiks on ka rahvamajanduse juhtimise süsteemi täiustamine. Küsimus on vaid selles, et juhtimissüsteemi täiustamist ei saa lugeda selle arengu ainsaks komponendiks.

Teiselt poolt ei saa kaugeltki nõustuda nende autoritega, kes riikliku sotsialistliku omanduse arenguprotsessi komponentide loetlemisel rahvamajanduse juhtimise täiustamise täiesti kõrvale jätavad.³¹

Tootmisvahendite üldrahvaliku riikliku omanduse puhul on tootmisvahendite omanikuks kogu rahvas tervikuna. Seejuures aga, nagu eespool nägime, ei taga üldrahvalik omandus veel ühiskonna liikmete täielikku võrdsust tootmisvahendite kasutamisel ning toodetud produktide jaotamisel. See ei tähenda aga, et ühiskonna liikmed ei saa osa võtta tootmisvahendite käsuta-

---

³¹ Näiteks: Е. Е. Лысов, Развитие государственной собственности в период перехода от социализма к коммунизму. В сб. «Экономическая роль социалистического государства в период развернутого строительства коммунизма», выпуск 1, Саратов 1963, стр. 65; Г. С. Евдокименко, Совершенствование социалистических производственных отношений на современном этапе, Минск 1963, стр. 115; А. И. Иойрыш, А. Г. Левитас, Социалистическая собственность, стр. 545.

misest. Seda võib iga kodanik, kui mitte otseselt, siis valitavate riigiorganite, samuti kohalike majandusorganite ja ühiskondlike organisatsioonide kaudu. Igal ühiskonna liikmel on õigus kontrollida, kuidas ning kuivõrd otstarbekohaselt tootmisvahendeid kasutatakse. Mida täiuslikum ning otstarbekohasem on tootmise juhtimise süsteem, seda täielikumalt ja laiemas ulatuses on ühiskonna liikmetel võimalus neid oma õigusi realiseerida ja sekkuda tootmisprotsessi juhtimisse ning üldrahvaliku omanduse käsutamisse. Mida rohkem ühiskonna liikmeid võtab osa neist protsessidest ning mida laiemas mastaabis need protsessid tootmist haaravad, seda enam süveneb praktikas riikliku sotsialistliku omanduse üldrahvalik olemus. See kujutab ühtlasi ka riikliku üldrahvaliku omanduse ühistamise astme tõusu, sest mida rohkem ühiskonna liikmeid võtab osa tootmise juhtimisest ning mida laiemas mastaabis nad seda teevad, seda enam on tagatud tootmisprotsessi organiseerimine kõikide ühiskonna liikmete huvides.

Sellised on riikliku sotsialistliku omanduse arengu peasuunad, mida peab silmas pidama sotsialistlik ühiskond sotsialistlike üldrahvalike omandussuhete arendamisel ning nende kujundamisel kommunistlikeks omandussuheteks.

О РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ СОБСТВЕННОСТИ

К. Кулли

Резюме

Решающее значение в превращении социалистической формы собственности на средства производства в коммунистическую принадлежит развитию государственной социалистической собственности, так как в настоящее время именно она является преобладающей формой собственности в нашем обществе.

Возникновение коммунистических отношений связано, прежде всего, с качественными изменениями в общенародном отношении собственности. Но так как качественное развитие собственности может иметь место только на основе ее количественного роста, то последний является одним из важных моментов в развитии общенародной собственности.

Количественное развитие общенародной собственности воплощается в росте количества материальных благ, являющихся общенародной собственностью.

Качественное развитие государственной социалистической собственности выражается в повышении уровня ее обобществления.

Уровень обобществления собственности определяется двумя факторами: масштабом обобществления и степенью обобществления.

Под масштабом обобществления нужно понимать размеры, в которых обобществлены средства производства, т. е. в размере всего общества или части его. Развитие масштабов обобществления выражается в настоящее время в возникновении зачатков международной социалистической собственности: объединенный институт ядерных исследований, объединенная энергетическая система «Мир» и др.

Главное направление в развитии общенародной собствен-

сти в настоящее время — это повышение степени обобществления общенародной собственности.

Степень обобществления определяется конкретным характером тех отношений, которые возникают между отдельными производителями, коллективами и отраслями народного хозяйства в процессе присвоения средств производства.

В настоящее время эти отношения еще неоднородны в масштабе всего общества и не обеспечивают полного равенства всех членов общества в процессе реализации общенародной собственности.

Рабочий класс, трудовая деятельность которого связана с общенародными средствами производства, более тесно связан с общенародной собственностью, чем колхозное крестьянство, трудовая деятельность которого базируется, главным образом, на групповой собственности.

Различия в степени обобществления средств производства имеются и между промышленными и сельскохозяйственными предприятиями. Единственным источником доходов работников промышленности, как правило, является их труд в общественном производстве, в то время как рабочие и служащие совхозов получают, кроме того, доходы и от личных подсобных хозяйств.

В государственном секторе социалистической промышленности между отдельными производителями, производственными коллективами также существуют различные отношения по использованию общенародных средств производства.

Дальнейшее уравнение и, вместе с тем, повышение степени обобществления государственной общенародной собственности происходит путем превращения общенародной собственности в единственную форму собственности на средства производства, развития концентрации и централизации производства, углубления общенародного разделения труда и усовершенствования системы управления производством.

TÖÖJÕU VOOLAVUSE PÕHJUSTEST EESTI NSV TÖÖSTUSETTEVÕTETES

H. Kroon,

majandusteaduse kandidaat

Tööjõubilanss Eesti NSV-s on väga pingeline. Ettevõtted kannatavad tööjõu puuduse all. Seepärast on meie vabariigis eriti vaja uurida tööjõu kasutamist.

Tööjõuressursside parema ärakasutamise probleemide hulgas on tähtsal kohal tööjõu voolavuse küsimus. Tööjõu organiseerimata liikumine toob rahvamajandusele suurt kahju, mis väljendub mitmesugusel kujul. Tööjõu voolavuse tõttu aeglustub tööviljakuse kasv, halveneb toodangu kvaliteet, langeb töödistsipliin, pidurdub töötajate kultuurilis-tehnilise taseme tõus. Selle tulemusena kaotab rahvamajandus igal aastal miljoneid rublasid. Tööjõu voolavuse põhjuste uurimine tööstusettevõtetes, ehitustel, transpordis, põllumajanduses aitab leida teid püsiva kaadri loomiseks kõikides rahvamajandusharudes. Tööjõu voolavuse põhjuste uurimise vajalikkusele on juhitud tähelepanu Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis ning NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumil.

Arvestades küsimuse tähtsust uurisime tööjõu voolavust tolleaegse Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu ettevõtetes. Uurimus viidi läbi tihedas koostöös Rahvamajanduse Nõukogu töö ja palga osakonnaga.

Peale ametlike statistikaandmete on kaadri voolavuse põhjuste väljaselgitamiseks kasutatud 4274 ankeedi materjali. Ankeetuurimus viidi läbi vormi nr. 1 alusel 1964. aasta oktoobri- ja novembrikuus (laekus 2105 ankeeti) ja vormi nr. 2 järgi 1965. aasta I kvartalis (laekus 2169 ankeeti).

Ankeet nr. 1 täideti nende töötajate kohta, kes vaadeldaval perioodil asusid omal soovil uuritavasse ettevõttesse tööle, ning sisaldab andmeid eelmisest ettevõttest lahkumise põhjuste kohta. Ankeet nr. 2 aga täideti töötaja lahkumisel uuritavast ettevõttest «omal soovil» või vallandamisel töödistsipliini rikkumise

Kaadri voolavus Eesti NSV tööstusettevõtetes
 (protsentides)

Jrk. nr.	Tööstusharu	1962				1963				1964						
		kvartal			kokku	kvartal			kokku	kvartal			kokku			
		I	II	III		IV	I	II		III	IV	I		II	III	IV
1.	Põlevkivi- ja keemiatööstus	2,5	3,6	4,1	2,2	12,4	2,2	3,4	4,0	2,2	11,8	2,5	3,3	3,8	1,9	11,5
2.	Masinaehitus	5,4	6,6	8,0	5,6	25,6	5,6	6,9	8,7	4,3	25,5	4,7	4,7	6,1	5,1	20,6
3.	Ehitusmaterjalide tööstus	5,0	7,1	8,1	6,5	26,7	4,1	7,1	8,4	5,8	25,4	4,6	6,5	6,4	3,7	21,2
4.	Metsa-, puidu- ja paberitööstus	4,9	5,8	6,1	4,6	21,4	5,4	6,6	6,7	4,5	23,2	4,9	6,3	5,8	4,5	21,5
5.	Kergetööstus	3,0	4,7	5,1	3,0	15,8	3,2	5,0	5,4	2,9	16,6	2,9	3,9	4,7	3,1	14,6
6.	Toiduainete tööstus	5,2	6,3	8,2	6,9	26,6	4,8	7,1	9,9	8,7	30,5	5,4	7,0	8,8	6,4	27,6
7.	RMN tööstus kokku	4,0	4,7	6,2	4,3	19,2	4,0	5,7	6,7	4,2	20,6	3,8	4,8	5,5	3,9	18,0
8.	Kohalik tööstus											3,4	3,9	4,3	3,8	15,4

Märkus: tööjõu voolavus on leitud järgmise valemi alusel (protsentides):

omal soovil lahkunud töötajate arv + vallandatud töödistsipliini rikkumise pärast

töötajate keskmine nimistuline arv

pärast. Kuna ankeedi nr. 1 andmed osutusid täielikumaks, toetume käesolevas töös põhiliselt nendele.

Ankeediandmete matemaatiline läbitöötlus tehti elektronarvutiga «Minsk 2» Eesti NSV TA Küberneetika Instituudi arvutuskeskuse peainseneri A. Pihlaku juhtimisel.

Käesolevas töös tehtud järeldused on materjalide esialgse analüüsimise tulemus.

Kaadri stiihilise liikumise majanduslikest tagajärgedest

Kaadri voolavuse all mõeldakse tööjõu plaanipärast liikumist, mis ei ole esile kutsutud ei rahvarnajanduslike ega tootmisvajadustega.

NSV Liidu Statistika Keskkvalitsuse poolt 2. oktoobril 1960 kinnitatud tööstusettevõtete statistiline kvartaliaruanne vorm nr. 2-t tööjõuplaani täitmise kohta sisaldab kolmandas osas andmeid tööjõu nii plaanilise kui ka stiihilise liikumise kohta. Plaaniliseks kaadri liikumiseks loetakse inimeste töölevõtmist pärast õppeasutuse lõpetamist, ületoomise ja muu organiseeritud vārbamise korras. Organiseeritud tööjõu liikumise hulka tuleb lugeda ka töölt vabastamist tööde või lepingu tähtaegade lõppemisel, uuele töökohale üleviimisel, töötaja statsionaarselt õppima asumisel, Nõukogude armeesse kutsumisel, pensionile minekul ja teistel seaduses ettenāhtud põhjustel. Igasugune muu kaadri liikumine, mis toimub töötajate endi initsiatiivil või ettevõtetest tööluusi ja teiste töödistsipliini rikkumiste eest vallandamise näol, moodustab tööjõu stiihilise voolavuse. Käesolevas töös vaadeldakse kaadri plaanipärast liikumist.

Eesti NSV-s on tööjõu voolavus aasta-aastalt vähenenud, ent siiski veel küllalt suur, nagu näha tabeli 1 andmetest.

On fakt, et umbes üks viiendik töölistest vahetab aasta jooksul oma töökohta. Suurim tööjõu liikumine esineb toiduainete tööstuse ning metsa-, puidu-, paberi- ja ehitusmaterjalide tööstuse ettevõtetes. Kõige enam vahetavad inimesed töökohti II ja III kvartalis.

Niisugune suur tööjõu voolavus muudab vabariigi tööjõubilansi veelgi pingelisemaks. Töökohtade vahetamine on seotud oluliste tööaja kadudega. Meie andmed näitavad, et töökoha vahetamisel ei võta inimene keskmiselt 28,8 päeva ühiskondlikult kasulikust tööst osa. Üksikasjalikuma pildi töö katkemise kestusest annab tabel 2.

Ligikaudsed arvutused näitavad, et kaadri voolavusest tekkinud töö katkemise tõttu läks 1964. aastal vaadeldud tööstusettevõtetal kaduma 1760 inimese tööjõud, kelle arvel oleks saanud suurendada 1,48 protsenti kogutoodangut.

Töö katkemine toob kaasa tööjõu voolavuse liiduvabariikide ja rajoonide, ministriumide ja ettevõtete järgi. See aga segab

Töö katkemine ankeedi nr. 1 järgi

Jrk. nr.	Töö katkemise kestus	Inimeste arv	%
1.	Töö ei katkenud	183	9,3
2.	Kuni 1 nädal	413	20,6
3.	1 — 2 nädalat	276	13,8
4.	2 nädalat kuni 1 kuu	392	19,6
5.	1 — 2 kuud	239	11,9
6.	Üle 2 kuu	497	24,8
Vaadeldavate isikute arv kokku		2000	100,0

kogu maa töövõimelise elanikkonna plaanipärast kasutamist ja häirib tööjõuressursside planeerimist.

Kaadri volavuse tõttu peavad ettevõtted tegema suuri kulusi töötajate väljaõpetamiseks ja ümberkvalifitseerimiseks. Meie poolt uuritavatest inimestest töötas varem ja töötab ka uuel töökohal ainult 46 protsenti vastavalt kutsealale. 11,5 protsenti ei töötanud varem, kuid asusid uuel töökohal kutsealale tööle. 24,6 protsenti ei töötanud varem ega tööta ka uuel töökohal kutsealal, 17,9 protsenti loobus töökoha vahetamisega oma endisest kutsealast üldse. Seega kaasneb töökohtade vahetamisega kutsealade vahetamise tendents.

Need andmed näitavad, et 42,5 protsenti ettevõtetesse omal soovil tööle asunud inimestest tuleb välja õpetada või ümberkvalifitseerida.

Meie analüüsist selgub, et kõige enam vahetavad töökohti II, III ja IV järguga töölisel. Nende järele on ka kõige suurem nõudmine. Seepärast on ettevõtted sageli sunnitud kasutama kõrgema järguga töölisi madalama järgu töödel ning maksma kinni ettenähtud järguvahelised tasud, mis aga põhjendamatult tõstavad omahinda ning tekitavad majanduslikku kahju.

Teisest küljest ei ole rahvamajandusele mitte vähem kahjulik nähtus, kus kõrget kvalifikatsiooni nõudvad tööd vastavate spetsialistide puudumisel usaldatakse madalama kategooriaga töölistele. Need töölisel rikuvad asjatundmatusest sageli tehnoloogilisi instruksioone, ekspluatsiooni ja seadmete hooldamise eeskirju. Kannatab ka toodangu kvaliteet ning tekib praagi tootmise oht. Samal ajal kuluvad tööpingid ja seadmed enneaegselt ning nende võimsust ei kasutata täielikult.

Meie andmed ei võimalda välja tuua seda otsest majanduslikku kahju, mis tekib tööde iseloomule mittevastava kvalifikatsiooniga tööliste rakendamisest. See küsimus vajab eriuurimust. On aga selge, et majanduslik kahju on seda suurem, mida rohkem kaader ettevõttes volab.

Otsest majanduslikku kahju tekitab töökohtade vahetamise

protsess. Lahkumisavalduse esitanud töölisel langeb järgneva kahe nädala jooksul tööviljakus. Neil kaob huvi töö vastu ja nad kulutavad aega vallandamisdokumentide vormistamiseks. Esialgu on töölistel tööviljakus madal ka uuel töökohal, vaatamata sellele, kas nad hakkavad tööle samal või uuel kutsealal. Isegi samal kutsealal töötades esineb uutel töölistel tootmisnormide alataitmist, kuna igas ettevõttes on erinev töökohtade asetus, täidetavate operatsioonide iseloom, teistsugune masinapark ning toodang jne.

Uurimuste tulemused näitavad, et teise ettevõttesse samale kutsealale tööle asunud tööline saavutab tsehhi või tehase keskmise normitäitmise alles 2 — 4 nädala pärast. Nendel töölistel aga, kes vahetavad kutseala, kulub keskmise tööviljakuse saavutamiseks 2—3 korda rohkem aega.

Ettevõtetele on eriti kahjulik õpilaste vallandamine. Õpilaste vallandamisest saadav majanduslik kahju on kahesugune. Ühelt poolt makstakse õpilastele teatav protsent I järgu tariifitasust. Peale selle saavad nad tasu valmistatud toodangu pealt ettevõttes kehtivate hinnete alusel. Teiselt poolt saavad põhitööst mitteabastatud kvalifitseeritud töölisel ühe õpilase õpetamise pealt 7 rubla kuus, üheaegselt kahe õpilase õpetamise pealt 5 rubla kuus. Arvestused näitavad, et tööstusharust sõltumata kulutatakse iga õppija peale 45—70 rubla kuus.

Analüüsist selgub, et omal soovil ja töödistsipliini rikkumise pärast vabastatud töötajate hulgas on üle 5 protsendi õpilasi. See tekitab vabariigi tööstusele olulist kahju.

Kaadri suur voolavus avaldab halba psühholoogilist mõju kogu kollektiivile. Töötajate suhtumine üksteisesse ja kogu kollektiivi muutub ükskõiksemaks, halveneb töödistsipliin, on raskusi sotsialistliku võistluse organiseerimisega ning üksmeelse tööka kollektiivi loomisega.

Töökohtade vahetamine avaldab negatiivset mõju töötajate üldhariduslikule tasemele. Nad on sunnitud sageli katkestama oma õpingud kas üldhariduslikes koolides, õhtuülikoolides, kursustel või mitmesugustes ringides. Kannatab ka nende eriettevalmistus. Töö katkemisega ununevad tööprotsessis omandatud töövõtted ning töötaja paratamatult diskvalifitseerub.

Tööjõu voolavuse põhjused

Meie jagasime «omal soovil» töölt lahkumise põhjused järgmisteks gruppideks. I grupp — rahulolematuse töö organiseerimisega. Siia koondasime niisugused töölt lahkumise põhjused nagu ebarütmiline töö, palju ületunnitööd ja tööseisakuid, ebaõige töökäskude vormistamine ja muud puudused töö organiseerimises. II gruppi koondasime töö ja puhkuse tingimustega rahulolematuse põhjused, nagu füüsiliselt raske, must, üksluine

ja tervist kahjustav töö, tervislik seisund, töö öises vahetuses, lühike puhkus. Kuna I ja II põhjuste grupp on väga lähedased, siis analüüsimisel käsitleme neid koos.

III grupi moodustavad põhjused, mis on seotud kvalifikatsiooni tõstmise ja edasiarenemise võimaluste puudumisega.

IV grupp käsitleb vastastikuseid suhteid kollektiivis, nagu halb läbisaamine meistriga, administratsiooniga või oma töökaaslastega.

Omaette V grupi moodustab rahulolematuse palgaga.

VI gruppi kuuluvad lahkumise põhjused, mis tulenevad rahulolematusest elukondlike tingimustega, nagu võimaluste puudumine elamispinna saamiseks, elukoha kaugus töökohast, lasteasutuste puudumine ja vajadus laste eest hoolitsemiseks.

VII grupis vaatleme lahkumise põhjusena elukoha muutust.

Omaette VIII grupi moodustab vallandamine töödistsipliini rikkumise pärast. Seda põhjust vaatlesime «omal soovil» lahkumise põhjustega koos sellepärast, et ta moodustab tööjõu stiihiline liikumise ühe vormi, mille vastu tuleb samuti intensiivselt võidelda.

Kogu meie edaspidine analüüs kulgeb esitatud lahkumispõhjuste alagruppide kaupa.

Mida uurimisandmed näitavad? Meie poolt küsitletud 2000 inimest andsid vastused, mis grupeeritult on järgmised (vt. tabel 3).

Tabel 3

Töölt lahkumise põhjused ankeedi nr. 1 järgi

Jrk. nr.	Põhjus	Kokku osatähtsus %	Sellest	
			mehed %	naised %
1.	Rahulolematuse töö ja puhkuse tingimustega ning töö organiseerimisega	31,5	33,3	28,3
2.	Kvalifikatsiooni tõstmise ja edasiarenemise võimaluste puudumine	12,9	14,5	9,7
3.	Rahulolematuse vastastikuste suhetega kollektiivis	1,7	2,3	1,0
4.	Rahulolematuse palgaga	20,8	20,4	20,6
5.	Rahulolematuse elukondlike tingimustega	16,5	14,9	18,0
6.	Elukoha muutumine	12,7	9,7	16,0
7.	Vallandamine töödistsipliini rikkumise pärast	4,3	5,5	2,1

Tabel nr. 3 näitab, et peamisteks töökoha vahetamise põhjusteks on rahulolematuse töö ja puhkuse tingimustega ning töö organiseerimisega. Detailsem analüüs selgitab, et inimesed lah-

kuvad esmajärjekorras füüsiliselt rasketelt ja tervist kahjustavalt tööaladelt. Samuti ei meeldi inimestele must ja üksluine töö. Paljud lahkuvad ka vahetustega töö, ületunni- ja ebarütmilise töö tõttu. Näiteks üksnes öise vahetuse pärast vahetas 3 protsenti vaadeldavatest inimestest oma töökohta.

Kvalifikatsiooni tõstmise vastu tunnevad rohkem huvi mehed, elukondlike tingimuste parandamise vastu aga naised. Sealjuures naiste lahkumise peamiseks põhjuseks osutus lasteasutuste vähesus, vajadus laste eest hoolitsemiseks ja elukoha kaugus töökohast.

Palgatingimuste parandamise vastu tunnevad ühesugust huvi nii mehed kui naised.

Vanuse järgi tehtud analüüs näitas, et töö halva organiseerimise ja raskete töötingimuste tõttu lahkuvad peamiselt üle 30 aasta vanused inimesed, kvalifikatsiooni tõstmise võimaluste puudumise tõttu aga kuni 30 aastased töötajad. Kõrgemast palgast on kõige vähem huvitatud alla 18 aastased töölised, kõige rohkem aga üle 40 aastased inimesed. Elukondlike tingimuste parandamise vastu tunnevad kõige rohkem huvi 18—40-aastased töötajad. Sama vanusega töötajad vahetavad ka kõige rohkem elukohta. Suuremateks töödistsipliini rikkujateks on 26—40-aastased töötajad.

Haridusliku taseme järgi tehtud analüüs näitas, et raskete töötingimuste ja töö halva organiseerimise tõttu lahkuvad esmajoones 5—11-klassilise haridusega inimesed. Mõningal määral vastuolulise pildi annab kvalifikatsiooni tõstmise võimaluste puudumise analüüs hariduse järgi. Selgub, et mida kõrgem on haridus, seda paremaid tingimusi kvalifikatsiooni edasiseks tõstmiseks nõutakse. Kuni 9 klassi haridusega töötajad tunnevad kvalifikatsiooni tõstmise vastu suhteliselt vähe huvi. Kõige rohkem konflikte kollektiivis aga tekib just 5—9 klassi haridusega töötajatel. Edasi selgus, et mida väiksem on haridus, seda vähem ollakse rahul palgaga.

Elukondlike tingimuste vastu on nõudlikud kõik töötajad, sõltumata haridusest. Elukohta vahetavad kõige rohkem keskmise haridusega inimesed. Peamisteks töödistsipliini rikkujateks on aga 5—10-klassilise haridusega töötajad.

Analüüs näitas, et vaadeldavate töötajate keskmiseks palgaks oli umbes 80 rubla kuus, mis moodustas 84 protsenti tööstustöölise keskmisest palgast samal perioodil. Järelikult «voolas» rohkem madalapalgaline tööline, mis on täiesti seaduspärane.

32,9 protsenti uuritavatest töötajatest sai kuni 60 rubla kuus palka, 25,4 protsenti 60—80 rubla, 18,9 protsenti 80—100 rubla, 12,8 protsenti 100—120 rubla kuus ning ülejäänud rohkem kui 120 rubla. Töökoha vahetamisel hakkas $\frac{2}{3}$ kuni 60 rublase palgaga töötajatest saama kõrgemat tasu. 60—100-rublase palgaga töötajad säilitasid oma uuel töökohal enamasti vana palga, kuid

üle 100 rublase palgaga töötajad tavaliselt kaotasid töökoha vahetamisega palgast.

Need andmed näitavad meile kõigepealt seda, et kõrgemat palka taotlevad töökoha vahetamisega peamiselt kuni 60 rublase palgaga töötajad. Kuna $\frac{2}{3}$ nimetatud töötajatest oli võimalus paremini tasustatavat tööd leida, siis räägib see fakt sellest, et madalalpalgalisel kohal töötamise peamiseks põhjuseks ei olnud väike haridus või madal kvalifikatsioon, vaid muud tegurid.

Nende muude tegurite hulgas aga domineerivad vastuvõetavad töötingimused ja rahuldav töö organiseerimine. Meie andmetel nõustus umbes 20 protsenti inimestest uuel töökohal madalama palgaga, kui neid töötingimused paremini rahuldasiid.

Ankeetküsitlus võimaldas välja selgitada, missugused muudatused toimuvad seoses töökohtade vahetamisega töötajate kvalifikatsiooni järgus või tüki- ja ajapalga vahekorras. Andmed näitasid, et kõige enam vahetasid töökohti kindla kuupalgaga töötajad. Neid esines 37,4 protsenti vaadeldavate isikute arvust. Seejärel «voolasid» kõige enam III järgu töölised, s. o. 17 protsenti vaatlusalustest, siis II järgu 13 protsenti, IV — 13, V — 8 ja I — 6 protsenti. VI järgu töölised liiguvad vähe. Järelikult kõige suuremateks «töötisijateks» on keskmise kvalifikatsiooniga inimesed. Neid on ka suhteliselt kõige rohkem.

Kuupalgalistest hakkas ainult 40 protsenti tööle uuel töökohal kuupalgalistena. Ülejäänud 19 protsenti läks tööle I järgu töölistena, 13 protsenti II, 16 protsenti III, 7 protsenti IV järgu töölistena. Kõrgema järguga töölisi oli endiste kuupalgaliste hulgas üksikuid.

Esineb ka vastupidiseid juhtumeid, kus I, II ja III järgu töölised hakkavad tööle kuupalgalistena. Kuid see tendents on eelmisest nõrgem.

Huvitav on märkida, et seoses töökoha vahetamisega muutub umbes 50 protsendil töötajatest järk, ja peamiselt tõusu suunas. Seda protsessi ei saa vaadelda kui ainult stiihiliselt kulgevat tööjõu voolavust, vaid see on teataval määral seaduspärane liikumine. Inimene, kes on omandanud juba kogemusi madalamat kvalifikatsiooni nõudval tööl, otsib oma võimetele enam vastavat töökohta. Need andmed võimaldavad teha järelduse, et inimeste hariduslik tase ja kvalifikatsioon kasvavad kiiremini kui nende rakendamise võimalused antud ettevõttes. Tehniline progress kipub maha jääma inimvõimete kasvust. Ei kindlustata inimeste võimete täielikku ärakasutamist ning pidurdatakse tööviljakuse kasvu.

Missuguste kutsealade esindajad kõige enam töökohti vahetavad?

Analüüs näitas, et kõige rohkem liiguvad kvalifitseerimata füüsilise töö tegijad. Need on abi- ja laotöölised, koristajad ning

teised madala kvalifikatsiooniga, ilma kindla kutsealata inimesed. Nende osatähtsus «omal soovil» lahkujate hulgas ankeedi nr. 1 andmetel on kõige suurem, s. o. üle 18 protsendi.

Suur on tööjõu liikumine ka mõnedes kvalifitseeritud töötajate gruppides. Torkab silma metallitöölise suur liikuvus, moodustades 13,8 protsenti meie poolt ankeetvaatlusega hõlmatud töötajate üldarvust. Kõige enam sellest grupist vahetavad töökohti lukksepad, treialid, keevitajad ja mehhaanikud. Need on ka kõige levinumad metallitöölise kutsealad, seepärast ei tekita neil uue töökoha leidmine erilisi raskusi.

Järgmiseks kõige liikuvamaks grupiks on transporditöölised, peamiselt tehasesisese transpordiga seotud töötajad, ja autojuhid. Nende järel tulevad ehitustöölised, kelle hulgast kõige liikuvamaks osutuvad puusepad, maalrid, monteerijad ja müürsepad.

Teiste kutsealade hulgast torkab silma kaubandustöötajate, eriti müüjate ja köögitöölise suur voolavus. Sageli vahetavad töökohti ka õmblejad, kudujad ja elektrikud ning administratiiv-teenindav personal.

Mis põhjusel nende kutsealade esindajad kõige rohkem töökohti vahetavad?

Võiks oletada, et kvalifitseerimata füüsilise töö tegijad vahetavad töökohti peamiselt madala palga tõttu. Selgub aga, et sellel töötajate kategoorial on töökoha vahetamise peamiseks põhjuseks rahulolematuse töötingimuste ja töö organiseerimisega. Sel põhjusel lahkus 33 protsenti vaadeldavatest töötajatest. Alles teisel kohal on lahkumise põhjuseks palk (22,7%), siis elukoha muutus (10,7%) ja kvalifikatsiooni tõstmise võimaluste puudumine (9,9%).

Metallitöölistel on töökoha vahetamise peamiseks põhjusteks samuti rahulolematuse töö ja tootmise organiseerimise tingimustega (34,7%), teisel kohal elukondlikud tingimused (14,9%), siis palk (14,8%), kvalifikatsiooni tõstmise võimaluste puudumine (14,1%) jne.

Transpordiala töötajad on suhteliselt rohkem rahul töö ja tootmise organiseerimise tingimustega (28,2%), kuid vähem rahuldab palk (23,8%). Ehitustöölisi seevastu häirivad rohkem puudused töötingimustes ja töö organiseerimises (33,7%), rohkem rahuldab palk (17,2%).

Kaubandustöötajatel on töökoha vahetamise peapõhjuseks rahulolematuse palgaga (28,2%), alles siis töötingimused (22,6%). Paljud neist vahetavad töökohta ka elukoha muutmise (15,5%) ja halbade elukondlike tingimuste tõttu (11,3%).

Teataval määral üllatab meid fakt, et 32,6 protsenti kerge-tööstuse kutsealadega inimestest vahetas töökohta halbade elukondlike tingimuste tõttu. Tervishoiutöötajate peamiseks lahkumise põhjuseks oli rahulolematuse palgaga (31,0%), haridus-

töötajatel aga elukoha muutus (42,1%). Administratiiv-teenindav personal ei ole põhiliselt rahul palgaga (29,4%) ja kvalifikatsiooni tõstmise võimalustega (21,2%).

Esitatud analüüs näitab, et püsiva kaadri kindlustamise seisukohalt on ettevõtetel vaja erilist tähelepanu pöörata just esiletoodud kutsealade esindajate töö organiseerimisele, palga- ja elukondlikele tingimustele ning kvalifikatsiooni tõstmisele.

Edasi otsisime vastust küsimusele, kas töölt lahkumise põhjustes esineb erinevusi üksikutes Eesti NSV tööstusharudes.

Erinevused on küllaltki suured. Töö ja tootmise halva organiseerimise ning ebarahuldavate puhkustingimuste pärast lahkutakse kõige rohkem toiduainete tööstuse (44,5%) ja ehitusmaterjalide tööstuse (40,3%) ettevõtetest. Need küsimused häirivad kõige vähem metsa-, puidu- ja paberitööstuse ning kerge-
tööstuse ettevõtete töölisi.

Järgmisel kohal lahkumise põhjuste hulgas on rahulolematuse elukondlike tingimustega. Kõige rohkem on see põhjuseks kerge-
tööstuse (27,3%) ning põlevkivi- ja keemiatööstuse (20,7%) ettevõtete töölistel. Kõige vähem lahkutakse selle tõttu masinaehituse (8,12%) ja ehitusmaterjalide tööstuse (11,7%) ettevõtetest.

Palgaga rahulolematuse on kolmandal kohal. Sel põhjusel vahetatakse töökohta kõige rohkem metsa-, puidu- ja paberitööstuse ning toiduainete tööstuse ettevõtetes, kõige vähem aga masinaehituse ning põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtetes.

Kvalifikatsiooni tõstmise ja edutamise perspektiivide puudumise tõttu lahkuvad inimesed töölt kõige rohkem masinaehituse ning metsa- ja paberitööstuse ettevõtetest (17,5%), kõige vähem põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtetest.

Elukoha muutuse tõttu liigub kõige rohkem kaader põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtetes (22,4%). Kõige paiksemateks aga osutuvad metsa-, puidu- ja paberitööstuse ning toiduainete tööstuse ettevõtete töötajad.

Suurim rahulolematuse vastastikuste suhetega kollektiivis valitseb põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtetes (5,17%), kõige väiksem aga toiduainete tööstuse ettevõtetes (1,24%). Töödistsipliini rikkumise pärast vallandati vaatlusalustest inimestest 3,44 protsenti.

Need andmed näitavad, et töökohta vahetamise põhjused üksikute tööstusharude ettevõtetes on vägagi erinevad. Seepärast peab iga ministerium erinevalt lähenema tööjõu voolavuse küsimusele ning töötama välja oma vastuabinõude süsteemi.

Meie andmed võimaldavad teha mõningaid järeldusi ka tööjõu liikumise suundade kohta. Meie poolt vaadeldud 1918 töötajast 610 ehk 31,8 protsenti lahkus endise Rahvamajanduse Nõukogu ühest ettevõttest ning asus tööle sama süsteemi teise ettevõttesse, ülejäänud 69,2 protsenti aga tulid teistest amet-

kondadest tööle Rahvamajanduse Nõukogu süsteemi. Tekib küsimus, missugustest ametkondadest voolas kaader endise Rahvamajanduse Nõukogu ettevõtetesse?

Vaadeldaval perioodil said Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu ettevõtted rohkesti tööjõudu teistest liiduvabariikidest, nimelt 6,1 protsenti meie poolt vaadeldud töökohta vahetavate inimeste üldarvust. Palju tööjõudu voolas tööstusettevõtetesse Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumist (4,38%), Kommunaalmajanduse ja Elanikkonna Elukondliku Teenindamise Ministeeriumist (4,28%) ning Ehitusministeeriumist (4,07%). Ka niisugustest ametkondadest nagu Kaubandusministeerium (3,65%), sovhoosid (3,39%), kohaliku TSN süsteem (3,23%), ETKVL (3,13%) ja Kalatööstuse Valitsus (2,61%) voolab hulgaliselt tööjõudu tööstusettevõtetesse.

Missugustel peamistel põhjustel need inimesed oma töökohta vahetasid?

Teistest liiduvabariikidest tulnud töötajad vahetasid oma töökohta peamiselt elukoha muutuse tõttu (55,6% vaadeldavate arvust). Selle kõrval on lahkumise põhjusena toodud ka rahulolematust töö ja tootmise organiseerimise tingimustega (12,9%) ning elukondlike tingimustega (12,1%).

Transpordi alal töötajad on lahkunud peamiselt töö ja tootmise organiseerimisega (26,4%) ning elukondlike tingimustega (21,8%) rahulolematuse tõttu. Ehitusministeeriumi ettevõtetes ei olnud kõigepealt rahul töötingimuste ja töö organiseerimisega (31,9%) ning palgaga (25,9%). Teiste ametkondade töötajaid ei rahuldanud eeskätt palk.

Jällegi on siin tegemist väga mitmesuguste teguritega, mistõttu ühtset retsepti tööjõu voolavuse vähendamiseks ka teiste ametkondade kohta ei saagi olla.

Järeldusi ja ettepanekuid

Kommunistliku ühiskonna ülesehitamise huvides vajame tööjõuressursside juhtimise efektiivset süsteemi. See peab haarama kogu maa ning põhinema tööjõuressursse suunavate reaalsete seaduspärasuste konkreetsetel tundmisel.

Tööjõuressursid on erilised ressursid. Nagu näitab meie analüüs, ei tohi nendesse suhtuda kitsaste mõõdupuude ja kriteeriumidega. Tööjõud ei ole mitte ainult peamine tootlik jõud, vaid ka peamine tarbija. Seepärast eeldab tööjõuressursside juhtimine ja suunamine kompleksset lähenemist, sealhulgas tungimist subjektiivsesse sfääri, s. o. eeldab ühiskonna erinevate sotsiaalsete gruppide käitumise motiivide uurimist.

Peamisteks töökoha vahetamise põhjusteks osutusid rahulolematust tootmise organiseerimisega ning töö ja puhkuse tingimustega. Need põhjused domineerivad kõikides tööstusharudes,

eriti aga toiduainete ja ehitusmaterjalide tööstuse ettevõtetes. Nimetatud puudusi aitas süvendada mitmete aastate jooksul uue tehnika juurutamise plaanide ebarahuldav täitmine. Seepärast on käesoleval ajal vaja pöörata erilist tähelepanu tootmisprotsesside komplekssele mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele, et sel teel raske füüsilise töö osatähtsus viia miinimumini ning oluliselt vähendada inimestele vähe huvi pakkuvaid ja erilist kvalifikatsiooni mittenoudvaid abitöid. Uutel tootmisharuministriteeriumidel tuleb vastavalt NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsustele erilist tähelepanu pöörata just tehnilise progressi küsimustele. Väga tähtsal kohal peavad ettevõtetes olema ka töö teadusliku organiseerimise probleemid, haarates edaspidi mitte ainult töökohtade, vaid tsehhi ja kogu ettevõtte tegevuse organisatsioonilisi küsimusi.

Töötajaid rahuldab üha vähem vahetustega töö ning paljudel juhtudel, eriti naistöötajatel, on just see asjaolu töökohta vahetamise põhjuseks. Kuna vahetustega töö on mitmetes tööstusharudes ja paljudes ettevõtetes paratamatu ning rahvamajanduslikult kasulik, on vaja vahetustega töö puhul tõsta materiaalse stiimulite osatähtsust, et sel teel ettevõttele püsiv kaader luua.

Eriuurimust väärivad lühendatud tööajaga töö organiseerimise kogemused õmblusvabrikus «Võit» ja teiste liiduvabariikide ettevõtetes. Lühendatud tööajaga töötamise tingimuste loomisega saame tootmistööle kaasa tõmmata hulgaliselt praegusi koduperenaisi, samuti suurel määral pensionäre ning lisateenistust otsivaid õppureid (eriti üliõpilasi). Töö õige organiseerimise korral peaks nende tööjõuresursside rakendamine andma majanduslikku efekti ka paljude hooajalise iseloomuga tööde tegemisel, mis ei nõua erilist kvalifikatsiooni, kuid tekitab inimestes küllaldast materiaalselt huvi (näiteks sovhoosides ja kolhoosides organiseeritav kartulivõtmise). Niisugune töö organiseerimine võimaldab rohkem inimesi ühiskondlikult kasulikule tööle kaasa tõmmata ning meie vabariigi tööjõubilansi pingelist alandada.

Töötajaid ei rahulda alati ka palgalise puhkuse organiseerimine.

Nii vahetab veel praegu 1 protsent «omal soovil» lahkujatest töökohta lühikese puhkuse tõttu. Oleme arvamisel, et 12-tööpäevane puhkus tuleks likvideerida ning palgalise puhkuse pikkus ühtlustada selliselt, et see kõigil töötajatel ulatuks 18—24 tööpäevani. Teatavasti on 12-tööpäevane puhkus ette nähtud rahvamajanduslikult vähemtähtsal tööaladel ning madalalpalgalistel töötajatel. Lühike puhkus põhjustab siin omakorda juba niigi suurt tööjõu voolavust madalalpalgaliste töötajate hulgas.

Töötajad peavad tähtsaks ka puhkuse kättesaamise aega. Loomulikult on inimesed huvitatud oma puhkuse veetmisest

kõige soodsamal aastaajal. Üheaegne puhkuse kätteandmine töötajatele on rahvamajanduslikult raskesti organiseeritav, kuid kaugeltki mitte alati võimatu. Leningradi uurijate andmetel lahkusid paljud töötajad — valdavas enamuses väikesi lapsi omavad naised —, kellel puudusid puhkuse saamise võimalused suvekuudel, töölt. Sügisel nad jätkasid tootmistegevust. Järelikult tuleb ka puhkusgraafikute koostamisse suhtuda teaduslikult, püüdes arvesse võtta kõiki nii objektiivseid kui ka subjektiivseid tegureid, eelistada näiteks pikema tööstaaziga töötajaid antud ettevõttes, et ära hoida liigset tööjõu voolavust. Meie arvates peaksid ettevõtted looma nende töötajate jaoks, kes on sunnitud töötama suvel ja puhkuse võtma talvel, täiendavad materiaalsed stiimulid. Uus premeerimise kord peaks seda võimaldama. Samal ajal on vaja laiemalt praktiseerida puhkuste perioodiks ettevõtte tootmistegevuse katkestamist.

Üheks põhiliseks majanduslikuks hoovaks, mis aitab tööjõuressursse jaotada ja ümber jaotada ning tähtsamaid rahvamajandusharusid püsiva kaadriga kindlustada, on palk. Viimane ei ole aga kaugeltki mitte peamiseks töökoha vahetamise põhjuseks, vaid on meie andmetel alles kolmandal kohal. Palgaga rahulolematuse tõttu lahkuti peamiselt metsa-, puidu- ja paberi-tööstuse ettevõtetest ning toiduainete tööstuse ettevõtetest. Masinaehituse ning põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtetest lahkus palga pärast suhteliselt vähe töötajaid. Siit on selge, missugustes ettevõtetes tuleb palgatingimuste parandamisele tähelepanu pöörata.

Kiiret lahendamist ka pärast palgasüsteemide korrastamist vajab väikeste palkade suurendamine. Suurim tööjõu voolavus — meie andmetel $\frac{1}{3}$ — on kuni 60 rublase palgaga töötajate hulgas. Meie arvates kipub haridusliku taseme järkjärgulisest võrdsustamise protsessist maha jääma palkade ühtlustamine. Käesoleval ajal ei ole eriti suured erinevused palkade tasemes põhjendatud. Eesti NSV-s, eriti aga Tallinnas, kus tööjõust tuntakse teravat puudust, tekitab see suurt kahju. Kuni 60 rublase palgaga esineb massiliselt vabu töökohti. Selle töö teevad paratamatult ära kõrgemapalgalised töötajad. Sellega kaotab riik meie arvates mitte vähem, kui läheb tegelikult vaja täiendavaid summasid madalapalgaliste töötajate palkade tõstmiseks esialgu 60 rublani.

Palgaküsimus on väga tihedasti seotud töö organiseerimisega. Seepärast tekkis töötajate küsitlemisega töökoha vahetamise peamise põhjuse väljaselgitamisel sageli isegi raskusi. Kui inimene lahkus väikese palga tõttu, mis tulenes töö halvast organiseerimisest, eriti aga ebarahuldavast töö normeerimisest, siis võis töökoha vahetamise põhjusena märkida nii üht kui teist. Rahulolematuse tõttu töö ja tootmise organiseerimise tingimustega ning palgaga lahkub kokku üle 50 protsendi töötajatest.

Puudused töö normeerimises on üheks tähtsamaks tööjõu volavuse põhjustajaks. See avaldub kõige selgemini ühes ja samas linnas asuvate ettevõtete suhtes. Üleminekut uuele tariifi-süsteemile või tehniliselt põhjendatud normidele tuleb seepärast suunata mitte ainult ministeeriumide kaupa, vaid ka linnade järgi, kusjuures see peaks toimuma ühesugustele kutsealadele üheaegselt. Sellest peavad laialdaselt osa võtma kohalikud ametiühingu- ja parteiorganisatsioonid. Töö- ja elutingimuste probleemi lahendamisel peab välja selgitama ning arvestama inimeste subjektiivseid arvamusi. Siis suudame oluliselt vähendada tööjõu stiihilist volavust. Töö normeerimise juures ei arvestata sageli teaduslikult töö intensiivsuse astet. Töö intensiivsuse mõõtmiseks puudub isegi vastav meetodika. Ent tööline tajub töö intensiivsuse astet väga teravalt. Töö parema organiseerimise ja püsiva kaadri loomise huvides on tingimata vaja kõige tõsisemat tähelepanu pöörata töö intensiivsuse probleemidele nii üksikutel kutsealadel kui ka ettevõtete raames.

Elukondlikud tingimused on töökoha vahetamise teiseks peamiseks põhjuseks. Need ei rahulda esmajoones kergetööstuse ning põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtete töötajaid, eriti just naisi. Elukondlike tingimustega rahulolematuse tõttu lahkuti esmajärjekorras niisugustest vaatluse all olevatest ettevõtetest, nagu Kukruse kaevandus ning kaevandused nr. 6 ja 8, Tallinna Puidutöötlemise Kombinaat ning V. Kingissepa nimeline Paberija Tselluloosi Kombinaat, «Balti Manufaktuur», naha ja jalatsite tootmiskoondis «Kommunaar», Pärnu Linakombinaat ning Tallinna Piimatoodete Kombinaat. Järelikult töötajate mitetäielik rahuldamine elamispinnaga, lasteasutuste vähesus, halb kultuurilis-elukondlik teenindamine suurendavad tunduvalt inimeste volavust.

Praegune elamispinna jaotamise kord, kus arvestatakse inimese seniseid elamistingimusi, perekonna koosseisu ning mõningal määral ka antud linnas elamise aega, on väga humaanne ning sobib kohalikele täitevkomiteedele kuuluva elamispinna jaotamiseks. Elamispinna saaja ei kannu riigi ees mingisugust lisakohustust.

Ettevõtte vahenditega ehitatava ning nende majandamisel oleva elamispinna kasutamisel tuleks aga rakendada küll materiaalseid stiimuleid ja sanktsioone. Kui ettevõtte elamispinda kasutav töötaja lahkub erilise põhjuseta «omal soovil» töölt, tuleks temalt nõuda kas elamispinna vabastamist või rakendada muid materiaalseid mõjutusvahendeid. Kuna meie andmetel elas praegu 1/4 «omal soovil» töökohta vahetanud inimestest just ettevõttele kuuluval elamispinnal, on see küsimus vägagi aktuaalne.

Omaette probleemi moodustab äsja ettevõttesse tööle asunud inimeste varustamine elamispinnaga. Enamuses on need noo-

red töötajad, kes tahavad luua oma perekonda. Kõige sagedamini vahetavad töökohta just inimesed, kelle tööstaaž antud ettevõttes on ligikaudu 3 aastat. Selleks ajaks selgub, kas uus töötaja tunneb küllaldast huvi tema poolt valitud eriala vastu ning kas tal on perspektiiv antud ettevõttes pikemaks ajaks töötamiseks.

Meie arvates tuleks püsiva kaadri saamise eesmärgil lahendada ettevõttesse tööle asunud inimeste korteriprobleem ühe aasta jooksul. Otstarbekohane oleks siin sisse viia selline süsteem, kus elamispinna taotlevad töötajad kas või kõige minimaalsemal määral selle ehitamisest oma säästudega osa võtavad. Sellega tekiks inimestel huvi antud ettevõttes töötamise vastu. Ettevõtete kasumi jaotamise uus kord loob laialdasemad võimalused elamispinna soetamiseks oma vahenditega. See suurendab ka töötajate materiaalselt huvi tootmise lõppresultaatide — toodangu realiseerimise, omahinna alandamise ja kasumiplaanide täitmise vastu.

Meie andmetel lahkub 9,4 protsenti naistest töölt «omal soovil» laste eest hoolitsemise vajaduse tõttu. Seepärast peavad ettevõtted, kus töötab suurel hulgal naisi, järjekindlalt hoolitsema ka lasteasutuste rajamise eest, koopereerides kohalike nõukogudega.

Elukoha kaugus töökohast on muutumas samuti probleemiks. Sel põhjusel vahetas töökohta üle 9 protsendi vaadeldud inimestest. Eriti teravalt kerkib see küsimus esile Tallinnas. Ettevõtetele ehituskruuntide eraldamisel ning elamispinna jaotamisel peab rangelt arvestama töö- ja elukoha kokkusobivust.

Peale selle avaldab kaadri voolavusele oma mõju ka töötajate kultuuriline ja elukondlik teenindamine ettevõttes või vastavas mikrorajoonis.

Küllaltki oluliseks töökoha vahetamise põhjuseks osutus rahulolematu kvalifikatsiooni tõstmise ja edasiarenemise võimalustega. Meie andmetel lahkus sel põhjusel töölisi paljudest ettevõtetest, näiteks tarbekeemia tootmiskoondisest «Flora», kaevandustest Käva-2 ja nr. 10, tehasest «Punane Ret», Tallinna Metalltoodete Tehasest ja ehitusmaterjalide tehasest «Männiku», paljudest väikelinnades asuvatest ettevõtetest, nagu Valga Mööblivabrik, Rakvere Metsakombinaat, Pärnu Õmblusvabrik, Rakvere Lihakombinaat, Viljandi Leivakombinaat jne.

Püsiva kaadri saamise seisukohalt on väga tähtis, et meil oleks teaduslikult põhjendatud kvalifikatsioonijärkude omistamise süsteem ja et seda ka rakendataks. Kuid niisugust ühtset süsteemi, mis arvestaks tööliste majanduslikke huve, huvi oma eriala ja üldharidusliku taseme tõstmise vastu, psüühilisi tegureid jne., praktiliselt ei eksisteeri. Vajadus selle järgi on aga terav. Kuigi kvalifikatsioonijärkude andmise kohta kehtib ühtne

instruktsioon, tegelevad paljud ettevõtted selle küsimusega oma äranägemise järgi.

Seoses tehnilise progressiga saab väikese haridusega inimesi üha vähem rakendada. Leningradi uurijate andmetel 70 protsenti algharidusega inimesi aga praegu kusagil ei õpi. Edaspidi muutub neil üha raskemaks oma kvalifikatsioonile vastavat tööd leida. Seepärast tuleb juba praegu mõelda sellele, kuidas noortööliste hulgas suurendada huvi edasiõppimise vastu. Meie arvates tuleks kvalifikatsioonijärgude saamine viia üldhariduslikust tasemest sõltuvusse. Näiteks autojuhikutse on üks levinumaid, mis nõuab peale kutseoskuse ka teatavat intellektuaalsust. Kutselise autojuhi lubade andmine ei ole aga seotud haridusega.

Kuna töökohta vahetavad just noortöölised, eriti aga õpilased, peab ettevõtte kaadriosakond noori töölevõtmisel põhjalikumalt tutvustama tööala iseärasustega, et hiljem pettumust ei tekiks.

Meie arvates on ettevõttes vaja luua igati põhjendatud edutamise süsteem. Selleks on tarvis täielikku informatsiooni töötajate subjektiivsetest omadustest. Praegu Eesti NSV tööstusettevõtetes juurutatav perforeeritud arvestuskaart võimaldab mõningate andmete kogumist mehhaniseerida, kuid ei ole kaugeltki täielik informatsiooniallikas. Need probleemid vääriwad eriuurimust.

Kogu eeltoodu põhjal tekib küsimus: kui tööjõu stiihiline liikumine tekitab rahvamajandusele suurt kahju, kas siis poleks õigem seda administratiivses korras piirata.

Igasugune isikuvabaduse piiramine on võõras sotsialismile. Üleminekul kommunismile peab inimeste vabadus elukutset valida veelgi avarduma. Tööjõu kinnistamine ettevõtte juurde administratiivsete abinõude abil ei ole seepärast õige.

Pealegi ei toimu «omal soovil» töölt lahkumine kaugeltki alati töölise süü tõttu. Kas tööline on selles süüdi, et mõnedes ettevõtetes on töö halvasti organiseeritud või puuduvad elamispinna saamise võimalused? Kaadri stiihilise liikumise võimalus sunnib ettevõtte juhtkonda töötajate soovidele rohkem tähelepanu pöörama.

Ka siis, kui saavutatakse suhteliselt kõrge töö ja tootmise organiseerimise tase, säilivad mõningad objektiivsed «omal soovil» lahkumise põhjused.

Administratiivsete kitsenduste asemel tuleks rakendada hüvituste süsteem, mille aluseks on tööliste pidev tööstaaž ettevõttes. On mõeldav sisse viia ühekordsete preemiate maksmine töötajatele, kes ühes ettevõttes on pidevalt töötanud 5, 10 jne. aastat. Samuti tuleks kaaluda neile palgalise puhkuse pikendamist.

Kaadri voolavus on otseselt seotud ka töödistsipliini olukor-

raga ettevõttes. Mida rohkem esineb töödistsipliini rikkumisi, seda sagedamad on sel põhjusel vallandamised. Kaadripuudus ja mitteefektiivsed karistusabinõud loovad töödistsipliini rikkujatele karistamatuse õhkkonna. Seepärast tuleks nende suhtes rakendada materiaalseid sanktsioone kas palgalise puhkuse vähendamise või ettevõttele tekitatud kahju teatava hüvitamise näol. Niisugused abinõud pole mitte ainult õiglased, vaid aitaksid ka tööluusidest jagu saada. Selleks on vaja tööseadusandluse teatavad muudatused sisse viia.

Samuti tuleb rohkem võidelda «jooksikutega». Nad kuritarvitavad töötajatele antud õigusi ning jooksevad kõrgema palga ja kergema töö otsingul ühest ettevõttest teise. «Jooksikute» suhtes peaks looma terava ühiskondliku arvamuse õhkkonna ning kohaldama tööpõlgurite jaoks rakendatavaid sanktsioone.

Püsiva kaadri kujundamine sõltub suurel määral ka partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsiooni sellesuunalisest sihipärasest tegevusest. Tähtsaks teguriks on siin sotsialistliku võistluse organiseerimine, võitlus kommunistliku töö kollektiivi nimetuse eest jne. Paljude ettevõtete töökogemused on kinnitanud ühiskondliku kaadriosakonna või analoogiliste tsehhikomisjonide vajalikkust. Need vaatavad läbi kõik töötlahkumise avaldused ning selgitavad välja lahkumise tegelikud põhjused. Praktika näitab, et mida suuremat tähelepanu üldsus küsimusele pöörab, seda väiksemaks kaadri voolavus muutub.

Nagu nägime, avaldab tööjõu voolavus praktiliselt mõju ettevõtte tegevuse kõikidele külgedele. Püsiva kaadri kindlustamiseks ei saa üksikettevõtetele ega ka tervetele tootmisharudele soovitada ühtseid abinõusid. Probleemi lahendamine sõltub kohast, ajast ja tingimustest. Paljud printsipiaalsed küsimused peab aga otsustatama tsentraliseeritult partei ja valitsuse organite kaudu.

Uurimine näitas, et põhiliselt on tööjõu voolavus tingitud ajutise, mööduva iseloomuga teguritest. Sotsialistlikul ühiskonnal on kõik võimalused kaadri stiihilise voolavuse vältimiseks. See toimub meie maa üksikute rajoonide majandusliku arengutaseme ja elamistingimuste võrdsustamisega, kaadri plaanipärase jaotamise süsteemi täiustamisega ning majanduslikus juhtimises ja kasvatustöös esinevate puuduste järkjärgulise likvideerimisega.

О ПРИЧИНАХ ТЕКУЧЕСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ЭСТОНСКОЙ ССР

Х. Кроон

Резюме

Баланс рабочей силы в Эстонской ССР очень напряженный; предприятия страдают от недостатка рабочей силы. Поскольку, наряду с проблемами лучшего использования трудовых ресурсов, важное значение имеет вопрос о текучести рабочей силы, мы изучили эти причины на наиболее крупных промышленных предприятиях республики. Официальная статистика не дает возможности выяснить причины увольнения по собственному желанию. Для изучения этого вопроса мы использовали сведения 4274 анкет, собранных в октябре и ноябре 1964 года и в I квартале 1965 года.

Экономический ущерб, причиняемый текучестью рабочей силы, очень велик. За год около одной пятой рабочих меняют место работы. Наиболее велико движение рабочей силы на предприятиях пищевой, лесной, бумажной и деревообрабатывающей промышленности, а также на предприятиях промышленности стройматериалов. При смене работы человек не принимает участия в общественно полезном труде в среднем в течение 28,8 дней.

Переход на новое место работы часто означает смену профессии. По нашим данным 42,5% работников, поступающих на предприятия по собственному желанию, приходится вновь обучать или переквалифицировать.

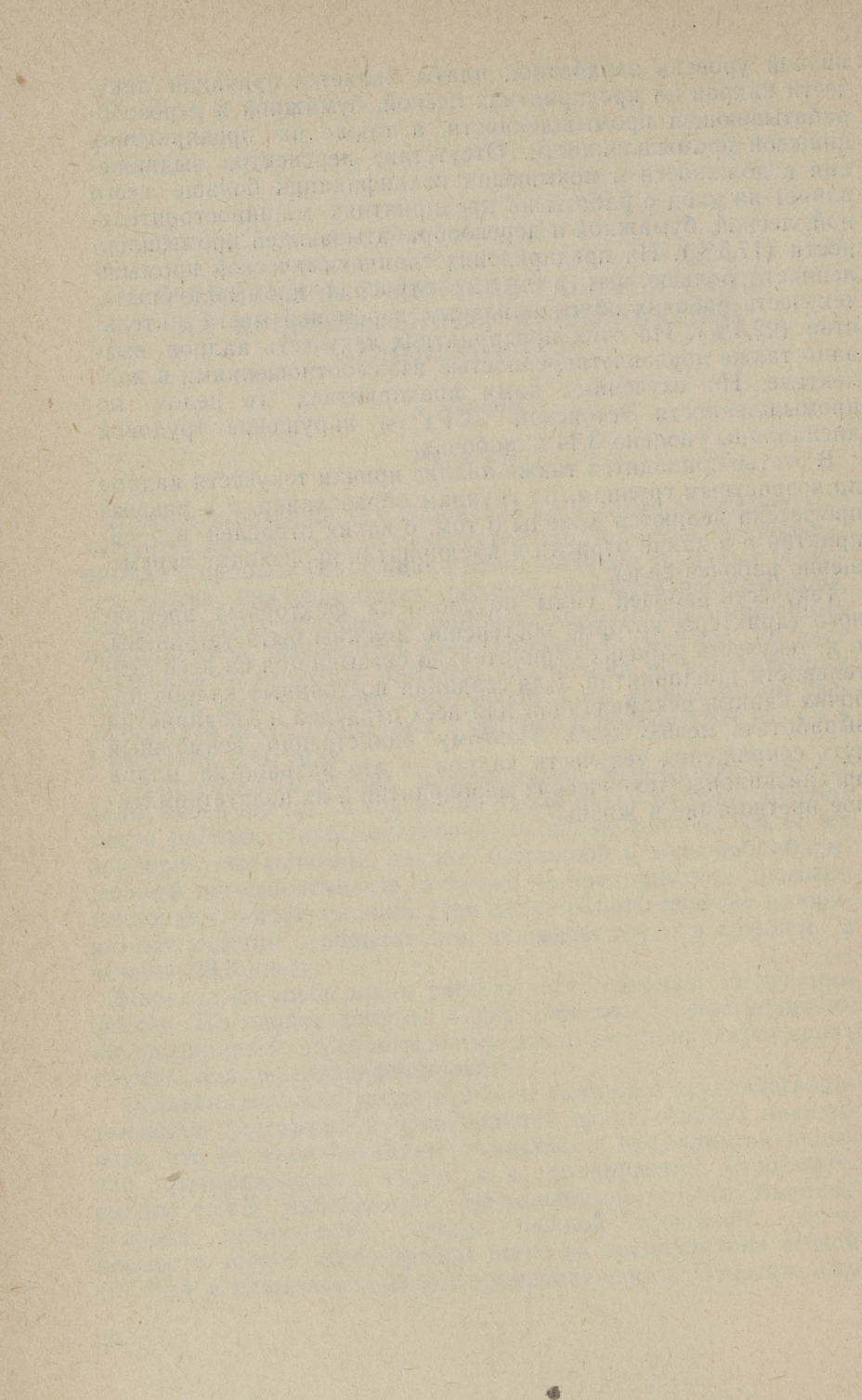
Основная причина ухода с работы связана с неудовлетворительными условиями и организацией труда. Анализ показывает, что по этим причинам уволилось с предприятий пищевой промышленности 44,5% и с предприятий стройматериалов 40,3% работающих. Неудовлетворительные бытовые условия, являющиеся второй важной причиной увольнения, имеют место прежде всего на предприятиях легкой (27,3%) и сланцехимической промышленности. Относительно

низкий уровень заработной платы является причиной текучести кадров на предприятиях лесной, бумажной и деревообрабатывающей промышленности, а также на предприятиях пищевой промышленности. Отсутствие перспектив выдвижения в должности и повышения квалификации больше всего влияет на уход с работы на предприятиях машиностроительной, лесной, бумажной и деревообрабатывающей промышленности (17,5%). На предприятиях сланцехимической промышленности больше, чем в других отраслях промышленности, текучесть рабочих обуславливается переменной места жительства (22,4%). На этих предприятиях текучесть кадров вызвана также неудовлетворенностью взаимоотношениями в коллективе. На изученных нами предприятиях (в целом по промышленности Эстонской ССР) за нарушение трудовой дисциплины уволено 3,44% рабочих.

В статье приводится также анализ причин текучести кадров по возрастным группам, по группам образования, и в разрезе профессии делаются выводы о том, с каких отраслей и предприятий и в какие отрасли и предприятия происходит перемещение рабочей силы.

Текучесть рабочей силы обусловлена факторами временного характера, которые постепенно должны быть устранены, т. к. текучесть рабочих отрицательно сказывается на всей деятельности предприятий. Для создания постоянных кадров рабочих единые рекомендации для всех отраслей и предприятий выработать невозможно. Поэтому единственно возможный путь сокращения текучести кадров — это разработка плана организационно-технических мероприятий и их целеустремленное претворение в жизнь.

TEHNILIS-MAJANDUSLIKE TEGURITE MÖJUST TÖÖLISTE TÖÖSSESUHTUMISELE

M. Lepp

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine nõuab järjekindlat tootmise kasvu. Tootmise suurenemise üheks põhiliseks teeks on töoviljakuse tõus, mis saavutatakse tehnika progressi kaudu. Tootmisprotsessis rakendatava uue tehnika efektiivsus sõltub suurel määral inimtöö organiseerimisest.

Tehnika progress toob kaasa muutusi tööliste töö sisus. Tööprotsessi kaudu avaldab uus tehnika mõju inimesele kui tootlike jõudude ühele olulisemale komponendile. Luues ja rakendades uut tehnikat muutub ka inimene ise: tõuseb tema kultuurilis-tehniline tase. See tähendab, et tehniline progress sotsialismi tingimustes kujutab arengut mitte ainult tehniliste vahendite valdkonnas, vaid ka subjektiivses sfääris. Tootlike jõudude kahe komponendi vaheline sisemine dialektika, mis tihti üldistavalt taandatakse suhtele «inimene — tehnika», kujuneb sotsialismi tingimustes üheks tähtsamaks ühiskonda edasiviivaks jõuks. Seetõttu vajab selle suhte uurimine kaasajal erilist tähelepanu.

Samal ajal väärib senisest põhjalikumalt käsitlemist ka inimtöö organiseerimine, lähtudes subjektiivse sfääri nõuetest, mis sisuliselt kajastavad töötegevuseks vajalike tingimuste taset. Nimelt ei sõltu töötajate suhtumine töösse mitte ainult konkreetseist ühiskondlik-majanduslikest suhetest ega taandu ainult tootmisvahendite omandi vormile. Kui see nii oleks, ei esineks sotsialistlikus ühiskonnas ei töödistsipliini rikkumisi, halvakvaliteedilist tööd ega ühiskondlikult kasulikust tööst kõrvalehoidmist.

Kõrvuti üldiste sotsiaal-majanduslike ja sotsiaal-poliitiliste tingimustega, mis mõjutavad võrdsel määral kõiki töö liike, esineb veel terve rida teisi tegureid, mis oluliselt mõjutavad nii töösse suhtumist kui ka töötulemusi. Üheks niisuguseks teguriks on tehnika progress kui tootmise arenemise materiaalne baas, mille mõju töötegevuse erinevaile liikidele ka sotsialismi tingi-

mustes ei ole ühesugune. Peale selle kajastuvad nii töötegevuses kui ka tööliste suhtumises töösse konkreetsed tootmistingimused (tehnilis-majanduslikud, sotsiaalsühholoogilised ja organisatsioonilised) tootmisharu, ettevõtte ja tsehhi raames. Kõiki neid tingimusi tuleb arvestada kui tööliste tööviljakust mõjutavaid faktoreid. See tähendab, et kõrvuti töö tehnilis-majanduslike näitajatega vajavad uurimist ka subjektiivse sfääri nähtused ja arengutendentsid.

Kommunism luuakse inimese jaoks. See on kriteerium kõige selle hindamiseks, mida meie ühiskond kaasajal teeb. Seetõttu peavad töö organiseerimise täiustamiseks ette võetavad abinõud tagama üheaegselt tööviljakuse tõusuga ka töö humaniseerimise, seda enam, et töö humaniseerimine on üks tööviljakuse edasise tõusu reservidest ning töö esmaseks eluvajaduseks kujunemise oluline tingimus.

Arvestades küsimuse aktuaalsust, uuriti meie poolt tehnika progressist tingitud töö sisu muutuste mõju tööliste töössesuhetumisele.

Baasmaterjaliks on vaatluse andmed kolmes Tallinna tehases — H. Pöögelmanni nimelises tehases, plastmasstoodete tehases «Estoplast» ning Keemia- ja Farmaatsiatehases. Materjal koguti ankeet- ja intervjuumeetodil «Tööliste töössesuhetumise uurimise ankeedi» alusel 1495 tööliste kohta. Samuti kasutati ettevõtete dokumentatsiooni. Vaatlus- ja intervjuumeetodit rakendati valikgrupi objektiivsete töötegevuse näitajate väljaselgitamiseks. Saadud andmete alusel täideti 224 vaatlusaluse tööliste kohta «Töötaja kultuurilis-tehnilise taseme kasvu kaart», mille täitmist jätkame ka tulevikus.

Ankeedi ülesandeks oli saada erinevate kutsealadega tööliste hinnangut oma tööle ja erialale, välja selgitada, mida tööliste ise peavad oma töös meeldivaks ja ebameeldivaks ning millised on nende omapoolsed ettepanekud isikliku tööhuvi ja tööviljakuse tõstmiseks. Et kohapeal tehtud vaatlus ja andmete kogumine andis materjali vaatlusalustes ettevõtetes valitseva tegevlukukorra kohta, võimaldab ankeetmeetodil saadud informatsioon välja tuua töössesuhetumise motiive ja töö stiimuleid ning leida seoseid objektiivse olukorra ja subjektiivse sfääri käitumise vahel.

Kuna meid huvitab tehnika rakendamise astme ja sellest tingitud tööliste kvalifikatsiooni muutuste seos töössesuhetumisega, vaadeldi saadud informatsiooni tööliste töö sisulisest erinevusest lähtudes.

Vaatlusalused tööliste jaotati vastavalt töö sisule 6 kutsealagruppi. Jaotuse kriteeriumid olid: 1) töö mehhaniseerimise aste, 2) füüsilise ja vaimse töö vahetamine, 3) töö keerukus, mida iseloomustab antud tööks vajalik keskmine kvalifikatsiooni aste, 4) töö rütm (vaba või sundrütmi töö).

Nende kriteeriumide alusel kujundati järgmised kutsealagrupid.

I. Kvalifitseerimata või vähekvalifitseeritud füüsilise tööga seotud töölised (156 inimest — 10,5% vaadeldavast kontingendist); kutsealad: abitööline, transporditööline, ampullide ja klaastaara pesija, kastitegija jne.

II. Keskmiselt kvalifitseeritud käsitsitööga tegelevad töölised (544 inimest — 36,4% vaadeldavast kontingendist); kutsealad: katsetaja (kontrollija), jne.

III. Kõrgesti kvalifitseeritud käsitsitööga seotud töölised (306 inimest — 20,5% vaadeldavast kontingendist); kutsealad: lukksepp-seadistaja, remondilukksepp, elektrik jne.

IV. Konveieritöölised (114 inimest — 7,6% vaadeldavast kontingendist); kutseala: monterija.

V. Masina- ja tööpingitöölised (186 inimest — 12,4% vaadeldavast kontingendist); kutsealad: freesija, treial, stantsija, lihviija jne.

VI. Töölised, kes on seotud tööga poolautomaatidel ja automaataparaatidel (189 inimest — 12,6% vaadeldavast kontingendist); kutsealad: jaendaja poolautomaadil, pressija, plastmassitööline jne.

Tööga rahulolu või mitterahulolu kohta esitatud küsimuste rühm annab vastused, mida saab astmestada 5-pallilises süsteemis vastavalt meie poolt kasutatavale skaalale:

1) oma tööga täielikult rahulolevad töölised	— 5
2) tööga rahulolevad töölised	— 4
3) töölised, kes oma töö suhtes on ükskõiksed või andsid ebamääraseid vastuseid	— 3
4) tööga mitterahulolevad töölised	— 2
5) töölised, kes oma tööga üldse rahul ei ole	— 1

Et võrrelda erinevat tööd tegevate tööliste hinnanguid tööle, esitatakse vaatlusaluse kontingendi hinnangud koguvaliku ja kutsealagruppide lõikes tabeli 1 kujul.

Andmed arvamuste jaotumise kohta näitavad töö sisu mõju töösse suhtumisele. Tööga on kõige enam rahul kvalifitseeritud töölised (III grupp) ja poolautomaatidel töötavad töölised (VI grupp), kes on uue tehnikaga vahetult seotud. Kõige vähem rahul on töölised, kes teevad rasket füüsilist ja vähekvalifitseeritud tööd. Nähtavasti ei ole ka juhuslik, et kõige suurem protsent ebamäärast ja ükskõikset suhtumist töösse esineb I ja IV grupis, kuna nii valdavalt füüsilise kui ka konveieritöö puhul oleneb töö edukus ja seega ka tööga rahulolu füüsiliste võimete subjektiivsest piirist rohkem kui näiteks III ja VI grupi puhul.

Erinevused kutsealagruppide arvamustes tulevad esile keskmiste arvamuste võrdlemisel. Iga kutsealagrupi kohta arvutati hinnangu keskmine, kasutades lähteandmeina töö hinnangute

Töössesuhtumine erinevates kutsealagrupid
(protsentides)

Töösse- suhtumine	Kutseala- grupid	I	II	III	IV	V	VI	Kokku
	5		30,8	20,2	41,2	29,8	29,6	39,2
4		30,1	49,8	42,2	40,4	39,2	41,8	43,1
3		22,4	15,6	10,1	19,3	17,2	12,7	15,3
2		10,9	10,7	5,2	7,9	11,8	5,3	8,8
1		5,8	3,7	1,3	2,6	2,2	1,0	2,8
	Kokku	100	100	100	100	100	100	100

skaala hindeastmeid (1 kuni 5). Keskmised näitajad on järgmised:

Töölise jaotus töö sisu järgi	Töö keskmine hinnang
1) I grupp (kvalifitseerimata või vähekvalifitseeritud füüsilise tööga seotud töölised)	3,69
2) II grupp (keskmiselt kvalifitseeritud käsitsitööga seotud töölised)	3,72
3) V grupp (pingitöölised)	3,82
4) IV grupp (konveieritöölised)	3,87
5) VI grupp (poolautomaaditöölised)	4,13
6) III grupp (kõrgesti kvalifitseeritud käsitsitööga seotud töölised)	4,17
Koguvaliku keskmine hinnang tööle	3,89

Koguvaliku kohta arvatud kaalutud keskmisest näitavad olulisi kõrvalekaldumisi äärmusgrupid (I ja III). Tähelepanu äratav, et kvalifikatsiooni tõus ei anna töössesuhtumises märgatavat efekti II grupis, võrreldes kvalifitseerimata töolistega I grupis. Samuti ei esine olulist erinevust konveieri- ja pingitöölise arvamusel töö kohta, kuigi nende gruppide töö erineb nii mehhaniseerimise astmelt kui ka kvalifitseerituselt. Järelikult ei taga tehnika rakendamine tootmises ja töölise kvalifikatsiooni muutus piiratud mastaabis veel töössesuhtumise paranemist ja huvi tõusu töö vastu. Tehnika progress kui tendents avaldub konkreetsete tootmistingimuste kaudu sõltuvalt töö organiseerimise astmest ja saavutab efekti subjektiivses sfääris vaid töölise teadmiste ja tehnika võimaluste vastavuse korral. Seetõttu kujundab arvamust just konkreetne töösituatsioon.

Et välja selgitada konkreetse töösituatsiooni elementide mõju töölise töössesuhtumisele, esitati ankeedis küsimused: «Mis

Teile Teile töös meeldib?» ja «Mis Teile Teile töös ei meeldi?» Esimese küsimuse vastuste variantidena oli ankeedis esitatud palju positiivseid momente, mis haarasid nii tehnilis-majanduslikke, psühholoogilisi kui ka organisatsioonilisi tingimusi (töö on mitmekesine, töö nõuab taiplikkust, töö ei ole füüsiliselt raske, töö annab võimaluse kvalifikatsiooni tõstmiseks, hea palk, vahetused on sobivad, head masinad ja seadmed, töö on hästi organiseeritud, töö on rütmiline, head sanitaarsed tingimused, hea ohutustehnika, head suhted töökaaslastega, administratsiooni tähelepanelik suhtumine, muud momendid). Negatiivsed variandid kujutasid vastandeid eeltooduile. Vastuste objektiivsuse tagamiseks ei olnud variantide valik piiratud, vastajad märkisid suvalise hulga variante mõlemast rühmast.

Kõik loetletud momendid moodustavad ühtse terviku. Käesolevas artiklis piirdume nende konkreetse töösituatsiooni elementide analüüsimisega, mis kajastavad tehnilis-majanduslike tegurite mõju töö sisule. Esiteks vaatleme, milliseid erinevusi on konkreetsete töösituatsiooni elementide hinnangus sõltuvalt töö sisust, ja teiseks, missugune osa on konkreetse töösituatsiooni elementidel tööliste töösse suhtumise kujundamisel.

Arvamuste jaotus sõltuvalt töö sisust on esitatud tabelis 2.

Toodud andmed näitavad, et sõltuvalt erinevustest töö sisus erineb vastajate hinnang ühele või teisele konkreetse töösituatsiooni elemendile. Töö füüsiline raskus ei ole valdavale osale töölistest probleemiks: 57% vastajaist märgib, et nende töö ei ole füüsiliselt raske. Sõltuvalt töö iseärasustest on aga hinnang kutsealagruppides erinev. Kõige kergem on töö poolautomaadtöolistel ja keskmiselt kvalifitseeritud käsitsitöö tegijatel. Töö füüsilist raskust märgib ebameeldiva momendina 22,6% pingitöölisi ja 20,5% vähe kvalifitseeritud töölisi, kes tegelevad peamiselt füüsilise tööga. Et just pingitöoline kui mehhaniseeritud tootmises enam levinud tööliste tüüp peab oma tööd praeguse tehnilise varustatuse ja töö organiseerimise juures raskeks, on omaette probleem. On selge, et osaline mehhaniseerimine ei taga töö kergendamist niisuguses ulatuses kui kompleksne mehhaniseerimine. Praeguses olukorras, kus abioperatsioonid on põhiliselt mehhaniseerimata, on füüsilise töö erikaal mõistetavalt suur. Kui edusammud kvalifitseerimata füüsilise töö likvideerimise valdkonnas on enam konkreetseid, siis abioperatsioonide mehhaniseerimine pingitöolistes töös on põhjendamatult aeglane. Samal ajal märgib 29,6% pingitöolistest, et nad ei ole rahul masinate ja seadmete olukorraga, kõige madalam on selle grupi hinnang ka sanitaartehnilise ja ohutustehnika olukorra kohta.

Poolautomaatidel töötajail selliseid pretensioone ei ole. Seevastu on nende töö üksluisem kui pingitöolistes oma.

Kõige mitmekesisem on töö III grupis (lukksepad-elektrikud), kus seda märgib 74,8% vastajaist, kõige üksluisem aga II

Töölise arvamuste jaotus konkreetse töösituatsiooni elementide kohta
(protsentides tööliste arvust kutsealagruppides)

Kutsealagruppid	Kutsealagruppid						Kogu- vali- kust	
	I	II	III	IV	V	VI		
Konkreetsed töösituatsiooni elemendid								
Positiivne valik	Töö on mitmekesine	37,2	19,8	74,8	36,8	57,0	47,6	42,4
	Töö nõuab taiplikkust	19,9	15,5	63,7	18,4	41,9	39,7	32,4
	Töö ei ole füüsiliselt raske	44,3	68,0	54,3	55,3	37,6	61,4	57,0
	Töö võimaldab kvalifikatsiooni tõsta	12,8	21,7	46,1	13,2	27,4	32,2	27,2
	Head masinad ja seadmed	12,2	18,8	17,7	27,2	23,6	27,5	20,2
	Töö on hästi organiseeritud	26,3	19,1	22,6	33,3	26,9	31,2	24,2
	Töö on rütmiline	34,0	27,4	33,6	37,7	36,0	51,8	34,3
	Head sanitaarsed tingimused	27,6	36,6	25,8	20,2	19,9	27,0	28,9
	Hea ohutustehnika	28,2	35,1	30,8	29,0	23,6	31,8	29,6
	Hea palk	16,0	42,6	15,4	35,1	24,8	32,2	30,8
Negatiivne valik	Töö on üksluine	30,8	55,1	9,5	32,5	18,9	16,4	32,1
	Töö ei pane mõtlema	26,3	41,2	9,5	32,4	17,2	13,2	26,0
	Töö on füüsiliselt raske	20,5	5,3	8,5	9,7	22,6	9,0	10,5
	Töö ei võimalda kvalifikatsiooni tõsta	33,3	30,0	13,4	18,4	17,7	19,6	23,2
	Halvad masinad ja seadmed	11,5	17,5	23,8	5,3	29,6	6,9	17,4
	Töö on halvasti organiseeritud	11,5	14,0	18,9	5,3	17,2	11,6	14,2
	Töö ei ole rütmiline	14,7	19,5	11,1	7,9	20,4	11,6	15,5
	Halvad sanitaarsed tingimused	23,7	24,6	22,6	16,7	26,9	18,5	23,0
	Halb ohutustehnika	9,6	8,1	10,1	9,7	11,3	7,9	9,2
	Palk ei rahulda	48,6	20,8	52,3	24,6	40,8	20,1	32,9

grupis ja konveieritöölistel (IV grupp). Mitmekesisusega kaasneb tavaliselt vaimse tegevuse osatähtsuse tõus töös: 63,7% vaatlusse haaratud lukkseppadest ja elektrikutest (III grupp) leiab, et nende töö nõuab taiplikkust. Vaimne pingeline on kõige väiksem II ja IV grupi töölistel, kus vastavalt vaid 15,5% ja 18,4% vastajaist seda nimetab, 41,2% ja 32,4% töölitest leiab aga, et nende töö ei vaja mõtetegevust.

Arvamustega kahest eelnevast elemendist on seotud kvalifikatsiooni tõstmise võimalus. Tõsiseks etteheiteks kehtivale kvalifikatsioonisüsteemile on fakt, et vaid 27,2% vaatlusalustest töölitest näeb oma töös perspektiivi kvalifikatsiooni tõstmiseks. Kõige enam rahuldavad kvalifikatsiooni parandamise võimalused III grupi töölisi (41,6% vastajaist märgib seda positiivsena), mõnevõrra ka poolautomaadi- ja pingitöölisi. I, II ja IV grupi puhul on kvalifikatsiooni tõstmine antud töö raames probleemiks. Et seejuures 62% -l vaatlusalustest töölitest on keskharidus — II grupis moodustab keskharidusega tööliste arv koguni 80,5% —, ei ole olukord kaugeltki normaalne. Sellest tuleneb suures osas ka keskharidusega noorte tööliste suhteliselt madalam hinnang tööle, võrreldes 7—10-klassilise haridusega tööliste omaga.

Mõnedel juhtudel on kvalifikatsiooni tõstmise võimalus eeskätt töö organiseerimisest ettevõttes, mida märgivad ka töölised. Nii on II grupi hinnang töö organiseerimisele kõige madalam. Ilmselt on selle grupi tööliste nõuded töö suhtes sõltuvalt vanusest ja hariduslikust tasemest suuremad, kui töö sisuliselt suudab pakkuda nii mehhaniseerimise astme kui organiseerimise osas. Olukorda parandab ühelt poolt lisaerialade õpetamine, kutsealase diapasooni laiendamine, teiselt poolt kvalifikatsiooniastmete arvu suurendamine mõnede operatsioonide ja isegi erialade puhul.

Töö organiseerimisega ollakse rahul neis tootmisloikudes, mis tehniliselt paremini on varustatud. Koguvahelikus osas rahuldab töö organiseerimine vaid 24,2% töölitest.

Palgaga on täiesti rahul 30,8% töölitest. 32,9% vastajaist väidab, et palk neid ei rahulda. Kõige rohkem on palgaga rahul keskmise kvalifikatsiooniga käsitsitöölised (II grupp), konveieritöölised ja poolautomaaditöölised, kõige vähem aga III grupp, kelle hulgas palk rahuldab 15,4% töölitest. Sel olukorral on nii objektiivseid kui subjektiivseid põhjusi.

Kõrge kvalifikatsiooniga, seejuures staažikate tööliste töö materiaalse stimuleerimisega ei ole tõepoolest kõik korras. Keskharidusega lukksepp-seadistaja, kes pealegi õpib edasi kõrgemas koolis, ei näe perspektiivi insenerikutse omandamises, kuna tema töötasu sel juhul võib langeda.

Peale selle tuleb arvestada, et palgaga rahulolu aste ei ole tingitud mitte ainult palga suurusest. Suhtumine palgasse tule-

neb inimese vajadustest, mis sõltuvad tema tüpoloogilistest ja individuaalsetest tunnustest, nagu sugu, vanus, perekonnaseis, sissetulek ühe perekonnaliikme kohta. Seetõttu võib esineda olukord, kus osal juhtudel ollakse 80 kuni 100-rublase palgaga enam rahul kui suurema palgaga teistsugustel juhtudel.

Et anda paremat ülevaadet käsitletud töösituatsiooni elementide hinnangute dünaamikast kutsealagruppide lõikes, esitame tabelis 3 keskmised hinnangud iga elemendi kohta (lähtudes positiivsest või negatiivsest valikust, on antud element hinnatud meeldivuse korral +1, ebameeldivana -1; kui üldse märkimata, siis 0).

Esitatud andmed näitavad, et uue tehnika rakendamise ja kasutamise seotud kutsealade töö on sisukam. Töö mitmekesisuse ja vaimse momendi kasvuga kaasnevad suuremad võimalused kvalifikatsiooni parandamiseks. Torkab silma, et III ja V grupp ei ole rahul seadmete olukorraga. Tööpingitöölise rahulolematuse olemasoleva pingipargiga vihjab eeskätt sellele, et pingipargi moderniseerimise tempo jääb kaasaja nõuetest ilmselt maha. Puudustega töövahendite valdkonnas kaasneb loomulikult ebarahuldav sanitaartehtiline olukord. Et kõik need momendid mõjutavad ka pingitöölise arvamust tööst, on nende suhteliselt madal rahulolu tööga suures osas põhjendatud.

Kui suur on seos konkreetse töösituatsiooni elementide ja töösse suhtumise vahel?

Et hinnata üksikute seoste tugevust, kasutati korrelatsioonimeetodit. Nimelt arvutati korrelatiivsed seosed nimetatud tegurite hinnangute ja töösse suhtumise vahel nii koguvaliku kui erineva töö sisuga kutsealagruppide osas. Analüüsiga haarati kõik töösituatsiooni elemendid, kaasa arvatud kollektiivisisesed suhted ja töö vahetuseline korraldus. Kuna tegemist on ankeetmaterjaliga, kusjuures arvutatud seosed kujutavad seoseid hinnangute vahel, mis olenevad mitte ainult objektiivsetest tingimustest, ei saanud me eriti kõrge olulisuse astmega korrelatsioonikordajaid.

Koguvaliku ulatuses on seos kõige tugevam töö mitmekesisuse ja töösse suhtumise vahel (+0,40). Seose tugevuselt järgnevad vaimse momendi osatähtsuse tunnetamine (+0,34), perspektiiv kvalifikatsiooni tõstmise osas (+0,27), rahulolu töö organiseerimisega (+0,27), töö rütmilisus (+0,21), palk (+0,19) ja seadmete olukord (+0,14). Töö füüsiline raskus mõjutab töösse suhtumist vähe (+0,12).¹

Juhtivateks töösse suhtumist mõjutavateks teguriteks on niisiis töö sisulist külge kajastavad elemendid. Mida mitmekesisem töö on ja mida rohkem see nõuab vaimset pingutust, seda

¹ Olulised on korrelatsioonikoefitsiendid $r > 0,081$.

suurem on rahuldus. Tähtsuset järgmine on töö organiseerimine.

Tähelepanu äratav palgaga rahulolu küllalt tagasihoidlik mõju töössesuhtumisele. Seda aga ei tule meie arvates tõlgendada sugugi mitte kui materiaalse huvi puudumist. Palgaga rahulolu aste ei tingi enamikul juhtudel tööpoolest rahulolu või rahulolematust tööga. Nii näiteks lukkseppade-elektrikute grupis (III), kus palgaga kõige vähem rahul ollakse, on töö ja erialaga rahulolu kõige suurem. Kuna palgaga rahulolematust sõltub eeskätt subjektiivseist tegureist ja alles seejärel palga tegelikust suurusest, ei saa palgale antud hinnangut sisuliselt võrdustada palga suurusega tegelikkuses. Palga tegelik suurus on aga objektiivne tegur, mis meie andmeil töössesuhtumist tugevasti mõjutab. Nii ei ole 25% madalapalgalistest töolistest (kuu-palgaga alla 60 rbl.) rohkem või vähem oma tööga rahul. Kõrgemates palgagruppides nende arv järk-järgult väheneb, kusjuures grupis palgaga üle 150 rubla tööga rahulolematud puuduvad. Et aga kõrgem palk on tavaliselt seotud ka sisukama tööga ja vastupidi, siis ei ole õigustatud palga ja töö sisu lahutamist. Palga ja töö sisu eraldamine tuleb kõne alla ainult siis, kui püstitada küsimus, kumb tegur mõjutab töössesuhtumist rohkem.

Omaette küsimus on palgast kui ainujuhtivast töötamise motiivist, mida osa tööliste puhul esineb. Mõnevõrra selgitab antud küsimust ka meie tehtud analüüs.

Vaimse töö madala erikaalu puhul, enamasti üksluise töö ja kvalifikatsiooni tõstmise võimaluste piiratusega kaasneb eriti nõrk seos palgaga rahulolu ja tööga rahulolu vahel. Sõltumata palga suurusest ja palgaga rahulolust või mitterahulolust on hinnang tööle madal (I ja II grupp). Kvalifitseeritud töö puhul, kus loov element töös on tunduvalt suurem (III grupp), mõjuvad töö sisu ja palk ühtses kompleksis. Selles grupis arvatud korrelatiivne seos palgaga rahulolu ja töössesuhtumise vahel on peaaegu niisama tugev kui töö sisuliste elementide ja töössesuhtumise vahel. Järelikult tõstaks palgaga rahulolu veelgi selle grupi tööga rahulolu.

Konveieritöölise arvamus tööst on seotud eeskätt hinnanguga töö organiseerimisele. Need töölised, kellele on vastuvõetav konveieritöö rütm ja organiseeritus, on tööga rahul. Suur rahulolu palgaga aga ei oma erilist osa töössesuhtumise kujundamisel, sest töö on üksluine ja kvalifikatsiooni parandamise võimalused ei rahulda.

V ja VI grupis tõuseb palga osatähtsus. Poolautomaaditöölise suur rahulolu tööga on koguni esmajoones tingitud palgaga rahulolust, alles siis järgnevad oma osatähtsuset töö mitmekesisus, töö organiseerimine jne. Selle grupi töössesuhtumise edasise parandamise teeks on töö sisulise külje rikastamine

Erineva töö sisuga kutsealagrupid keskmise hinnang konkreetse
töösituatsiooni elementidele (tingindeksites)

Jrk. nr.	Kutsealagrupid						Kõgu- valik	
	Töö- situatsiooni elemendid	I	II	III	IV	V		VI
1.	Töö mitmekesisus	+0,06	-0,35	+0,65	+0,04	+0,38	+0,31	+0,10
2.	Vaimse töö erikaal	-0,06	-0,26	+0,54	-0,14	+0,25	+0,27	+0,06
3.	Füüsilise töö kergendatus	+0,24	+0,63	+0,46	+0,46	+0,15	+0,52	+0,47
4.	Kvalifikatsiooni parandamise võimalus	-0,21	-0,08	+0,33	-0,05	+0,10	+0,13	+0,04
5.	Masinate ja seadmete olukord	+0,01	+0,01	-0,06	+0,22	-0,06	+0,21	+0,03
6.	Töö organiseerimine	+0,15	+0,05	+0,04	+0,28	+0,10	+0,20	+0,10
7.	Töö rütmilisus	+0,19	+0,08	+0,23	+0,30	+0,16	+0,40	+0,19
8.	Sanitaarsed tingimused	+0,04	+0,12	+0,03	+0,04	-0,07	+0,09	+0,06
9.	Ohutustehnika olukord	+0,19	+0,27	+0,21	+0,19	+0,12	+0,24	+0,22
10.	Palk	-0,33	+0,22	-0,37	+0,11	-0,16	+0,18	-0,02

töölise kultuurilis-tehnilise taseme tõstmise kaudu. Võrreldes lukkseppade-elektrikute (III) grupiga, kus tööga rahulolu on tingitud eeskätt vaimse momendi suurest erikaalust töös, on antud grupi rahulolu tööga seotud hoopis teise baasiga. Lähedes sellest on erinevad ka nende gruppide töössesuhtumise parandamise teed. Kui III grupis tõstab seda otstarbekas materiaalne stimuleerimine (arvestades hariduslikku taset ning töölise staaži erialal ja ettevõttes), siis VI grupi suhtes tuleb intensiivsemalt rakendada töölise üldhariduslike ja tehniliste teadmiste tõstmist. Praegu ei tunne poolautomaaditöölised tehnoloogilist protsessi sellises ulatuses, nagu oleks vaja, neil puuduvad küllaldased teadmised rakendatud uue tehnika teadlikuks valitsemiseks.

Ka I ja II grupi töölise töössesuhtumise parandamiseks on erinevad teed. Kvalifitseerimata ja vähekvalifitseeritud füüsiline töö järk-järgult likvideeritakse. Arvestades, et selle tööga käesoleval ajal seotud töölised asuvad tulevikus tööle tehniliselt enamvarustatud tootmisloikudes, kus nõuded teadmistele on suuremad, tuleb selle grupi haridusele tähelepanu pöörata. Nende töölise ajutine rahulolematuse tööga on ilmselt paratamatu.

II grupi töölisele, kellele töö samuti vähe pakub, tuleb kindlustada suurem võimalus kvalifikatsiooni parandamiseks, välja töötada alused süstemaatiliseks lisaerialade õpetamiseks.

Eeltoodud materjal näitab, et sõltuvalt tehnika rakendamise astmest ja sellest tingitud muutustest töölise töö sisus ja kvalifikatsioonis erinevad töölise tööga rahulolu motiivid. Järelikult valitseb tehnilis-majanduslike tingimuste ja töössesuhtumise vahel oluline seos. See tähendab, et töölise suhtumine töösse ei ole mitte ainult kasvatus tulemus. Kuigi töössesuhtumine on suurel määral moraalne kategooria, mõjutavad selle kujunemist vahetult konkreetseid majanduslikud tingimused, sealhulgas ka tehnika rakendamise aste.

Uue tehnika rakendamine ei too aga automaatselt kaasa töölise töössesuhtumise edasist paranemist. Töö teaduslikul organiseerimisel ettevõttes tuleb seetõttu arvestada ka tehnilise progressi tagajärgi subjektiivses sfääris.

О ВОЗДЕЙСТВИИ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ОТНОШЕНИЕ РАБОЧИХ К ТРУДУ

М. Ленн

Резюме

Технический прогресс изменяет содержание труда рабочих. Создавая и внедряя новую технику, меняется и человек социалистического общества — поднимается его культурно-технический уровень. Внутренняя диалектическая связь между элементами производительных сил — техникой и человеком — в социалистическом производстве является одной из главных движущих сил общественного развития.

С целью изучения воздействия технического прогресса и его конкретных последствий в трудовой деятельности на отношение к труду было проведено исследование на трех таллинских предприятиях. Исследование велось методами изучения статистических материалов, опроса рабочих в форме анкеты и интервью, наблюдения. Опросом было охвачено 1495 рабочих.

На базе изучения технической оснащенности труда, квалификации рабочих, соотношения элементов физического и умственного труда в их работе, все 1495 рабочих были разделены на 6 профессиональных групп по содержанию труда. Сопоставление ответов на вопросы об удовлетворенности работой в группах по содержанию труда дает материал для следующего вывода: технический прогресс и его конкретные формы проявления в содержании труда воздействуют на отношение к труду. Более удовлетворены работой те группы рабочих, которые связаны с внедрением и применением новой техники: квалифицированные рабочие типа слесаря-наладчика и рабочие, занятые на станках-полуавтоматах. Менее удовлетворены работой рабочие, представляющие ручной неквалифицированный труд.

Далее анализируется отношение рабочих к различным элементам конкретной трудовой ситуации, такие, как многообразие труда, роль умственного труда, возможности повышения квалификации, организация труда и т. д., и их взаимосвязи с отношением к труду.

Анализ показывает, что более удовлетворены работой представители тех профессий, труд которых более содержателен, многообразен, дает возможность для повышения квалификации. Важное значение имеет и заработок, но удовлетворенность заработком имеет большое значение в отношении к труду только в соединении с содержательным трудом. Применение техники автоматически не ведет к удовлетворенности работой. В зависимости от того, какие существуют мотивы и стимулы удовлетворенности работой, намечаются общие пути повышения интереса к труду, исходя из конкретных технико-экономических условий.

Анализ конкретного материала показывает, что совокупность коренных социально-экономических сдвигов в общественном труде определяется масштабами и интенсивностью научно-технического прогресса в сфере материального производства.

TEHNIKA PROGRESS JA TÖÖTAJATE KVALIFIKATSIOON PÕLEVKIVI TOOTVAS TÖÖSTUSES

Ü. Sinisalu,

majandusteaduse kandidaat

Tootmise laiendamise ja tööviljakuse tõusu kindlustamise tähtsamaks vahendiks kommunismi ülesehitamisel on tehnika progress. Tehnika on dialektilises seoses tootlike jõudude teiste elementidega. Tehnika arengu hoogne tempo, mida käesoleval perioodil iseloomustab tootmise kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine ning tootmistehnoloogia muutumine, esitab ühtlasi järjest kõrgemaid nõudmisi tööstuslik-tootva kaadri teadmiste ja oskuste.

Madala kvalifikatsiooniga töötajad ei ole suutelised kasutama uusi masinaid ja mehhanisme maksimaalse efektiivsusega, ei ole alati võimelised tööd ümber korraldama vastavalt uuele tootmistehnoloogiale. Kuna selliseid ebakõlasid uue tehnika rakendamisel on tunda ka põlevkivi tootvas tööstuses, püütakse järgnevalt analüüsida, kas põlevkivibasseini spetsialistide kaader suudab kerkivate ülesannetega toime tulla, s. t. leida vastust peamiselt järgmistele küsimustele:

1) millised on põlevkivi tootva tööstuse vajadused spetsialistide järele;

2) kas kaadri ettevalmistamisel arvestatakse tehnika arengusuundi ja tootmise spetsiifikat;

3) kas spetsialiste rakendatakse kaevandustes kõige otstarbekamalt ning kas nende kvalifikatsioon vastab tehtavate tööde liigile.

Sõjajärgset tehnika progressi põlevkivi tootvas tööstuses võib iseloomustada kahe etapina. I etapil (1946—1958) suurenes pidevalt põlevkivi tootmisel kasutatavate seadmete ja masinate üldine arv, võimaluse korral asendati käsitsitöö masinatööga, s. t. toimus peamiselt ekstensiivne töö tehnikaga varustamine. II etapil, mille alguseks võib lugeda 1959. aastat, algab tehnika ekstensiivse arengu kõrval selle intensiivne areng: toimub vanade, väikese tootlikkusega masinate asendamine uute, võimsamate vastu, automatiseeritakse osa tootmisprotsesse (vee kõr-

valdamine, ventilatsioon), võetakse kasutusele uusi seadmeid jne. Kaevandustes avaldub tehnika intensiivne areng eelkõige selles, et laiendatakse tunduvalt põlevkivi mehhaniseeritud (kambriviisilist) tootmist.

Põlevkivi mehhaniseeritud tootmise laienemine trusti «Eesti Põlevkivi» kaevandustes aastail 1959—1964¹

Aasta	Põlevkivi kogutoodang koristustöödest (tuh. t)	Sellest mehhaniseeritult (tuh. t)	Mehhaniseeritud toodang moodustab kogutoodangust (%)
1959	6200	186	3,0
1960	6450	522	8,1
1961	7300	862	11,8
1962	7800	1077	13,8
1963	8480	1405	16,6
1964	9200	1739	18,9

Kui veel 1958. aastal moodustas põlevkivi mehhaniseeritud tootmine kaevandustes ainult 0,9 protsenti koristustööde mahust, siis 1964. aastal tõusis selle osatähtsus juba 18,9 protsendini. 1970. aastaks on kavas toota $\frac{2}{3}$ kaevanduste põlevkivitoodangust mehhaniseeritult. Vastavalt sellele suurenevad vajadused võimsamate ja töökindlamate laadimismasinade, iseliikuvate ja -tühjenevate vagonettide, puuragregaatide, elektrivedurite jne. järele. Järjest keerukamaid ülesandeid tuleb sealjuures lahendada mitte ainult tehnika loojatel, vaid ka tehnika kasutajatel — kaevandustes eelkõige eksploatatsiooninseneridel ja -tehnikutel.

Tehnika intensiivne areng tingib paratamatult insener-tehnilise personali osatähtsuse suurenemist töötajate hulgas. Seda kinnitab ka töötajate koosseisu struktuuri muutumine põlevkivi tootvas tööstuses. Nii suurenes trusti «Eesti Põlevkivi» ettevõtteis ajavahemikul 1959—1964 tööliste arv 14%, teenistujate arv 8%, insener-tehnilise personali arv aga 36%. Vaatamata sellele on spetsialistide osatähtsus põlevkivi tootva tööstuse töötajate hulgas teiste tööstusharudega võrreldes jäänud suhteliselt madalamaks. Kui Eesti NSV kütusetööstuses tervikuna, millest põhilise osa moodustas põlevkivitööstus, oli inseneride ja tehnikute osa tööstuslik-tootva personali hulgas 1963. aastal 7,8%, siis enamikus teistes tööstusharudes (keemia-, ehitusmaterjalide, masinaehitus-, soojus- ja elektrienergiat tootev tööstus jne.) oli see näitaja tunduvalt suurem, ulatus üle 10%.

Muidugi peab sellistes tööstusharudes, nagu masinaehitus või keemiatööstus, insener-tehnilise personali osatähtsus töötajate hulgas olemagi teatud määral suurem kui mäetööstuses,

¹ Tabel on koostatud trusti «Eesti Põlevkivi» aastaaruannete alusel.

kuid meie arvates mitte nii suures ulatuses. Praegu on põlevkivi tootev tööstus jäänud selliseks tööstusharuks, kus käsitöö erikaal on võrdlemisi suur (39% tööliste üldarvust; nende hulgas 65% laadimistöolistest oli 1962. aastal seotud raske füüsilise tööga), mistõttu just tootmisprotsesside mehhaniseerimisel ja automatiseerimisel on senisest rohkem vaja kvalifitseeritud kaadrit.

Spetsialistide vajaduse üle võib kõige objektiivsemalt otsustada ettevõtteis töötavate inseneride ja tehnikute arvu, nende hariduse ning erialade vastavuse järgi tehnika arengu põhisuundadele.

Insener-tehnilise personali suurus ja haridus trusti «Eesti Põlevkivi» ettevõtteis aastal 1964²

Ettevõtte nimetus	Tööstuslik-tootva personali (TTP) üldarv	Insener-tehnilise personali koosseis				
		arv	% TTP-st	kõrgema haridusega (%)	kesk-eriharidusega (%)	praktilikuid (%)
Käva-2	1260	81	6,4	21,0	55,5	23,5
Kukruse	981	69	7,0	24,7	53,6	21,7
Kaevandus nr. 2	1041	69	6,6	29,0	62,3	8,7
— „ — nr. 4	1021	74	7,2	27,4	58,1	13,5
— „ — nr. 6	1064	76	7,1	34,2	35,6	30,2
— „ — nr. 8	1075	87	8,1	33,3	51,7	15,0
— „ — nr. 10	1190	90	7,6	33,3	54,4	12,3
Kohtla	669	58	8,7	24,1	60,4	15,5
Karjäär nr. 1	536	72	13,4	41,6	44,5	13,9
Viivikonna	589	61	10,3	24,6	56,7	19,7
Kokku	9426	737	7,8	29,7	53,0	17,3

Toodud andmed näitavad, et spetsialistide töökohtadel töötavatest inimestest on ainult kolmandikul kõrgem haridus, veidi üle poole on kesk-eriharidusega ning ligi viiendiku moodustavad praktikud. Eriharidusega inseneride ja tehnikute arv trusti «Eesti Põlevkivi» ettevõtteis (kaevandustes ja karjäärides) ulatus 1965. aasta algul 625 inimeseni, s. t. moodustas tööstusliktootvast personalist ainult 6,6%. See protsent on tunduvalt väiksem kui vastav näitaja kütusetööstuse kohta tervikuna isegi kaks aastat tagasi. Võrdluseks võib lisada, et juba 1963. aastal tuli meie vabariigi tööstuses tervikuna 1000 töötaja kohta kokku keskmiselt 84 inseneri ja tehnikut.

Trusti «Eesti Põlevkivi» kaadriosakonna andmete põhjal võib väita, et isegi kaevanduste peaspetsialistid on võrdlemisi väikese haridusega. Suhteliselt palju töötab juhtivate spetsialistide kohal praktikuid. Kui kaevanduste peamehhaanikutest veel

² Tabel on koostatud trusti «Eesti Põlevkivi» kaadriosakonna andmete põhjal.

kahel kolmandikul on kõrgem haridus, siis peaenergeetikutest ja peamehhaanikute asetäitjatest on see üksikuil. Näiteks 1965. aasta algul vaadeldud kuue kaevanduse peaenergeetikuist oli ainult üks kõrgema haridusega, seitsmest peamehhaaniku asetäitjast kolme haridus oli aga alla 8 klassi.

Energeetika- ja mehhaanikaseadmete pideva ja kiire täiustamise ning põlevkivi tootmistehnoloogia muutumise tõttu tuleb tehnilised sõlmprobleemid lahendada algul võrdlusvariantidena paberil ja alles pärast seda rakendada kaevandusele majanduslikult ning tehniliselt kasulikum variant tootmisse. Seepärast peab peaspetsialistidel olema eelkõige tugev erialane ettevalmistus. Hea praktik võib olla küll suuteline juhtima ettevõtte jooksvat tööd, kuid sageli mitte niisama hästi uuendama ja täiustama tehnikat ning isegi olemasolevat tehnikat maksimaalse efektiivsusega ära kasutama.

Praktikute töötamist inseneride ja tehnikute kohal ei saa õigustada isegi sellega, et nad õpivad. Esiteks, 128 praktikust õpivad ainult 46, s. o. iga kolmas; teiseks, enamikul juhtudel õpitakse mitte erihariduse, vaid üldhariduse saamise eesmärgil.

Järelikult põlevkivibasseinis tuleks üle 100 praktiku järkjärgult välja vahetada eriharidusega võimekamate spetsialistide vastu. See fakt, et üle 180 spetsialisti (peamiselt tehnikud) töötab praegu töölistena, ei kõnele mitte niivõrd spetsialistide üleküllusest, kuivõrd ühekülgsusest spetsialistide ettevalmistamisel, töötajate palgakorralduses valitsevatest puudustest jne. Nii näiteks neli karjäärisesse tööle suunatud mäeinseneri töötasid 1964. aastal tööliste kohal selle tõttu, et tööliste palk oli ligilähedane või isegi ületas insener-tehnilise töötaja palga, samal ajal tööliste vastutus on tunduvalt väiksem, tööaeg piiratud jne.

Paljudel nendest tehnikukvalifikatsiooniga töölistest aga ei ole mäetööstusalast eriharidust ja nende paigutamine tehniku kohale oleks vastuolus juba töökoha nõuetega. Muidugi tuleb arvestada ka seda, et osal tehnikuist on küll erialane diplom, kuid kaasajal pole nad suutelised töötama tehnikuna kas siis teadmiste aegumise või teiste põhjuste tõttu.

Praeguse töökorralduse juures peaks kõige suurem vastutus tehnika progressi kindlustamise eest kaevandustes langema uue tehnika osakondadele. Need osakonnad on kaevandustes komplekteeritud erinevalt, koosnevad harilikult 2—3 inimesest (erandi moodustavad kaevandus nr. 10 — 5 inimest, ja kaevandus nr. 2 — 4 inimest). Sealjuures inseneri kohal töötas neis osakondades 1964. aastal ainult kaks mäeinseneri, ülejäänud 12 inseneri koha täitsid tehnikud. Muidugi ei suuda uue tehnika osakondade selline koosseis tehnika juurutamisel palju ära teha, nende ülesandeks on jäänud rohkem tehnika hanketööd ja ratsionaliseerimistegevusele kaasaaitamine. Suhteliselt väikeste palkade tõttu töötavad uue tehnika osakondades mitte alati

kõige võimekamad inimesed, kes pealegi tihti vahetuvad. Olu-
korra parandamiseks oleks vaja kõigepealt suurendada vastava
eriharidusega spetsialistide arvu nendes osakondades ning kor-
rastada nende palku. See võimaldaks edaspidi suurendada ka
nõudeid nende osakondade töö suhtes.

Uuetüübiliste seadmete ja masinate kasutamine, tootmise
pidev mehhaniseerimine ja automatiseerimine nõuab mitte üksi
inseneride, vaid üldse tehnilise ettevalmistusega personali osa-
tähtsuse tõusu töötajate hulgas. Ka töölise töös suureneb pide-
valt vaimse töö osatähtsus, nende töö hakkab oma iseloomult
järjest rohkem sarnanema tehnikute tööga, mistõttu tehnilise
erihariduse omandamine on vajalik. Seega tehnika areng nõuab
et «... osaindiviid, kes on lihtsalt teatava ühiskondliku osafunk-
tsiooni kandja, tuleb asendada mitmekülgset arenenud indivii-
diga, kellele mitmesugused ühiskondlikud funktsioonid on
vahelduvaiks elutegevuse viisideks».³

Trusti «Eesti Põlevkivi» ettevõtte taotleval viimastel aasta-
tel pidevalt töötajate kvalifikatsiooni paranemist. Nii valmistati
1964. aastal ette 1159 uut töolist; individuaalse väljaõppe sai
neist 826, vastavad koolid ja kursused lõpetas 262 ja vahetult
töökohal sai väljaõppe 71 inimest. 1964/65. õppeaasta jooksul
täiendas oma teadmisi meistrite koolides 270 inimest, töölise-
noorte keskkoolides õppis 189 noort. Võrreldes eelmise aastaga
õppis sel aastal ligi kolmandik töötajaid rohkem.

Vaatamata tehtud tööle on töötajate üldine hariduslik tase
kaevandustes ikkagi veel võrdlemisi madal.

Tööstuslik-tootva personali jagunemine hariduse järgi kaevanduses nr. 8
(andmed seisuga 1. jaanuar 1965)⁴

Tööstuslik-tootva personali liik	Kokku	Eriharidus		Üldharidus	
		kõrgem	kesk- eri-	kesk-	alg-
Insener-tehnilised tööta- jad	87	29	45	6	7
%-des	100	33,3	51,7	6,9	8,1
Teenistujad	24	1	3	1	19
%-des	100	4,2	12,5	4,2	79,1
Töölised	1016	—	18	25	973
%-des	100	—	1,7	2,4	95,9
Kokku	1127	30	66	32	999
%-des	100	2,7	5,9	2,8	88,6

Tootmise tehnilise ja organisatoorse juhtimise kõrval kasvab
käesoleval ajal järjest rohkem majandusliku juhtimise osatäht-

³ K. M a r x, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 422.

⁴ Tabel on koostatud kaevanduse nr. 8 kaadriosakonna andmete põhjal.

sus.⁵ Ka majandusjuhtide hulgas on lubamatult väikese haridusega inimesi. Kui kaevanduste tehnilise kaadri osas ulatub spetsialistide erikaal 80—85% -ni, siis teenistujatest on spetsiaalse ettevalmistuse saanud ainult 15—20% inimestest. See tähendab, et teenistujate hulgas on spetsialistide osatähtsus 4—5 korda väiksem kui inseneride ja tehnikute töökohti täitvate inimeste puhul. Kaevandus nr. 8, mille kohta näide oli toodud, pole erandiks. Analoogiline olukord valitseb kõigis põlevkivi tootva tööstuse ettevõtetes.

Teenistujate kvalifikatsiooni üksikasjalikumaks iseloomustamiseks võtame vaatluse alla raamatupidajate haridustaseme. 1965. aasta algul oli ainult nelja kaevanduse (Kohtla, kaevanduste nr. 4, nr. 7 ja nr. 8) pearaamatupidajal kõrgem haridus, kahes kaevanduses (Käva-2 ja nr. 6) oli pearaamatupidaja kesk-eriharidusega, kuna ülejäänud neljas ettevõttes oli pearaamatupidaja haridus 7—8 klassi. Vähem kui veerand raamatupidajaist töötab spetsiaalse ettevalmistusega, kolmandiku haridus on aga ainult kuni 8 klassi. Olukord pole parem ka töö ja töötasude, normeermise, plaani- jt. osakondades. Arusaadavalt mõjutab selline olukord tootmise majanduslikku juhtimist.

Seega kõige teravamalt puudust tuntakse põlevkivi tootvas tööstuses mitte niivõrd insener-tehniliste töötajate, kuivõrd just teenistujate-spetsialistide järele.

Meie arvestuste kohaselt vajab Eesti NSV mäetööstus aastas keskmiselt juurde 25—26 inseneri põlevkivibasseini ja vähemalt 2—4 inseneri ehitusmaterjale tootvatele jt. karjääridele. Arvestades ka teatavat reservi projekteerimis- ja uurimisasutuste jaoks, peaks mäetööstuse erialal kõrgema kooli lõpetajate arv kõikuma 29—32 inimese ringis aastas, seda muidugi põlevkivi tootva tööstuse ühtlase arengu juures. Sõjajärgsel perioodil kuni 1965. aastani (viimane kaasa arvatud) lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi mäeosakonna kokku 314 inimest. Lõpetajate arv aastate kaupa oli järgmine:

kuni 1950. aastani — 8 lõpetajat,

aastail 1951—1955 — 102 lõpetajat, s. o. keskmiselt 20 inseneri aastas,

aastail 1956—1960 — 130 lõpetajat, s. o. keskmiselt 26 inseneri aastas,

---

⁵ Praegu kasutusel olevat töötajate jaotamist töölisteks, teenistujateks ja insener-tehniliseks personaliks ei saa pidada tootmise seisukohalt täiesti õnnestunuks, see on rohkem formaalse iseloomuga. Nii kuuluvad paljud majandusala juhid, kes on saanud spetsiaalse väljaõppe ja teevad inseneridega võrreldes sisuliselt samaväärset tööd, teenistujate hulka. Meie arvates oleks parem töötajaid liigitada töölisteks, teenindavaks personaliks ja juhtivaks personaliks, kusjuures teenindava personali alaliikideks oleksid teenistujad ja tehnikud, juhtiva personali hulka kuuluksid aga nii insenerid kui ka majandus- ja administratiivala juhtivad töötajad.

aastail 1961—1965 — 74 lõpetajat, s. o. keskmiselt 15 inseneri aastas.

Kuna aastail 1959—1961 lõpetas kaevandajate erialal kaks gruppi korraga, siis ühe ja sama erialaga inseneride väljalase ületas vajaduse nende spetsialistide järele, tekkis vastavate spetsialistide suhteline ülejääk. Spetsialistide võrdlemisi suurt ja ühekülgset väljalaset nendel aastatel põhjustas osaliselt ka see, et varem valmistati meil osa mäeinseneri ette väljaspool Eesti NSV-d töötamiseks ja vastavalt sellele oli planeeritud varasematel aastatel suurem üliõpilaste vastuvõtt instituuti. Alates 1959. aastast jaotati noored insenerid ainult Eesti NSV piires ning osa lõpetajaist läks tööle väljapoole põlevkivi tootvat tööstust. Osa nendest töötas küll minööridena, lukksepadena, heal juhul mäeinseneritena, lühikest aega kaevandustes, kuid lahkus siis parema perspektiivi puudumisel.

Inseneride suhteline üleproduksioon kaevandamise erialal avaldas otsekohe mõju järgmiste aastate lõpetanute hulgalet: paljud loobusid ise õpingutest, vähendati ka vastuvõttu. Aastail 1961—1965 vähenes mäeinseneride väljalase Tallinna Polütehnilisest Instituudist keskmiselt 15 insenerini aastas. Nii tekkis kaevandustes kui ka teistes mäetööstusettevõtteis uuesti puudujääk teatud eriala inseneride järele, mida süvendas veelgi inseneridele ühekülgse ettevalmistuse andmine.

Arvestades, et 1) elukondlik ja kultuuriline teenindamine kaevandusrajoonides jääb veel maha tsentrumite omast, 2) töökoha nõuded ei vasta inseneride ettevalmistuse tasemele, mistõttu töö sageli ei anna moraalset rahuldust, 3) palgakorralduses esineb puudusi, — on arusaadav, miks paljud insenerid soodsal võimalusel asuvad tööle väljapoole põlevkivi tootvat tööstust.

Tallinna Polütehnilise Instituudi mäe-eriala lõpetanud inseneride paigutus (seisuga oktoober 1964)

Instituudi lõpetamise aeg	Lõpetajate arv	Nendest töötab oma erialal			Väljaspool oma eriala	
		põlevkivibassein	teistes karjäärides ja kaevandustes	Tallinnas	Tallinnas	mujal
kuni 1950	8	1	3	1	3	—
aastad 1951—1955	102	48	11	10	26	7
„ 1956—1960	130	66	17	5	31	11
„ 1961—1965	74	37	16	—	15	6
Kokku	314	152	47	16	75	24
%-des	100	48,4	15,0	5,1	23,9	7,6

Tabelist on näha, et ainult 69% mäeinseneridest on seotud instituudis omandatud erialaga, kuna üle 30% inseneridest töötab teistel töökohtadel. Sealjuures enamik on valinud endale elukohaks Tallinna või Kohtla-Järve.

Tootmise pidev ümberkorraldamine ja ettevõtete täiustamine tehnilisest küljest on paratamatu. Sellistes tingimustes peavad inseneri kohustused samuti muutuma. Tootmise igapäevase tehnilise juhtimise kõrval peab insener katsetama ja tootmisse rakendama kõike seda uut, mida teadus ja tehnika pakkuda suudavad. Tuleb täiesti õigeaks pidada Gorki autotehase inseneride poolt antud määratlust: insener on see, kes loob.

Kõikides kaevandustes jääb selles osas vajaka, spetsialistide tööd kasutatakse ebaratsionaalselt. Enamik kaevandustes töötavatest inseneridest kulutab üle poole oma tööajast mitteinsenerlikule tööle. Põlevkivibasseini juhtivatel töötajatel on selles suhtes õigus, et tehnilisteks töödeks enam inseneri juurde vaja pole, tehnikud saavad sellega ise hakkama. Kuid tehnikud suudavad insenerikohal toime tulla seni, kuni neil pole vaja lahendada (vähemalt neilt ei nõuta) insenerlikke teadmisi nõudvaid probleeme.

Õige oleks jätta osa kaevandusinseneri tööpäevast loominguks tööks. Igale insenerile tuleks juba aasta algul kinnitada teaduslik-tehniliste tööde plaan tema poolt juhitud kaevandustööde osas. Plaani töötab välja muidugi insener ise, samuti määrab selle täitmise tähtajad. Aasta lõpus tehakse kokkuvõtte, mis oleks üheks inseneri töö iseloomustajaks jooksva töö kõrval. Seda saaks aluseks võtta võimekamate inseneride väljaselgitamisel ja edutamisel, samuti ka töötasude diferentseerimisel.

Ostarbekas oleks inseneride ja tehnikute palku igal ametikohal diferentseerida kaheks-kolmeks palgamääraks. Sellega saaks suurendada inseneride ja tehnikute huvi kvalifikatsiooni pideva tõstmise kui ka tööalaste saavutuste parandamise vastu.

Inseneride töö efektiivsus oleneb suurel määral inseneride ja tehnikute arvulisest vahekorradest ettevõttes. Põlevkivi tootva tööstuse materjalide uurimine näitab, et spetsialistide ettevalmistamisel arvestatakse veel vähe tehnika arengusuundi, kaadri ettevalmistamisel rikutakse nii erinevate erialade kui ka inseneride ja tehnikute üldise vahekorra proportsioone. Näiteks ajavahemikus 1960—1965 lasti mäenduse erialal inseneri ja tehnikuid vabariigi kõrgematest ja kesk-eriõppeasutustest välja suhtega 1:1,6, töötavate inseneride ja tehnikute suhe oli 1964. aasta lõpuks kujunenud 1:1,8. Võrdluseks olgu öeldud, et Eesti NSV tööstuses tervikuna tuli juba 1963. aastal ühe inseneri kohta keskmiselt 2,4 tehnikut. Lähtudes tootmise arengusuundadest ja ratsionaalsest tööjaotusest, on see suhe Nõukogude Liidu tööstuses 1970. aastaks kavandatud vähemalt 1:3-le. Praeguste üliõpilaste ja tehnikumiõpilaste arvu ning järgneva-

teks aastateks planeeritud vastuvõttu arvestades olukord põlevkivi tootvas tööstuses ei parane, vaid muutub halvemaks.

Põlevkivi tootva tööstuse vajaduste paremaks rahuldamiseks kvalifitseeritud kaadriga tuleks seega kaaluda järgmiste abinõude rakendamist.

1. Muuta kaadri ettevalmistamine paindlikumaks ja efektiivsemaks. Noorte õppimasuunamisel tuleb senisest rohkem teha selgitustööd nii keskkoolides kui ka kaevandusrajoonis, kaevandused ise peaksid rohkem huvi tundma inimeste õppimasuunamise vastu ettevõtte stipendiaatidena. Ka õppeprogramme tuleks spetsiaalse väljaõppe osas muuta selliselt, et tehnikud ja insenerid saaksid rohkem teadmisi tulevase töökoha spetsiifikale vastavalt. Praegused õppeprogrammid arvestavad rohkem kivisöe- kui põlevkivi tootva tööstuse spetsiifikat. Erilist tähelepanu tuleb pöörata majanduslase ettevalmistuse saamisele, sest siin on vajadus kaadri järele juba praegu kõige suurem.

2. Parandada töökorraldust kaevandustes, hakata inseneride ja tehnikute tööd kasutama ratsionaalsemalt. Praegune inseneride ja tehnikute suhe kaevanduses ei ole teaduslikult põhjendatud, pole täpselt kindlaks määratud inseneride ja tehnikute tööalaseid kohustusi ja õigusi, nende tööalaseid sidemeid. Inseneride jooksvat tehnilist tööd tuleks vähendada ja suurendada loomingulise töö osatähtsust.

3. Suurendada materiaalsete stiimulite tähtsust, ühtlustada inseneride palku karjäärides ja kaevandustes. Õigeks ei saa pidada ühesuguse ettevalmistuse saanud inseneride suunamist töökohtadele üle 70%-lise palkade erinevusega (see võib toimuda alles töökohal edutamise korras pärast teatava aja möödumist, kui on välja selgitatud inseneri võimed ja oskused). Inseneride ja tehnikute palkade diferentseerimine, palgajärgkude sisseviimine suunaks neid pidevalt tõstma oma kvalifikatsiooni ning töötama vastavalt võimetele.

Nende probleemide lahendamine kaadri ettevalmistamisel ja kasutamisel viiks töötajate kvalifikatsiooni paremasse vastavusse tehnika progressiga, tõstaks insener-tehniliste töötajate osatähtsust tootmises vastavalt tehnika arengule.

ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС И КВАЛИФИКАЦИЯ РАБОТНИКОВ В СЛАНЦЕДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Ю. Синисалу

Резюме

Развитие сланцедобывающей промышленности за последние годы характеризуется высокими темпами развития техники, что выражается прежде всего в расширенном использовании машин и оборудования и в постоянном изменении производственной технологии добычи сланца.

Наряду с экстенсивным развитием техники, все больше выдвигается на первый план ее интенсивное развитие: внедряются различные новые типы мощных машин, происходит комплексная механизация и автоматизация производственных процессов и т. д. Интенсивное развитие техники предъявляет, разумеется, повышенные требования к кадрам, в особенности в части квалификации инженерно-технических и руководящих работников.

Несмотря на рост общего числа инженерно-технических работников на шахтах, все еще ощущается недостаток в кадрах определенных специальностей: энергетиков, механиков, маркшейдеров и, в большей степени, экономистов с высшим и средним специальным образованием.

Некоторое нарушение пропорций в подготовке инженерно-технических кадров различных специальностей и недостаточный учет требований и целей развития сланцедобывающей промышленности приводит к тому, что создается видимость общего изобилия специалистов-сланцевиков данного профиля.

Расстановка и использование инженерно-технических работников не всегда отвечает требованиям современного производства. Их деятельность зачастую сводится к ежедневному осуществлению технического и организационного руководства, в то время как для подлинно творческой работы не хватает ни времени, ни материальных средств.

Для дальнейшего поддержания высоких темпов технического прогресса в сланцедобывающей промышленности необходимо, наряду с развитием техники, повысить уровень квалификации кадров. Необходимо, чтобы направления развития техники и подготовки кадров совпадали.

PALGAVORMIDE TÄIUSTAMISE VAJALIKKUSEST TÖÖSTUSTOODANGU KVALITEEDI PARANDAMISEL

I. Külaots

Materiaalse huvi printsiibil ja selle oskuslikul ellurakendamisel on oluline tähtsus sotsialistliku majanduse arendamisel. Juba sotsialistliku majanduse rajamise alguspäevil juhtis V. I. Lenin tähelepanu vajadusele äratada töötajates materiaalsel huvi nende töötulemuste vastu. Käsitledes sotsialistliku majanduse arengu seaduspärasusi kirjutab V. I. Lenin, et sotsialismi tuleb ehitada «mitte otseselt entusiasmi alusel, vaid suure revolutsiooni poolt tekitatud entusiasmi abil, isikliku huvi alusel, ... majandusliku kalkulatsiooni alusel ... muidu ei jõua te kommunismini, muidu ei too te kümneid ja kümneid miljooneid inimesi kommunismile».¹

1965. aastal toimunud NLKP Keskkomitee septembripleenum rõhutas veelkordselt materiaalse huvi printsiibi edasiarendamise vajalikkust kommunistliku ühiskonna rajamisel, kavandades olulised abinõud tootmise materiaalse stimuleerimise täiustamisel. Pleenumi poolt vastuvõetud otsused on aluseks NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusele «Planeerimise täiustamisest ja tööstusliku tootmise majandusliku stimuleerimise intensiivistamisest»², mis näeb ette ulatusliku ürituste kompleksi planeerimise parandamiseks, ettevõtete majandusliku iseseisvuse laiendamiseks, isemajandamise kindlustamiseks, töötajate materiaalse huvi suurendamiseks ettevõtete üldiste töötulemuste põhjal, samuti ka krediidi osa tugevdamiseks ja tööstustoodangu hulgihindade täiustamiseks.

Pleenumi poolt kavandatud ürituste elluviimisel on suur tähtsus toodangu kvaliteedi parandamisel. Peab märkima, et toodangu kvaliteedi probleem ei ole veel seni leidnud piisavat teaduslikku läbitöötamist.³ Põhjuseks näib olevat asjaolu, et

¹ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 36.

² NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus nr. 729 4. oktoobrist 1965.

³ Я. Орлов, Я. Котликов, Качество — проблема многогранная, «Экономическая газета» № 49, 1965, стр. 32.

pikema aja vältel trakteerisid meie majandusteadlased tarbimisväärtust eranditult kui tehnilist, kaubateadusele iseloomulikku kategooriat. Olukord kujunes selliseks, et tarbimisväärtust õpiti tundma üksnes kaubateaduse seisukohtadest lähtudes. Tarbimisväärtuse majanduslik aspekt ei leidnud aga meil teaduslikku analüüsi. Sellest tulenevalt esines nii teoorias kui ka praktikas veel ebapiisav ettevalmistus toodangu kvaliteedi objektiivsete näitajate määramisel ning majandusliku efektiivsuse hindamisel toote töökindluse ja kasutusea osas, arvestades moraalset kulumist. See puudujääk kohustab nüüd rohkem tähelepanu pöörama kvaliteediprobleemile, kuivõrd toodangu kvaliteedi pidev parandamine esineb kui seaduspärasus ühiskondlikus tootmises ning ühe olulisema tegurina tehnilises progressis ja töötajate heaolu kasvus.

Toodangu kvaliteedi all mõistame nende omaduste kogumit, mis määravad toodangu võime rahuldada talle esitatavaid nõudeid, s. t. nõudeid eseme suhtes vastavalt kehtestatud standarditele või tehnilistele tingimustele. Kvaliteedi parandamine on samaväärne täiendava toodangu väljalaskmisega, tagades kokkuvõttes nii materiaalses, rahalises kui ka elava töö ressursides. Seega on kvaliteedi paranemine oluliseks allikaks ühiskondliku tootmise suurendamisel, meie riigi majanduslikul kindlustamisel ja rahva heaolu parandamisel. Vajalik on toodangu kvaliteedi näitajate edasine täiustamine, arvestades toodangu iseärasusi erinevates tootmisharudes.

Toodangu kvaliteeti määravaist tegureist on oluline tähtsus toodangu kasutuseal ja töökindlusel. Kasutusea all mõistame kasutamise aega kuni täieliku füüsilise ja moraalse kulumiseni. Töökindlust iseloomustab häireteta töö vastavate tehnoloogiliste funktsioonide täitmisel eelnevalt kindlaksmääratud ajavahemiku vältel (tavaliselt kuni esimese kapitaalremondini) antud tootlikkuse parameetrite juures ja minimaalsete kulutustega ekspuateerimiseks ning remondiks.

Kvaliteedi parandamine annab olulist kokkuvõtet. Huvitavad arvestused tegid Moskva elektrilampide tehase spetsialistid. Nende andmete põhjal on kineskoopide kasutusea pikendamine 750-ilt tunnilt 3000-ile tunnile üksnes mainitud ettevõttes ekvivalentne mitme miljoni täiendava kineskoobi väljalaskega. Selleks et valmistada sellisel hulgal praeguse lühikese kasutusea kineskoope, oleks vaja ehitada kaks spetsialiseeritud ettevõtet tootmispindalaga 50 000 m², kumbki nõuaks kapitaal-mahutusi 20 miljonit rubla.⁴

Üheks oluliseks teguriks, mis tagab toodangu kõrge kvaliteedi, on töötajate materiaalne huvi kvaliteedi näitajate paran-

⁴ Д. И. Санкин, Планирование на промышленном предприятии, Москва 1965, стр. 128—131.

damise vastu. Selle ellurakendamine toimub töö eest tasustamise vormide kaudu, s. o. nii palgavormide oskusliku kasutamise kui ka premeerimissüsteemide edasise täiustamise teel. On tarvis saavutada seda, et toodangu kvaliteedi paranemine avaldaks mõju töötasule, stimuleerides töötajat kohusetundlikumalt suhtuma oma ülesannetesse. Ühtlasi tuleb töötajale luua kõik võimalused kvaliteetse toodangu andmiseks.

Võime eraldada kolm põhilist suunda töötajate materiaalsel stimuleerimisel toodangu kõrgema kvaliteedi saavutamiseks. Esiteks, stimuleerida nõudmiste täitmist, mis on täpselt määratud olemasolevate standardite ja tehniliste tingimustega; teiseks, materiaalne hüvitus kvaliteedi parandamise ja kõrgema taseme saavutamise eest, võrreldes nõudmistega, mis on püstitatud olemasolevate standardite ja tehniliste tingimuste poolt, juurutatud toodangu tarbimisomaduste parandamine; kolmandaks, uue toodangu loomise ja juurutamise eest, milline vastab küll tarbimisomadustelt ja iseloomult olemasolevatele standarditele ja tehnilistele tingimustele, kuid on senise toodangu võrreldes sisult uus ja täiuslikum.⁵ Põhiliseks probleemiks kujuneb niisuguse palgavormi ja -süsteemi rakendamine, mis võimalikult täiuslikult vastaks tööstusharu — ja veelgi enam — iga konkreetse ettevõtte tootmistingimustele kõrge kvaliteediga toodangu väljalaskmisel. Selline õigus palgakorralduse alal on tagatud ettevõtetele «Sotsialistliku riikliku tootmisettevõtte põhimäärusega» (kinnitatud NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega nr. 731 4. oktoobrist 1965).⁶

Käesoleval ajal on oluline tähtsus tööstusettevõtetes kasutatavatel tükipalga süsteemidel. Nende järgi tasutakse 61 protsendile ja ajapalga järgi 39 protsendile tööstustöölisest.⁷ Alati tükipalk tööstuses ennast aga ei õigusta. Mitmetes tingimustes võib tükipalga kasutamine osutuda ebaotstarbekohaseks, tuua kaasa liigse kiirustamise, sordilisuse langemise ja isegi praagi suurenemise. Nii võib mitmetes ettevõtetes, eeskätt kergetööstuses, osutada sobivaks osa töötajate üleviimine tükipalgalt ajapalgale. Esmajärjekorras peaks see hõlmama kõige vastutusrikkamaid tootmisloike, millest suurel määral sõltub kogu toodangu kvaliteet. Samaaegselt ei stimuleeri ajapalk aga piisavalt tööviljakuse kasvu ja tekib oht, et üleviimine ajapalgale võib kutsuda esile toodangu mahu vähenemise või vähendada selle kasvu tempot. Seetõttu osutub vajalikuks kasutada selliseid palgasüsteeme, mis tagaksid kõrvti kvaliteedi parandamisega ka materiaalse huvi tööviljakuse suurendamiseks. Näib, et siin

⁵ С. Сергеев, Качество продукции — большая экономическая проблема, «Социалистический труд» № 10, 1965, стр. 25.

⁶ Положение о социалистическом государственном предприятии, Москва 1965, стр. 22.

⁷ Экономика труда и основы нормирования, Москва 1965, стр. 161

oleks otstarbekohane töötajate üleviimine ajapalgale, kusjuures säilitatakse tükipalga tariifid.

Töölistele, kes on üle viidud tükipalgalt uuele palgavormile, kehtestatakse vahetuse ülesanded. Need võrduvad toodangu hulgaga, mis on võimalik toota tööpäeva normaalse kestuse korral tehnoloogilisest režiimist rangelt kinni pidades. Täieliku tükipalgamäära ulatuses makstakse üksnes normeeritud ülesannete täitmise korral. Kui töötaja ei tulnud tööga toime oma süü tõttu, tasutakse talle madalama palgamäära alusel. Toodangu hulga osas ei ole ülesande ületamine ette nähtud, tähelepanu on keskendatud kvaliteedi parandamisele, mille eest premeeritakse.

Näitena võib tuua eksperimendi, mida korraldatakse alates 1964. aasta oktoobrist Tiraspoli õmblusvabrikus «40 aastat ÜLKNÜ-d».⁸ Katsetatava süsteemi eesmärgiks on: 1) töökulutuste vähendamine tootmisharu normatiivideni või veelgi madalamale tasemele, 2) toodangu kvaliteedi parandamine.

Märgitud premiaalse ajapalga süsteemi kasutamisel põhineb tööliste töötasu kolmel osal. Esiteks säilitatakse neile tükipalga tariifimäärad, mis on mõnevõrra kõrgemad ajapalga määrast, kuid enamikul juhtudest madalamad tükipalga-tööliste tegelikust töötasust, sest nüüd palk normi ületamisel ei suurene. Teise osa moodustab premia kvaliteediplaani täitmise korral, s. o. esimese sordi toodangu plaanilistest näitajatest kinnipidamise eest.

Materiaalse hüvituse ulatus sõltub brigaadi normidest. Juhul kui normeeritud ajakulu langeb kokku tootmisharu normatiividega, moodustab premia kvaliteediplaani täitmise eest 10 protsenti tariifimäärast. Nendes lõikudes, kus normeeritud kulutused on väiksemad, kasvab kvaliteediplaani realiseerimisel premia 0,5 protsenti tariifimäärast iga protsendi ajakulu vähendamisel, võrreldes tootmisharu normatiividega. Maksimaliselt võib premia moodustada ühe neljandiku tariifimäärast. Ja vastupidi — iga protsent, mille võrra normeeritud ajakulu on suurem tootmisharu normatiividest, vähendab preemiat 0,3 protsenti tariifimäärast. Minimaalne premia on antud juhul 5 protsenti tariifist.

Kolmandaks osaks palgast on premia toodangu kvaliteediplaani ületamisel. See moodustab 0,3 protsenti tariifist iga protsendi korral, mille võrra üleplaaniiselt väheneb toodang, mis ei kuulu esimesse sorti.

Seega kvaliteediplaani ületamist hinnatakse seda kallimalt, mida kõrgem on planeerimisel lähtebaas, sest mida kõrgem on baas, seda raskem on seda ületada.

Kvaliteediplaani täitmise ja ületamise korral premia ei tohi

---

⁸ М. Бегиджанов, Н. Шелястин, Норма плюс качество, «Экономическая газета» № 1, 1966, стр. 20.

ületada 40 protsenti tariifimäärast nendes lõikudes, kus normeeritud kulutused on madalamad tootmisharu normatiividest, ja 20 protsenti seal, kus need kulutused on kõrgemad. Preemiat makstakse juhul, kui terviklikult on realiseeritud toodangu väljalaske kuuplaan. Tööline peab samuti toime tulema normeeritud ülesandega ja praagi parandamiseks minevad esemed mahutama limiidi piiresse.

Antud süsteem loob töötajates huvi nii toodangu kvaliteedi kui ka tööviljakuse tõstmise vastu. Mida väiksemad on normeeritud ajakulutused eseme valmistamiseks, seda kõrgem on preemia kvaliteedi parandamise korral ja vastupidi. Tööline teab, et pingelisema ülesande täitmisel võidab ta palgas; see aga stimuleerib üleminekut enampingelistele normidele.

Toodangu kvaliteedi parandamisega peab samaaegselt kaasnema ka materiaalsete ja rahaliste vahendite kokkuvõid. Ühelt poolt tuleb töölistes äratada materiaalselt huvi esimesest sordist madalama toodangu vähendamise vastu, ning teisest küljest peab taotlema, et väheneks praagina parandamiseks tagastatavate toodete arv. Premiaalne ajapalk loob siin otsese huvi kinni pidada tehnoloogilisest režiimist ja toota kõrgema kvaliteediga toodangut.

Paljudes ettevõtetes kasutatakse eksperimentaalset süsteemi, mille alusel maksimaalne preemia (40% määrast) makstakse päevase normi täitmisel ja toodangu vastuvõtmisel TKO poolt esimesel esitamisel. Teistkordse esitamise korral preemia väheneb 20 protsendini. Kui ka siis toodet vastu ei võeta, preemiat üldse välja ei maksta.⁹

Küllaltki suurt efekti töötajate materiaalse huvi suurendamisel võib saavutada ka tükipalga korral, kui valida sobiv palgasüsteem ja kohandada sellele vastav premeerimisskaala.

Leningradi jalatsivabrikus «Skorohod» on rakendatud premeerimissüsteemi, mis sõltub vahetult esimesest sordist madalama toodangu ja ümbertegemiseks tagastatavate jalatsite arvu vähendamisest limiidiga võrreldes. Premia moodustab siin kuni 18 protsenti tariifi-tükipalgast, sõltuvalt individuaalsetest näitajatest. Antud süsteemi iseloomustab kõige ilmekamalt lk-l 70 toodud premeerimisskaala.¹⁰

Niisugused premeerimissüsteemid stimuleerivad vahetult töötaja huvi toodangu kvaliteedi tõstmiseks ja vähendavad tunduvalt kulutusi tootmises tekkinud vigade parandamiseks ja toodete ümbertegemiseks. Nii vähenes Tiraspoli õmblusvabrikus

⁹ П. Парфенов, М. Шор, И качество, и количество, «Экономическая газета» № 43, 1965, стр. 31—32.

¹⁰ М. Беляев, Е. Кострикова, Проверка новых принципов премирования, «Социалистический труд» № 10, 1965, стр. 47—48.

Operatsioonide grupid	Premia suurus %-des tariifi-tükipalgast					
	Ümber- tegemiseks tagas- tatavaid esemeid ei ole	Tagastatud parandamiseks esemete üldarvust				
		kuni 1%	kuni 2%	kuni 3%	kuni 4%	kuni 5% ¹¹
Esimene						
Operatsioonid, kus mitteesi- mese sordi toodang on limii- diga võrreldes vähenenud						
80% ja enam	18	16	14	12	10	8
50% — 79%	16	14	12	10	8	6
30% — 49%	14	12	10	8	6	4
kuni 30%	12	10	8	6	4	3
võrdne limiidiga	10	8	6	4	—	—
limiidist suurem	6	5	4	3	—	—
Teine						
Operatsioonid, milles ei ole keh- testatud limiiti mitteesi- mese sordi toodangule	10	8	7	6	—	—

Operatsioonide grupid	Premia suurus %-des tariifi- tükipalgast				
	Mitteesi- mese sordi toodangu suhtelisel vähenemisel plaaniga võrreldes				
	15% ja enam	10— 15%	5— 10%	kuni 5%	plaan- tase- mel
Kolmas					
Kõik operatsioonid, millele ei ole kehtes- tatud mitteesi- mese sordi toodangu limii- ti, kus tagastamine on praktiliselt või- matu, välja arvatud operatsioonid, mis tarifitseeritakse I ja II järguga	10	9	8	7	6
Neljas					
Operatsioonid, mis tarifitseeritakse I ja II järguga	13	12	11	10	9

«40 aastat ÜLKNÜ-d» uue süsteemi eksperimentaalsel kasutamisel ümbertegemist ja parandamist nõudvate toodete arv 40—50 protsenti. Tsehhis nr. 1, kus varem tegeles toodangu vigade

¹¹ Üle 5 protsendi preemiat ei maksta.

parandamisega 10 töölist, vähenes nende arv 2-le (üks tööline vahetuse kohta) ja tsehhis nr. 2 vähenes vastavalt 12-lt 2-le.¹² Iga tööline konveierilt hakkas otseselt huvi tundma toodete kvaliteedi vastu, juhtides kaastöötajate tähelepanu tekkinud vigadele. Jalatsivabrikus «Skorohod» paranes toodangu kvaliteet ning uue süsteemi tulemusena suurenes esimese sordi toodang paljudes tsehhides 10 ja enam protsenti.¹³

Eespool toodud näited piirduvad kergetööstusharudega, kus põhilised tootmisprotsessid toimuvad konveierisüsteemide kasutamisel, mis võimaldab tunduvalt kergemini rakendada uusi preemiaalsüsteeme, tõstes kvaliteedinäitajate osatähtsust materiaalsel stimuleerimisel. Tunduvalt keerulisem on olukord tekstiilitööstuses. Siin kasutatakse käesoleval ajal veel põhiliselt tükipalga süsteemi, mille korral kvaliteedinäitajate osatähtsuse tõus on märgatavalt raskendatud. Teatavaid katseid materiaalse huvi suurendamisel seoses toodangu kvaliteedi paranemisega, ja eriti just toodangu andmiseks ilma täiendava parandamiseta, on ka siin tehtud. Esile võiks tuua eksperimenti Brjanski kammvillakombinaadis, mida alustati 1964. aasta juulist.

Meistriabidele makstakse plaanilisest sordilisusest kinnipidamisel kindel protsent preemiat ning plaanilise sordilisuse ületamise korral veel täiendavalt. Viimane sõltub vahetult sordilisuse näitajate kasvust ja suureneb proportsionaalselt viimastega.

Meistriabisid premeeritakse järgmise skaala alusel.¹⁴

Ketrus		Kudumine	
I sordi toodangu väljalaskeplaan %-des	Preemia suurus %-des tariifi-tükipalgast	I sordi toodangu väljalaskeplaan %-des	Preemia suurus %-des tariifi-tükipalgast
92	20	97,0	20
93	25	97,5	25
94	30	98,0	30
95	35	98,5	35
96	40	99,0	40

Maksimaalne preemiamäär moodustab siin 40 protsenti.

Mitmetes osakondades, kus see osutus võimalikuks, rakendati premeerimist defektideta tootmise ja toodangu esimesel esita-

¹² Е. Емельянова, Повременно-премиальная оплата труда на конвейере, «Социалистический труд» № 10, 1965, стр. 35.

¹³ М. Беляев, Е. Кострикова, Проверка новых принципов премирования, «Социалистический труд» № 10, 1965, стр. 46.

¹⁴ И. Ильин, Е. Сергеева, М. Коновальчук, Условия эффективности поощрения за высокое качество продукции, «Социалистический труд» № 7, 1965, стр. 86.

misel vastuvõtmise korral. Osakondades, kus ei saa kõrvaldada avastatud defekte, võeti kasutusele abinõud kvaliteedi parandamiseks ning määrati ühtlasi kõrgem sordilisuse tase.

Põhilistel tootmisaladel tükipalga alusel töötavatele töölistele toimub preemia arvestamine järgmiselt.¹⁵

Eriala nimetus	Preemia suurus %-des tariifi-tüki- palgast esimese sordi toodangu väljalaskmise plaaniliste ülesannete täitmisel	Plaanilise sordilisuse ületamise eest	
		Esimese sordi toodangu välja- laske protsendi suurenemine	Preemia suurus %-des tariifi- tükipalgast
Ketrajad	5	0,5	2,5
Poolijad	5	0,1	2,0
Kangrud	10	0,5	3,0

Üldine preemia määr ei tohi ületada 25 protsenti tariifilisest kuupalgast.

Töölistele, kellele makstakse premiaalset ajapalka, toimub preemia määramine analoogilise skaala alusel.

Vaadeldes eespool toodud premiaalsüsteeme, peab märkima, et mitmetes kergetööstusharudes eksperimentaalselt katsetatavad süsteemid on küllaltki efektiivsed. Nende kasutamine tekitab töölistes materiaalselt huvi toodangu kvaliteedi parandamiseks ning samaaegselt stimuleerib ka tööviljakuse tõusu. Nii Tiraspoli õmblusvabrikus «40 aastat ÜLKNÜ-d» kui ka Leningradi jalatsivabrikus «Skorohod» kasutatavad premiaalsed ajapalga ja tükipalga süsteemid põhinevad eeskätt toodangu kvaliteedi parandamisel ja kvaliteetsete toodete, mis ei nõua täiendavat parandamist ega ümbertegemist, üleandmisel. Vaatamata küllaltki õnnestunud premeerimisskaalale ei ole nad siiski täiesti vabad ka puudustest. Tiraspoli õmblusvabrikus kasutatav süsteem eeldab piisaval hulgal kvalifitseeritud kaadri olemasolu, mida aga paljudes majandusrajonides raske on saavutada, sest tööjõu voolavus kergetööstusettevõtetes on veel küllaltki suur. Tekib paratamatult ka küsimus, kuidas antud skaala alusel tasustada töölisi juhul, kui nad asendavad teisel erialal, ja mitmeid teisi probleeme. Vaatamata neile veel mitte täielikult lahendatud momentidele õigustab antud premeerimissüsteem ennast ja oleks vaja seda kohandada erinevates ettevõtetes esinevatele spetsiifilistele tingimustele.

Mõnevõrra erinev on pilt tekstiilitööstuses kasutatavate premiaalsüsteemide rakendamisel. Brjanski kammvillakombinaa-

¹⁵ И. Ильин, Е. Сергеева, М. Коновальчук, Условия эффективности поощрения за высокое качество продукции, «Социалистический труд» № 7, 1965, стр. 86.

dis rakendatud premiaalsüsteemil on tunduvalt rohkem puudusi ja näib, et premeerimiskaala kui ka preemia üldulatus ei stimuleeri siin töölisi küllaldaselt parandama toodangu kvaliteeti. Kui arvestada ka seda, et enamik töölisi põhilistes tootmisliikides töötab tükipalga alusel, siis materiaalne huvi võib omandada teise suuna, s. o. toodangu mahu suurendamise vastu, jättes tagaplaanile kvaliteedi parandamise. Teisest küljest aga teame, et tekstiilitööstuse toodangu kvaliteedist sõltub suurel määral teiste kergetööstusharude toodangu kvaliteet, keda ta toorainega varustab. Mitmetes majandusrajoonides, sealhulgas ka meie vabariigis, ei ole probleem mitte niivõrd tekstiilitööstuse toodangu mahu suurendamises, kuivõrd toodangu kvaliteedi parandamises. Nimelt seda tulekski lahendada materiaalse huvi alusel. Nimetatud premiaalsüsteemi puuduseks on asjaolu, et kvaliteedi tõusu ei püüta saavutada mitte niivõrd töölise materiaalse huvi suurendamise teel, kuivõrd kontrolli tugevdamise abil. Nii langeb põhiline raskuspunkt kõrvuti TKO-ga meistriabidele, kelle maksimaalne preemiamäär moodustab 40 protsenti töötasust. Töölisel aga on kõrgeim preemiamäär vaid 25 protsenti. Antud premiaalsüsteem ei stimuleeri huvi uue toodangu juurutamiseks, mis paratamatult on samuti seotud toodangu kvaliteediga, selle töö- ehk kasutamiskindlusega ja kasutamiseaga.

Lähtudes eespool toodust näib, et tekstiilitööstuses käesoleval ajal rakendatavad töö tasustamise süsteemid ja ka mõningad eksperimendid selle parandamiseks ei stimuleeri veel küllaldaselt määral kvaliteedi paranemist. Tekib vajadus uute täiendavate eksperimentide läbiviimiseks, kusjuures tõsist tähelepanu tuleks pöörata materiaalsete stiimulite loomisele, mis vahetult suunaksid töölisi andma kõrgemasordilist toodangut ning samaaegselt suurendama tööviljakust.

Antud premiaalsete palgasüsteemide analüüs ja võrdlus analoogiliste süsteemidega õmblus- ja jalatsitööstuses viitavad sellele, et uute premiaalsüsteemide rakendamisel meie vabariigi tekstiilitööstuses tuleks arvestada mõningaid asjaolusid. Esiteks, koos tariifisüsteemi korrigeerimisega näib olevat vajalik suurendada seni eksisteerivat preemia maksimaalset määra töölisele 25 protsendilt 35—40 protsendile tariifimäärast, mis tagaks materiaalse huvi kvaliteedinäitajate vastu. Põhiline rõhk asetada premeerimiskaala väljatöötamisel sordilisuse tõstmisele ja toodangu üleandmisele esimesel esitamisel. Preemia suurus tuleks viia sõltuvusse mitteesimese sordi toodangu limiidist ja peaks suureneva viimase vähenemise korral, sõltudes samaaegselt ka teistest kvaliteedi plaaniliste näitajate pingelisusest. Tootmisliikides, kus käesoleval ajal kasutatakse väljatöötlusnormide ületamisel suurenevat premiaalset tükipalka, peaks preemia kvaliteedinäitajate eest olema tunduvalt

kõrgem, võrreldes preemiaga väljatöötlusnormide ületamise eest.

Teiseks, töötajates on vaja tekitada vahetut materiaalet huvi uue toodangu juurutamise vastu, mis oleks kvaliteedilt kõrgem ja vastaks täielikumalt kaasaegse moe nõuetele ning käiks kaasa selle muutumisega. Premeerimine toimuks materiaalse hüvituse fondi arvel kindla protsendi näol tariifi-kuupalgast, sõltuvalt tarbijaskonna nõudmistest antud kaupadele. Preemiat tuleks maksta kõigile ettevõtte töötajaile, kes vahetult uue toodangu juurutamise ja tootmisega on seotud. See tagaks kogu kollektiivi huvi toota ainult uusi, tarbijaskonna poolt nõutavaid kaupu. Kolmandaks, tuleb arvestada ka asjaolu, et tekstiilitööstuses sõltub töölise tööviljakus suurel määral kasutatavatest seadmetest. Viimased reglementeerivad küllaltki ulatuslikul määral töörežiimi. Siit järeldub asjaolu, et premeerimine tükipalgasüsteemide alusel ei õigusta ennast täielikult. Põhjalikult tuleb kaaluda võimalust tekstiilitööstuse tööliste üleviimiseks tükipalgavormilt premiaalsele ajapalgale, mis võimaldaks tunduvalt enam tähelepanu kontsentreerida kvaliteedinäitajatele, ühtlasi tõstaks ka tööliste kollektiivset materiaalet huvi.

Kõrvuti tööliste materiaalse stimuleerimisega toodangu kvaliteedi parandamisel tuleb tähelepanu pöörata ka TKO töötajate premeerimissüsteemide täiustamisele. Kahjuks senine premeerimissüsteem, mis sõltub plaaniliste näitajate täitmisest ja ületamisest kas ettevõtte struktuursetes alajaotustes või ka ettevõttes terviklikult, ei stimuleeri kõikide toodete kvaliteedi hoolikat kontrollimist, mille tulemusel võib esineda defektidega toodangu läbilaskmist. Mitmed majandusteadlased soovivad premeerida TKO töötajaid neile kohandatud näitajate järgi, nagu avastamata praagi puudumine, defektide avastamine tootmisprotsessi käigus, reklamatsioonide puudumine jne. See kõik aga peaks toimuma sõltumatult ettevõtte tootmisplaanist. TKO töötajaid soovitatakse premeerida ka sõltuvalt spetsiifilistest näitajatest, arvestades ühtlasi ettevõtte üldisi näitajaid, mille mittetäitmise korral preemia väheneks 50 protsenti. Teatavaid katseid TKO töötajate premeerimise täiustamisel tehti Brjanski kammvillakombinaadis, kuna küllaltki suur osa ettevõtte poolt makstud trahvidest oli tingitud mitteküllaldasest tähelepanust praakimisel. Tõsteti kontrolöride materiaalet vastutust: kui kontrolör laseb praagi läbi ühel korral, väheneb preemia valmistoodangu puhul 4 protsenti ja toorkanga korral 3 protsenti.¹⁶

Näib, et selline lahendus TKO töötajate premeerimisel on mõnevõrra lihtsustatud. Premeerimiskaala väljatöötamisel

---

¹⁶ И. Ильин, Е. Сергеева, М. Коновальчук, Условия эффективности поощрения за высокое качество продукции, «Социалистический труд» № 7, 1965, стр. 85.

TKO töötajatele tuleks lähtuda konkreetsetest tingimustest, mis esinevad antud ettevõttes, ning viia sõltuvusse vahetult kvaliteedinäitajatest ettevõttes. Preemia peaks koosnema kahest osast. Esiteks, preemiaosa, mis makstakse välja diferentseeritult, sõltuvalt ettevõtte toodangu kvaliteedinäitajatest, ja teiseks, preemia, mis arvestatakse pikemaajalise perioodi kohta (aasta, kvartal) ja makstakse välja antud perioodi lõppedes. Viimases tuleks arvestada ettevõttele saabuvald hilisemaid pretensioone toodangu kvaliteedi kohta, mis selguvad alles selle kasutamise käigus nii tarbivate ettevõtete kui ka vahetute tarbijate poolt kaubandusvõrgu kaudu. Võib arvata, et selline süsteem aitab mõningal määral kaasa TKO töötajate materiaalse huvi suurendamisele ja kontrolli efektiivsuse tõusule eeskätt just kergetööstusettevõtetes.

Töötajate materiaalsel stimuleerimisel omab olulist tähtsust sobivate tasustamisvormide ja -süsteemide valikuline juurutamine, kusjuures neid tuleb kohandada iga ettevõtte spetsiifikale. Palga- ja premeerimisskaalade koostamisel tuleb kindlustada töötajate materiaalse huvi vahetu seostamine väljalastava toodangu kvaliteediga ning leida stiimuleid kvaliteedi edasiseks paranemiseks.

О НЕОБХОДИМОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФОРМ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В СВЯЗИ С ПОВЫШЕНИЕМ КАЧЕСТВА ПРОМЫШЛЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

И. Кюлаотс

Резюме

Бесперывный рост и совершенствование социалистического производства тесно связаны с материальной заинтересованностью производителей в результатах их труда. На сентябрьском Пленуме ЦК КПСС 1965 года были намечены мероприятия по развитию материального стимулирования трудящихся. При проведении в жизнь намеченных Пленумом мероприятий большое значение имеет дальнейшее повышение качества продукции, для стимулирования которого было бы необходимо совершенствовать формы и системы заработной платы, выработать такие системы премирования, которые смогли бы повысить непосредственную материальную заинтересованность трудящихся в дальнейшем повышении качества продукции.

Выработка новых премиальных систем заработной платы требует глубокого анализа и обобщения результатов проведенных экспериментов. Так как объем текстильной промышленности нашей республики, в основном, удовлетворяет спрос, на передний план необходимо выдвинуть прежде всего показатели качества. Анализируя и обобщая результаты проведенных в других союзных республиках опытов в области внедрения той или иной премиальной системы оплаты труда в текстильной промышленности и сравнив их с аналогичными системами в швейной и обувной промышленности, можно сделать вывод, что в нашей республике было бы необходимо учесть следующие обстоятельства: во-первых, необходимость повышения максимального уровня премий при улучшении сортности продукции и передаче продукции по первому предъявлению; во-вторых, необходимость создания условий для повышения материальной заинтересованности трудящихся при внедрении новой продукции более высокого качества, соответствующей требованиям современной моды; в-третьих, необходимо изыскать возможности для широкого применения в текстильной промышленности повременно-премиальной заработной платы. Существенное внимание следует обратить также на премирование работников ОТК в зависимости от показателей за более длительный период.

TÖÖTAJATE MATERIAALSEST VASTUTUSEST PRAAGI EEST

R. Otsepp

NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenum ja sellele järgnenud NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk rõhutasid vajadust tõhustada töötajate materiaalsel huvi oma töö tulemuste suhtes. Senini valitsenud materiaalse stimuleerimise kord ei ole töötajaid küllaldaselt suunanud oma töötulemusi parandama ning toodangu kvaliteeti tõstma.

Pärast septembripleenumit on aga tehtud ja teoksil mitmeid muudatusi töötajate materiaalse stimuleerimise korras. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 4. oktoobril 1965. aastal kinnitatud sotsialistliku ettevõtte põhimäärusega¹ laiendatakse tunduvalt ettevõtete õigusi ja initsiatiivi töötajate materiaalsel ergutamisel. Täiustatakse seniseid töötasustamise süsteeme, eriti premeerimissüsteeme, moodustatakse iseseisev materiaalse ergutamise fond jne. Kõige selle tulemusena avanevad nüüd tunduvalt suuremad võimalused töötajate huvitatuse suurendamiseks toodangu kvaliteedi parandamise vastu.

Ettevõtetes moodustatakse kasumieraldiste arvel veel sotsiaalsete ja kultuuriliste ürituste fond. Kui selle fondi arvel loodavate materiaalsete hüvede jaotamine teha suurel määral sõltuvaks töötajate töötulemustest, siis on võimalik töötajaid täiendavalt suunata parandama toodangu kvaliteeti. Eriti praegu, kus valitseb veel küllalt suur vajadus elamispinna järele, kohtade järele lasteasutustes jne., võib see täiendav materiaalse stimuleerimise viis osutada efektiivseks ning seepärast ei saa tema kasutamist alahinnata.

Hästi läbimõeldud materiaalse ergutamise vahendid kujunevad uutes tingimustes kindlasti toodangu kvaliteedi parandamise oluliseks teguriks.

See aga ei tähenda, et üksnes nendega saab kvaliteediküsimust lahendada.

¹ Положение о социалистическом государственном производственном предприятии, Москва 1965.

Otstarbekohased materiaalse ergutamise vahendid on küllal-daseks teguriks töötajate enamiku mõjutamisel. Meie ühiskonnas on veel küllalt neid, kes püüavad saada ühiskonnalt rohkem, kui ise annavad. Selle üheks väljenduseks on ka vastutustundetute suhtumine oma töösse. Tulemuseks on aga see, et osa tööproduktidest on praak. Asjatult on kulutatud elavat tööd, on rikutud toorainet, materjale, poolfabrikaate jne., ettevõttele on tekitatud materiaalet kahju. Praagitegijate, TKO töötajate ning insener-tehniliste ja juhtivate töötajate süü tõttu maksavad ettevõtted sageli suuri trahve ja kannavad teisi materiaalseid kahjusid.

On ilmne, et materiaalsed ergutusvahendid ei mõju kõigile töötajaile vajalikul määral, osa suhtes on vajalikud palju radikaalsemad abinõud ja nimelt — materiaalse vastutuse vahendid. Selliste töötajate kasvatamisele materiaalse vastutusega peab kaasnema moraalse vastutuse vahendite kasutamine.

Käesoleva kirjutise autor on endale ülesandeks seadnud töötajate materiaalse vastutuse mõningate üldküsimumste käsitlemise.

Meie majandusalases kirjanduses on laialdaselt käsitletud töö materiaalse stimuleerimise mitmesuguseid küsimusi. Viimasel ajal on elavamalt analüüsitud ka materiaalet stimuleerimist kui toodangu kvaliteedi parandamise tõhusat tegurit. Kuid enamikul juhtudel on piiratud mitmesuguste materiaalse ergutamise vormide — töötasustamise ja premeerimissüsteemide ning nende rakendamise efektiivsuse analüüsiga.² Materiaalse stimuleerimise teise külje — materiaalse vastutusega on meie majandusteadlased kuni viimase ajani väga vähe tegelnud.

Materiaalse vastutuse probleeme on ulatuslikumalt käsitletud õigusteadlased, kuid muidugi neid huvitavast õiguslikust aspektist. Majanduslikku külge on neis töödes puudutatud ainult möödaminnes. Õigusteadlasedki on põhjalikumalt vaadeldud materiaalse vastutuse küsimusi sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes.³ Muid materiaalse vastutuse aspekte ja

² Б. В. Пашкевич, О материальном стимулировании труда, Минск 1962; И. Я. Обломская, Материальная заинтересованность — экономическая категория социализма, Москва 1964; Сборник «Стимулирование труда в социалистическом обществе», Минск 1964; А. Меркулов, Материальные стимулы и ответственность за качество продукции, «Социалистический труд» № 10, 1964, стр. 96—98; Е. Викторова, Индивидуальная и коллективная заинтересованность в улучшении качества продукции, «Социалистический труд» № 11, 1964, стр. 124—128 jt.

³ В. С. Шелестов, Гражданско-правовые формы борьбы за качество товаров народного потребления, Москва 1960; М. Я. Ляпиров-Скобло, Вопросы качества и комплектности продукции в практике госарбитража, Москва 1965; Ф. Рабинович, Договор и санкции, «Экономическая газета» № 31, 1964, стр. 7; Н. С. Маленин, Об ответственности за неисполнение хозяйственных обязательств, «Советское государство и право» № 7, 1965, стр. 102—107. jt.

eriti töötajate materiaalsel vastutust praagi eest on nemadki suhteliselt vähe uurinud.

Käesoleval ajal ilmub meie ajakirjanduses hulgaliselt artikleid materiaalse stimuleerimise kohta. Paljudes neist märgitakse vajadust tõsta nii ettevõtete kui ka iga üksiku töötaja materiaalsel vastutust oma töö kvaliteedi eest. Paljudel juhtudel selle vajaduse konstateerimisega asi aga piirubki.⁴ Ainult mõned autorid on materiaalse vastutuse probleeme ulatuslikumalt käsitlenud.⁵

Võib öelda, et enamik materiaalse vastutusega seotud küsimusi on kuni käesoleva ajani meie majandusteaduse poolt läbi töötamata.

Pole kellelegi saladuseks, et kuni käesoleva ajani on meie ettevõtete praktikas töötajate materiaalsel vastutust praagi tootmise eest rakendatud väga piiratud ulatuses ja arglikult. Tööstustoodangu kvaliteedi parandamist on senini püütud stimuleerida põhiliselt ainult materiaalse ergutamise abil.

Materiaalsete ergutusvahendite osatähtsust ei saa mingil juhul alahinnata. Kuid et neist üksi ei aita ja et valitseb tungiv vajadus materiaalse vastutuse senisest ulatuslikuma rakendamise järele, sellest annavad tunnistust meie tööstusettevõtetes aastast aastasse esinevad küllalt suured kahjud praagist, ettevõtete poolt makstud suured kvaliteeditrahvid jne.

Näiteks 1964. aastal moodustasid endise Eesti NSV Rahvamaajanduse Nõukogu ettevõtetes otsesed kahjud praagist poolteist miljonit rubla. Süüdlastelt peeti praagiga tekkinud kahju katteks kinni aga ainult 23 000 rubla.⁶ Eesti NSV RMN Kergetööstuse Valitsuse ettevõtetes olid otsesed kahjud praagist 1964. aastal 191 000 rubla, kusjuures praagi tõttu tekkinud kahjude katteks peeti kinni ainult 9000 rubla.⁷

Käesoleva kirjutise autor on kaugel väitest, et kogu praak tööstusettevõtetes tekib ainult töötajate süü tõttu. Kuid väljaspool kahtlust on see, et töötajate süü tõttu tekkinud praagi hulk

⁴ В. Гостев, Повышение качества продукции — первостепенная задача, «Коммунист» № 16, 1962, стр. 88—95; П. Самарин, Материальная заинтересованность и коллективная ответственность, «Социалистический труд» № 6, 1965, стр. 130—131; А. Денисенко, Не только поощрение, но и материальная ответственность, «Социалистический труд» № 9, 1965, стр. 74—76; С. Сергеев, О материальном поощрении за улучшение качества продукции в промышленности, «Социалистический труд» № 10, 1965, стр. 25—35. jt.

⁵ Ф. С. Веселков, Материальное стимулирование трудящихся СССР, Москва; V. Türk ja L. Maamets, Materiaalse huvi printsiip, Tallinn 1965; Г. Анисимов, Заинтересованность плюс ответственность, «Экономическая газета» № 30, 1965, стр. 5—6 jt.

⁶ Eesti NSV RMN 1964. aasta põhitegevuse aastaaruandest.

⁷ Eesti NSV RMN Kergetööstuse Valitsuse 1963. aasta ja 1964. aasta põhitegevuse aastaaruandest.

on kindlasti palju suurem kui need väikesed summad, mis süüdlastelt kinni peetakse.

Materiaalse vastutuse vähese rakendamise põhjused meie majanduselus on mitmesugused. Sageli on meie majandusjuhid materiaalselt vastutust lihtsalt alahinnanud. Kardetakse, et materiaalse vastutuse ulatuslikum ja intensiivsem rakendamine toob kaasa suurema tööjõu voolavuse jne. Ometi ei tohiks see takistuseks olla, kui asja otstarbekalt lahendada.

Et meie majandusteadlased nii vähe on tegelnud materiaalse vastutuse küsimustega, on omajagu süüdi ka asjaolu, et materiaalselt vastutust pole sageli üldse peetud majanduslikuks, vaid ainult nn. administratiivseks kategooriaks.⁸

On muidugi tõsi, et materiaalselt vastutust reguleerivad õigusnormid, mitmesuguste administratiivorganite aktid jne. Oige on ka see, et materiaalselt vastutust rakendatakse praktiliselt administratiivorganite poolt. Kuid kas see teeb materiaalselt vastutusest üksnes nn. administratiivse kategooria? Paljud majanduslikud kategooriad, mis sellistena on üldtunnustatud, leiavad praktiliselt reguleerimist mitmesuguste organite aktides, millele administratiivorganid majanduslike kategooriate rakendamisel tuginevad. Kas sellepärast lakkavad olemast vastavad majanduslikud kategooriad? Loomulikult mitte. Ka materiaalne vastutus kujutab endast majanduslikku kategooriat, mis leiab oma praktilise väljenduse mitmesuguste administratiivorganite aktides ja tegevuses.

Materiaalne vastutus moodustab materiaalse stimuleerimise ühe külje. Kuna materiaalne stimuleerimine kujutab endast tootmissuhete ühte osa, siis ka materiaalne vastutus kuulub tootmissuhete hulka ning on seega baasiline nähtus.

Tootlike jõudude areng toob teatavasti kaasa tootmissuhete muutumise. Tootlike jõudude senise arengu juures on materiaalse ergutamise ja materiaalse vastutuse olemasolu vajalik.

Nagu märgitud, kujutab materiaalne vastutus endast baasilist nähtust. Riik ja õigus on aga pealisehituslikud nähtused. Ka mitmesugused materiaalselt vastutust käsitlevad aktid ja administratiivorganite tegevus materiaalse vastutuse praktilisel rakendamisel on pealisehituslik nähtus. Nad on vormiks materiaalsele vastutusele kui majanduslikule kategooriale. Tootlike jõudude arenemine kutsub esile materiaalse vastutuse süsteemi ja vormide muutmise vajaduse, mis omakorda tingib vajaduse muuta materiaalselt vastutust reguleerivaid akte ja vastavate administratiivorganite tegevust materiaalse vastutuse rakendamisel.

Seega materiaalne vastutus peaks olema uurimisobjektiks nii majandus- kui ka õigusteadlastele.

⁸ Г. А н и с и м о в, Заинтересованность плюс ответственность, «Экономическая газета» № 30, 1965, стр. 5.

Majandusteadlaste ülesandeks on uurida senikehtivate materiaalse vastutuse vormide ja süsteemi majanduslikku otstarbekust, vastavust käesoleva momendi nõuetele, anda soovitusi materiaalse vastutuse vormide ja süsteemi muutmiseks jne. Õigusteadlased peavad aga nende uurimuste ja soovitude põhjal kujundama uue, efektiivsema materiaalse vastutuse õigusliku süsteemi.

Õiguslikud aktid, mis käsitlevad töötajate isiklikku materiaalses vastutust praagi eest, on oma enamuses kehtestatud üle 30 aasta tagasi. Vahepeal on meie majanduselus toimunud suured muudatused. Tahes-tahtmata on nüüd üles kerkinud vajadus muuta senikehtivat töötajate materiaalse vastutuse õiguslikku süsteemi, kohandada seda käesoleva aja nõuetele. Kuid niikaua, kuni puuduvad majanduslikud uurimused ühe või teise senikehtiva materiaalses vastutust reguleeriva õigusliku akti rakendamise majandusliku efektiivsuse kohta, osutub vaevalt võimalikuks mainitud õigusliku süsteemi majanduslikult põhjendatud muutmine.

Töötajate suhtes tähendab materiaalse vastutuse rakendamine seda, et töötaja, kes on süüdi ettevõttele kahju tekkimises, peab loovutama osa nendest materiaalsesest hüvedest, mis ta mitmesuguste näitajate täitmise ja ületamisega on välja teeninud ning mis muidu kuuluksid isiklikult temale. Materiaalse vastutuse rakendamisega väheneb süüdlasel oma töö eest kättesaadavate hüvede hulk.

Materiaalse vastutuse rakendamine töötajate suhtes peab teenima kahte eesmärki: kasvatama inimestes teadlikkust, vastutustunnet ning heastama ühiskonnale materiaalse kahju, kui see siiski töötaja süü tõttu on tekkinud.

Materiaalse vastutuse rakendamine saavutab need eesmärgid siis, kui antud töötaja tasu suurus on otseselt sõltuv tema töö efektiivsusest. Hüvede vähendamise ulatus peab sõltuma loomulikult tekitatud kahju suuruselt, töötaja süü astmest ja tema töötasu suuruselt. Vähendamise tulemusena peab tekkima siiski oluline vahe selle hüvede hulga vahel, mis ta nüüd saab, ja selle hulga vahel, mis ta oleks saanud ilma vähendamiseta. Ainult sel juhtumil võib materiaalse vastutuse rakendamine olla efektiivne ning anda soovitud tulemusi praagi tekkimises süüdi olevate töötajate kasvatamisel.

Praktika näitab, et töötasu tühised vähendamised — isegi siis, kui seda tehakse massiliselt, — mitte üksnes ei avalda vajalikku mõju, vaid isegi diskrediteerivad töötajate silmis materiaalses vastutust.

On väga oluline, et materiaalse vastutuse rakendamise puhul tehtaks igal üksikul juhul süüdlasele teatavaks, mille eest tema tasu vähendatakse ning millise summa töötasust ta on sunnitud loovutama. Kasvatavuslikus mõttes on tähtis ka see, et mate-

riaalse vastutuse rakendamise juhtumid saaksid teatavaks kogu ettevõtte, tsehhi või osakonna kollektiivile.

Kui materiaalselt vastutust rakendatakse harvem, aga süüdlaste töötasu vähendamine on ilmne ning kõik vähendamise juhtumid tehakse kollektiivile teatavaks, annab see kasvatuslikult kindlasti palju enam kui selline praktika, kus vähendamisi tehakse sageli, ent need moodustavad ainult tühise osa süüdlase töötasust ja praagiga ettevõttele tekitatud kahjust ning kus vähendamise juhtumeist kuuleb ainult kitsas töötajate ring.

Ka teise eesmärgi saavutamiseks on oluline, et süüdlaste töötasu vähendamine oleks tunduv, sest tühised vähendamisud suudavad väga sageli kompenseerida ainult murdosa töötajate süü tõttu ettevõttele, ühiskondlikule omandile tekitatud kahjust.

Ülaltooduga muidugi ei taheta väita, et süüdlaselt tuleb alati kinni pidada kogu tema süü tõttu tekkinud kahju. Kui kahju on väikese ulatusega, ei teki kinnipidamisega erilisi raskusi. Neil juhtumel saab vähendada süüdlase töötasu ainult kahju ulatuses, vaatamata sellele, millist murdosa see töötaja töötasust ka ei moodustaks. Sageli aga moodustab töötaja süü tõttu ettevõttele tekkinud kahju suure osa tema töötasust või isegi ületab selle. Neil puhkudel peavad töötasu vähendamisud kandma üht-aegu mõjuvat, kuid ka piiratud iseloomu. Kuna töötaja peab oma töötasu arvel taastootma oma tööjõu ning sageli ülal pidama ka oma perekonda, siis ei ole otstarbekohane kahju katteks kinni pidada süüdlase kogu töötasu või suuremat osa sellest. Seepärast peab materiaalse vastutuse rakendamisel piirduma töötasu vähendamisega ainult teatud kindla seadusandlikult fikseeritud osa võrra. Otstarbekohane on kehtestada see teatud kindla proportsionaalse osana töötasust (näiteks $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$ või $\frac{1}{2}$ töötasust). See proportsioon peab olema kõigi töötajate jaoks ühtne. Ainult nii võivad töötasu vähendamisud avaldada vajalikku mõju kõigile töötajatele. Näiteks oletame, et praagi tagajärjel tekkinud kahju katteks võib süüdlaselt kinni pidada kuni $\frac{1}{4}$ tema töötasust. Töötajalt, kelle töötasu on 60 rubla kuus, võib seega kinni pidada kuni 15 rubla, mis on tema jaoks küllalt suur summa ning selle kaotamine hoiatab teda edaspidi praaki, ettevõttele kahju tekitamist vältima. Oletame, et teise töötaja töötasu on 160 rubla kuus. 15 rubla kinnipidamine vaevalt paneb teda oma töö üle põhjalikumalt järele mõtlema. Veerandi, s. o. 40 rubla võrra töötasu vähendamine aga sunnib ta edaspidi teise pilguga oma töö kvaliteedile vaatama.

Kuidas igal konkreetsel juhul vähendada praagi tekkimises süüdi olevate töötajate töötasu, sõltub paljudest asjaoludest ja see tuleb iga kord eraldi lahendada. Kindlasti peavad need töötasu vähendamisud olema aga sellised, mis tagaksid üheaegselt kahe eesmärgi saavutamist: avaldama süüdlastele kasvatuslikku

mõju ja korvama olulise osa ühiskondlikule omandile tekitatud kahjust. Nende eesmärkide realiseerimist piiravaks kohustuslikuks tingimuseks on samal ajal töötajate töötasu kaitsmine ülemääraste kinnipidamiste eest.

Materiaalse stimuleerimise põhiliseks ülesandeks on luua otsene sõltuvus töötaja töötulemuste ja töö eest saadavate hüvede hulga vahel. See peab tagama olukorra, kus iga töötaja on materiaalselt küllaldaselt huvitatud oma töö tulemustest.

Nende eesmärkide saavutamisel peab põhilist osa etendama otstarbekas materiaalse ergutamise süsteem. Mitmesuguste töötasustamise süsteemide ja teiste materiaalsete ergutusvahenditega tuleb luua töötajatele sellised materiaalsed stiimulid, mis mobiliseeriksid neid andma maksimaalse panuse ühiskondlikus tootmises, tootma kõrge kvaliteedilist produktsiooni. Materiaalne ergutamine peab andma igale töötajale selge ja kindla ettekujutuse seosest kahe suuruse vahel: mida suurem ja kvaliteetsem on iga töötaja ning kogu ettevõtte toodang, mida kõrgem on tootmise majanduslik efektiivsus, seda suurem on ka tema poolt saadavate materiaalsete hüvede hulk.

Materiaalsel vastutusel on samasugune eesmärk kui materiaalsel ergutamiselgi. See ei ole vastuolus materiaalse ergutamise põhimõtetega, vaid, vastupidi, täiendab materiaalsel ergutamist seal, kuhu see oma mõjuga ei küüni. Materiaalsed ergutusvahendid ei ole suutelised üksinda garanteerima seda, et iga töötaja saaks oma töö eest tasu vastavalt sellele, kui palju ta ühiskonnale vajalikku kvaliteetset tööd on teinud. Materiaalne vastutus viib lõpule töötajate materiaalse stimuleerimise süsteemi kujundamise, mille peamiseks koostisosaks on materiaalne ergutamine. Erinevalt materiaalsest ergutamisest aitab materiaalne vastutus tagada sellesama eesmärgi saavutamise teiste vahenditega. Materiaalne ergutamine mõjutab töötajaid sellise mehhanismiga, mis seisneb suurema hulga ja kvaliteetsema töö eest täiendavate materiaalsete hüvede saamises. Materiaalne vastutus aga avaldab tootmisele samasuunalist mõju vastupidisest küljest: töötajate tasu vähendamisega. Materiaalne vastutus omab teatud mõttes materiaalse sunni iseloomu.

Kokkuvõtteks võib märkida, et ainult siis, kui me töötajate materiaalsel stimuleerimisel paralleelselt materiaalsete ergutusvahenditega kasutame efektiivset materiaalse vastutuse süsteemi, võime luua olukorra, kus iga töötaja teeb tõepoolest kõik temast sõltuva maksimaalsete tulemuste saavutamiseks.

Tariifi-töötasu, preemiad ja teised materiaalsed ergutusvahendid on tuttavad igale töötajale. Teisiti on lugu materiaalse vastutuse vahenditega. Nendest on enamikul töötajaist ühel või teisel põhjusel väga ähmane ettekujutus. Peaksime aga saavutama olukorra, kus materiaalse vastutuse vahendite süsteem, selle rakendamise mehhanism oleks samuti tuttav igale tööta-

jale, et igaüks teaks, mis saab tema tariifi-töötasust, preemiatest jt. siis, kui tema töös esineb praaki. Peame saavutama selle, et materiaalse vastutuse süsteem, selle rakendamise mehhanism oleks lihtne, arusaadav igaühele. On äärmiselt vajalik, et igas ettevõttes loodaks eeldused praagi ja selle süüdlaste operatiivseks avastamiseks ning et sellele paratamatult järgneks efektiivse materiaalse vastutuse rakendamine.

Sellise praktika korral teatud aja möödumisel vajadus materiaalse vastutuse rakendamiseks kindlasti väheneb. Materiaalne vastutus hakkab siis efektiivselt täitma oma profülaktilist ülesannet: ära hoidma praagi tootmist.

О МАТЕРИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ РАБОТНИКОВ ЗА НЕДОБРОКАЧЕСТВЕННУЮ ПРОДУКЦИЮ

Р. Отсепп

Резюме

Стимулирование включает в себя поощрение и ответственность. В деле стимулирования повышения качества промышленной продукции главную роль должно играть улучшение материального поощрения. Но материальное поощрение одно не в состоянии гарантировать выполнение требований закона распределения по труду. Меры материального поощрения оказывают на основную массу работников достаточное влияние, но встречаются и бракоделы, для воспитания которых нужны меры обратного воздействия. Прежде всего в отношении именно этих работников и необходимо применять другой метод материального стимулирования — материальную ответственность. Лишь совместное использование материального поощрения и материальной ответственности (вкуче с мерами морального воздействия) может создать положение, при котором все работники действительно будут заинтересованы в том, чтобы сделать все от них зависящее для улучшения качества продукции.

Материальная ответственность означает, что бракодел лишается части материальных благ, на приобретение которых он в противном случае имел бы право. Практически это выражается в некотором уменьшении его зарплаты.

Материальная ответственность, как и материальное поощрение, побуждает работников к лучшей работе. При материальном поощрении работнику за хорошую работу представляют добавочные материальные блага. Таким образом, воздействие в конечном счете имеет общее направление, хотя и оказывает свое влияние с противоположных сторон.

Размеры обусловленного материальной ответственностью уменьшения заработка должны зависеть от многих обстоятельств — от величины причиненного браком материального ущерба, от степени вины работника, от величины его зара-

ботка и т. д. Во всяком случае, эти уменьшения должны иметь размеры, достаточные для того, чтобы заставить каждого бракодела всерьез подумать о своей работе. Практика показывает, что слишком незначительные (даже неоднократные) уменьшения должного влияния не оказывают. Они также не в состоянии возместить большую часть причиненного социалистической собственности материального ущерба.

До последнего времени вопросы материальной ответственности нашими экономистами разрабатывались очень слабо. Материальную ответственность иные даже считают не экономической, а лишь т. н. административной категорией. По мнению автора, материальная ответственность представляет собой и экономическую, и юридическую категорию и поэтому является объектом исследования и для экономистов, и для юристов. Первые должны исследовать экономическую целесообразность существующих форм и систем материальной ответственности, их соответствие требованиям сегодняшнего дня, а также давать рекомендации для изменения их. Вторые на основании этих рекомендаций должны создать новую, более эффективную юридическую систему материальной ответственности.

В отличие от нынешнего положения надо стремиться к тому, чтобы система материальной ответственности обладала известным автоматизмом действия и была известна всем рабочим столь же хорошо, как и система материального поощрения.

ÜHISKONDLIKU PRODUKTI JAOTAMINE JA MATERIAALNE HUVI SOTSIALISMI TINGIMUSTES

I. Külaots

Sotsialistliku tootmise areng ja ühiskondliku koguprodukti järjekindel kasv on vahetult seotud jaotusvormide edasise täiustumisega, mis, põhinedes töötajate materiaalsel huvil, peavad tagama kõikide ühiskonna liikmete materiaalsete ja vaimsete vajaduste enam täielikuma rahuldamise. V. I. Lenin juhtis korduvalt tähelepanu jaotusvormide tähtsusele tootmise arengus, ta märkis, et «... jaotamine on meetod, tööriist, vahend tootmise suurendamiseks».¹

Töötajate materiaalse stimuleerimise täiustamist, materiaalse huvi tõstmist jaotamisel rõhutas veelkordselt NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenum, kavandades selleks olulisi abinõusid. Septembripleenumi otsuste elluviimine, sealhulgas ka töötajate materiaalse stimuleerimise uute vormide ja süsteemide praktikas rakendamine on esmaseks ülesandeks meie majandusteadlastele. Samaaegselt tuleb ka analüüsida ja üldistada jaotusvormide olemust, leida uusi võimalusi nende täiustamiseks ning luua nii eeltingimused üleminekuks kõrgemale astmele — kommunistlikule jaotusvormile. Selle ülesande lahendamise käigus on vajalik analüüsida ühiskondliku produkti jaotamist, pöörates esmajärjekorras tähelepanu tarbeesemete ja teenuste jaotamisele, mis on üheks oluliseks lüliks inimestevahelistes tootmissuhetes.

Tootmisvahendite ühiskondlik omandus tingib töö muutumise kriteeriumiks materiaalsete hüvede jaotamisel ühiskonna liikmete vahel, mis toimub sotsialistliku jaotusprintsipi alusel: igäühelt tema võimete järgi, igäühele tema töö järgi.

Igas ühiskonnas on arengu tingimuseks ühiskondliku produkti jagunemine vajalikuks ja lisaproduktiks. Seda iseloomustades kirjutas K. Marx: «Produkti — tootmisprotsessi tulemuse — jagunemine üheks produkti koguseks, mis väljendab ainult tootmisvahendites sisalduvat tööd ehk kapitali püsivat

¹ V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 424.

osa, teiseks koguseks, mis väljendab ainult tootmisprotsessis lisandatud vajalikku tööd ehk kapitali muutuvat osa ja kolmandaks ning viimaseks produkti koguseks, mis väljendab ainult sellesamas protsessis juurdetulnud lisatööd või lisaväärtust, — see jagunemine on niisama lihtne kui tähtis...»²

Kapitalismi tingimustes uuesti loodud väärtuse kahestumine vajaliku ja lisatööga loodud väärtuseks, s. o. produkti jagunemine vajalikuks ja lisaproduktiks, kutsub esile antagonistlikud vastuolud mõlema produktiosa vahel, mis on tingitud sellest, et vajalik produkt piirub tööjõu väärtusega, lisaprodukt aga väljendub lisaväärtuses. Siin avaldubki kapitalistlike tootmisuhete olemus.

Sotsialistlikus ühiskonnas, kus tootmisvahendid moodustavad ühiskondliku omandi, kuulub kogu ühiskondlik produkt töötajatele. V. I. Lenin rõhutas, et siin «ei lähe lisaprodukt omanike klassile, vaid kõigile töötajatele ja ainult neile»³. Seega ühiskondlik tootmisfond, kogu tooraine hulk, tootmisvahendid ja elatusvahendid kuuluvad töötajatele, s. o. muutuvad tõeliselt ühiskondlikuks. See aga ei eita ühiskondliku produkti jagunemist. Seda jagunemist iseloomustades kirjutas K. Marx: «Vabade inimeste liidu koguprodukt kujutab enesest ühiskondlikku produkti. Osa sellest produktist läheb uuesti tootmisvahenditeks. See osa jääb ühiskondlikuks. Teine osa aga tarbitakse liidu liikmete poolt elatusvahenditena. See teine osa tuleb seepärast nende vahel ära jaotada.»⁴ Seega too osa ühiskondlikust produktist, mis moodustab natsionaalse tulu, jaguneb vajalikuks ja lisaproduktiks. Vajaliku produkti põhiliseks vormiks on need tootjatele jaotamise teel minevad isiklikud tarbeesemed ja vaimsed hüved, mida töötaja kasutab enda ja oma perekonna isiklike vajaduste rahuldamiseks. Kõrvuti vajaliku produktiga, mida luuakse vajaliku töö resultaadina, esineb sotsialismi tingimustes ka lisatöö tulemusena loodud lisaprodukt. K. Marx märkis: «Lisatöö üldse kui antud vajaduste määra ületav töö peab alati olema.»⁵ Lisaprodukti sotsialismi tingimustes kasutatakse ühiskondlike tootmisfondide ja kultuurilis-elutarbeline tähtsusega fondide loomiseks ja suurendamiseks, kogu ühiskondliku tootmise laiendamiseks. Tänu tootmisvahendite ühiskondlikule omandusele ei ole need kaks produktiosa teineteisest lahutatud. Lisaprodukti suurenemine toob kaasa kogu ühiskonna vajaduste üha täielikuma rahuldamise, sealhulgas ka iga üksiku töötaja vajaduste üha täielikuma rahuldamise. Siit tuleneb iga ühiskonnaliikme huvi ühiskondliku produkti suurendamiseks, töötaja isiklikud hüvid

² К. Марх, Капитал, I kd., Tallinn 1953, lk. 196.

³ В. И. Ленин, Замечание на книгу Бихорина «Экономика переходного периода», Ленинский сборник XI, стр. 382.

⁴ К. Марх, Капитал, I kd., lk. 76.

⁵ К. Марх, Капитал, III kd., Tallinn 1962, lk. 749.

sulavad kokku kollektiivi huvidega ja selle kaudu üldrahvalike huvidega, s. o. kogu ühiskonna huvidega, mis ilmekalt väljendub sotsialistlikes tootmissuhetes.

Materiaalses tootmissfääris tehtava töö jagunemist vajalikuks ja lisatööks ning sellest tuleneva produkti jagunemist vajalikuks ja lisaproduktiks käsitlevad paljud majandusteadlased erinevalt. Jättes kõrvale vähemolulised lahkarvamused, võiks põhilised käsitlused jagada kaheks erinevaks suunaks.

Esimese suuna esindajad on asunud seisukohale, et vajaliku produkti vormiks on materiaalse tootmissfääri töötaja isiklikud tarbeesemed, mida ta kasutab nii enda kui oma perekonna isiklike vajaduste rahuldamiseks. Siinjuures moodustavad vajaliku produkti nii need materiaalsed hüved, mida töötaja saab jaotamisel vastavalt oma töö hulgale ja kvaliteedile, kui ka need, mis laekuvad ühiskondlike tarbimisfondide kaudu ja jaotatakse tasuta.⁶ Antud seisukohta täpsustades põhjendavad paljud autorite kollektiivid vajadust jaotussfääris eristada produkti endale ja produkti ühiskonnale. Produkt endale moodustab antud juhtumil ühe osa vajalikust produktist, mis jaotatakse tootjatele vastavalt nende töö hulgale ja kvaliteedile. Produkt ühiskonnale aga sisaldab endas esiteks ülejäänud osa vajalikust produktist, s. o. osa, mis jaotatakse tootjatele sõltumata töö hulgast ja kvaliteedist tasuta või soodustatud tingimustel ühiskondlike tarbimisfondide arvel, ning, teiseks, kogu lisaprodukti.⁷

Teise suuna esindajad väidavad, et vajalik produkt piirdub üksnes selle väärtusega, mis jaotatakse materiaalse tootmissfääri töötajatele töö eest tasumise teel sõltuvalt töö hulgast ja kvaliteedist. Seejuures see osa produktist, mis jaotatakse ühiskondlike tarbimisfondide kaudu, moodustab osa lisaproduktist. Nii samastavad antud kontseptsiooni esindajad vajaliku produkti produktiga endale.⁸ Osa selle suuna esindajaid on asunud teravalt kritiseerima esimese suuna seisukohti.⁹

Kõrvuti märgitud kahe suunaga võime kohata veelgi erinevaid seisukohti. Mõned ökonomistid samastavad produkti endale vajaliku produktiga, nähes seda kui ainukest allikat töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. Nii viiakse mõiste «produkt

⁶ В. Сухаревский, Заработная плата и общественные фонды потребления, «Вопросы экономики» № 8, 1961, стр. 35—48; Социалистический способ производства, выпуск 2, издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва 1962, стр. 65.

⁷ Политическая экономия социализма, издательство «Высшая школа», Москва 1962, стр. 210, 451, 469; Курс политической экономии, том II, издательство экономической литературы, Москва 1963, стр. 152—154, 158—160; Политическая экономия социализма, издательство Московского Университета, Москва 1963, стр. 163, 443.

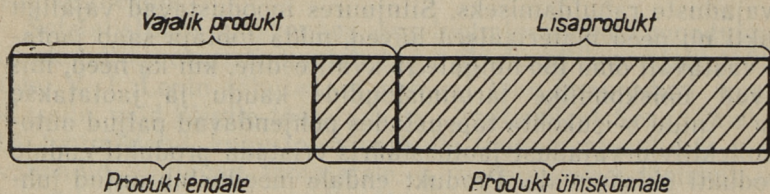
⁸ Poliitiline ökoopia, Tallinn 1963, lk. 363, 508, 556—557.

⁹ А. Лившиц, Некоторые вопросы распределения при социализме, «Вопросы экономики» № 9, 1965, стр. 75—82.

endale» alla võrdselt töö hulga ja kvaliteedi alusel jaotatav produkt kui ka ühiskondlike tarbimisfondide alusel rahuldatavad isiklikud vajadused.¹⁰ Esineb ka ökonomiste, kes täielikult eitaavad produkti jagunemist vajalikuks ja lisaproduktiks. A. Vikentjev on seisukohal, et sotsialismi tingimustes ei esine produkti jagunemist vajalikuks ja lisaproduktiks, puudub ka produkt endale ja produkt ühiskonnale.¹¹

Käesoleva artikli maht ei võimalda üksikasjalikumalt analüüsida kõiki eespool toodud seisukohti. Autor ühineb esimese suuna kontseptsiooniga, lisades juurde mõningaid omapoolseid seisukohti.

Skeem 1

Kui vaadelda ühiskondliku produkti seda osa, mis kehabast uuesti loodud väärtust (vt. skeem 1), siis paratamatult tuleb siin eristada vajaliku produktina tootjate isiklike vajaduste rahuldamiseks minevat osa. «Pärast selle tööhulga mahaarvamist, mis läheb ühiskondlikku fondi, saab iga tööline ühiskonnalt järelikult niisama palju, kui ta temale andis,» märgib V. I. Lenin.¹² Lisaprodukt aga tähendab seda osa, mis läheb ühiskonna kui terviku vajaduste rahuldamiseks. Sotsialismi tingimustes ei osutu veel võimalikuks rahuldada täielikult töötajate järjest kasvavaid vajadusi materiaalsete hüvede järgi. Esiteks ei ole veel loodud materiaalsete hüvede küllust, mis tagaks võimaluse jaotada igaühele vastavalt tema vajadustele. Ka töö sotsialismi tingimustes ei ole veel muutunud töötajatele esmaseks vajaduseks. Nii tekibki paratamatult vajadus jaotamise läbiviimiseks sõltuvalt iga töötaja poolt tehtud töö hulgast ja kvaliteedist. Teiseks tuleb veel arvestada seda, et tööprotsessides eksisteerib ka raske töö, tervist kahjustav töö, ebaesteetiline töö jne., millest osavõttu tuleb stimuleerida materiaalse huvi alusel. Kolmandaks eksisteerib veel vahe vaimse ja füüsilise töö vahel, kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel jne. Kõik eespool toodu tingib vajaduse jaotamisel arvesse võtta nii töö hulka ja kvaliteeti kui ka neid tingimusi, milles tööprotsess toimub. Jaotamine, lähtudes töö hulgast ja kvaliteedist, loob töötajates isikliku materiaalse huvi oma töö tulemuste vastu.

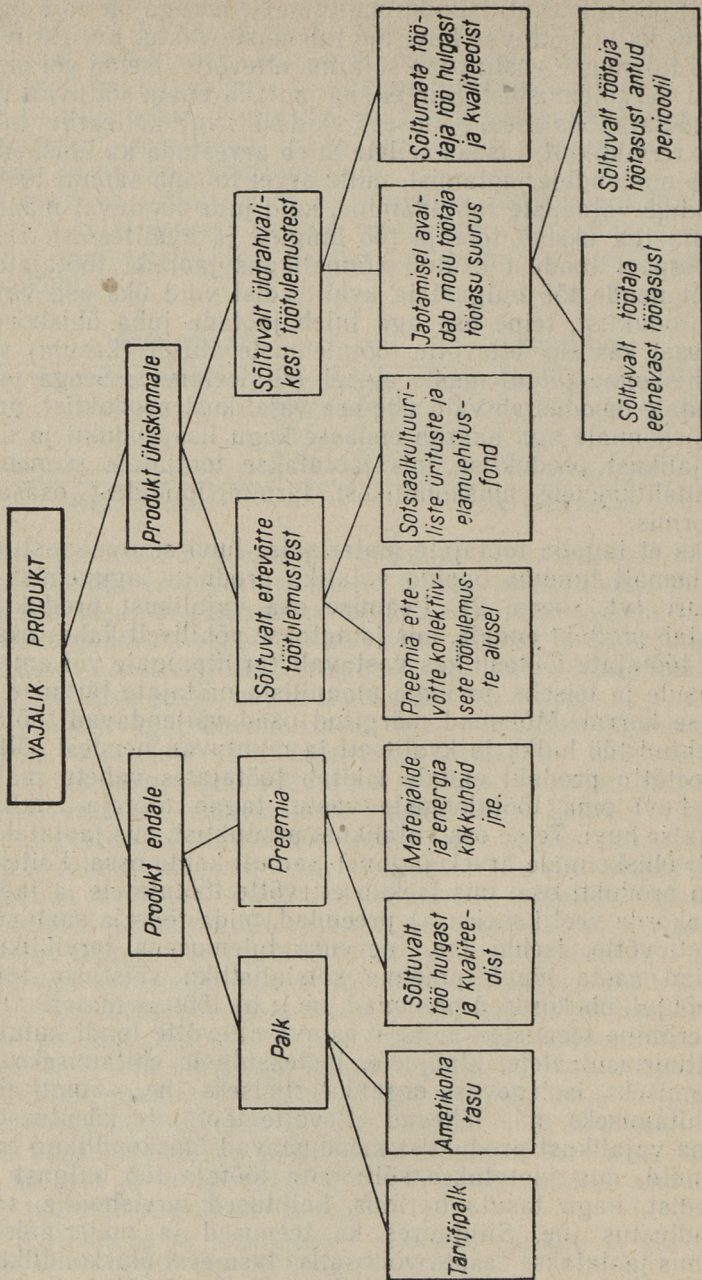
¹⁰ Курс лекций по политической экономии социализма, издательство «Высшая школа», Москва 1961, стр. 130—131.

¹¹ А. Викентьев, К вопросу о необходимом и прибавочном продукте при социализме, «Вопросы экономики» № 10, 1960, стр. 146—151.

¹² V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 434.

Teiselt poolt, kõrvuti isikliku materiaalse huviga on vaja luua töötajates ka kollektiivne huvi töö tulemuste vastu. Kollektiivne huvi töö tulemuste vastu peab sõltuma ettevõtte, tsehhi või isegi brigaadi töö tulemustest. Siin ei saa jaotada enam sõltuvalt iga üksiku töötaja tööalasest panusest, vaid sõltuvalt kollektiivi tulemustest terviklikult. Lisaks sellele tuleb arvestada ka ühiskondlike tarbimisfondide jaotamist, mille arvel toimub samuti töötajate isiklike vajaduste rahuldamine, kuid juba tunduval määral sõltumata iga üksiku töötaja töö hulgast ja kvaliteedist. Lähedes eespool toodust osutub võimalikuks jaotada töötajatele sõltuvalt nende töö hulgast ja kvaliteedist vaid üks osa vajalikust produktist, teine osa aga tuleb jaotada juba ühiskonna vahendusel kas siis ettevõtte töötulemuste alusel (kasum) või kogu ühiskonna töötulemuste alusel (riigieelarve). Seega produkt endale moodustab vaid ühe osa vajalikust produktist, produkt ühiskonnale aga haarab endasse kogu lisaproducti ja ühe osa vajalikust produktist, mis jaotatakse tootjatele ja nende perekonnaliikmetele ühiskondlikest tarbimisfondidest osasamise vormis.

Selleks et tagada töötajate materiaalse huvi suurenemist, on vaja lähemalt tundma õppida vajaliku produkti jagunemist ja struktuuri (vt. skeem 2). Peamise osa vajalikust produktist moodustab produkt endale, mis jaotatakse põhiliselt kahes osas: esiteks, töötajate töötasu kas vastavalt tariifipalgale või ametikoha tasule ja teiseks, preemia plaaniliste näitajate täitmise ja ületamise korral. Mõlemad märgitud osad väljendavad töölise poolt tehtud töö hulka ja kvaliteeti ja muutuvad nendest sõltuvalt. Seetõttu produkt endale tekitab töötajates vahetu materiaalse huvi oma töötulemuste vastu, tagab töötaja isikliku materiaalse huvi. Teine osa vajalikust produktist, mis jaotatakse produkti ühiskonnale arvel, jaguneb samuti kahte ossa. Esiteks, vajaliku produkti osa, mis laekub ettevõtte töötajatele ja jaguneb omakorda veel kaheks: a) preemiad, mida töötaja saab sõltuvalt ettevõtte, tsehhi jne. tegevuse tulemusena terviklikult (preemiad aasta lõpul, preemia sotsialistliku võistluse tulemuste põhjal, ühekordsed preemiad jne.); b) töötaja materiaalne stimuleerimine teenuste kaudu (vastava ettevõtte fondi kulutused kultuuriasutustele, klubidele, lasteasutuste ehitamiseks ja ülalpidamiseks, isetegevuse organiseerimiseks jne., samuti elamute ehitamiseks, mis lähevad ettevõtte töötajate käsutusse). Teise osa vajalikust produktist moodustavad ühiskondlikud tarbimisfondid, mis jaotatakse sõltumata töötaja töö hulgast ja kvaliteedist, nagu tasuta haridus, kulutused tervishoiule, sotsiaalkindlustus jne. Siinjuures ka teenused ja materiaalsed hüved, mis jaotatakse tasuta või osalise tasu eest ühiskondlikest tarbimisfondidest, võib jagada kahte rühma. 1. Materiaalsed hüved ja teenused, mille jaotamisel arvestatakse töötaja eelne-

vat tööstaazi ja töötulemusi, nagu pension, mis sõltub eelnevate aastate töötulemustest; maksed, mis sõltuvad töötasust, nagu korter, tasu lasteaia eest jne. 2. Materiaalsed hüved ja teenused, mis jaotatakse sõltumata tootja eelnevast ja käesolevast tööst: haridus, tervishoid jne.¹³ Selleks et tagada töötaja materiaalsel huvi, on vaja kindlustada vajaliku produkti kõigi osade kasv kindlas proportsioonis. Sotsialismi tingimustes jääb paratamatult veel määravaks produkt endale, mis määrab isikliku huvi. Üleminekul kommunistlikule jaotusprintsipile aga kasvab järk-järgult ka teise osa, s. o. produkti ühiskonnale osatähtsus, mis avaldub nii tasuta jaotamise fondide suurenemises kui ka töötajate kollektiivse materiaalse huvi kasvus sõltuvalt kollektiivsetest tulemustest.

Rahvatulu jaotamise struktuur, mida käsitlesime eelnevalt, on vahetult seotud töötaja materiaalse huvi suurendamisega nii oma isiklike töötulemuste kui ka ettevõtte kollektiivsete töötulemuste vastu ja rahvamajanduses terviklikult. Kahjuks on seni veel vähe käsitletud materiaalsete stiimulite mõju töötajate isiklikele tuludele. Nii väidab F. Vesselkov¹⁴, et isiklik materiaalne stimuleerimine piirdub tulude jaotamisega üksikute isikute vahel ja see haarab põhiliselt töö eest tasumise vorme, aga samuti mõningaid finants- ja hinnaalaseid stiimuleid. Teise vahendina esitab ta ettevõtte majandusliku stimuleerimise, kusjuures selle mõju töötajate isiklikule sissetulekule on vaid kaudne: ettevõttefond töötajate materiaal-kultuuriliste vajaduste rahuldamisel ja rahalised ressursid, mis võimaldavad sõltuvalt ettevõtte plaani täitmisest ja ületamisest suurendada töötajate materiaalsel ergutamist. Antud käsitlus tundub olevat mitteküllaldane.

Viimasel ajal on mõningad autorid¹⁵ avaldanud arvamust, et materiaalsete huvide süsteemis võib eraldada kolme põhilist tüüpi. Esiteks, isiklik materiaalne huvi, mida vaadeldakse kui iga töötaja huvi, mis väljendub suhetes töötajate endi vahel ja töötajate ning ühiskonna vahel sõltuvalt sellest ühiskondliku produkti osast, mis jaotatakse vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile igale üksikule töötajale. Teiseks, kollektiivne huvi, mis väljendub tootmiskollektiivi suhetes töötajate ja ühiskonnaga sõltuvalt sellest ühiskondliku produkti osast, mis jagatakse ettevõtete vahel nende töö tulemuste järgi ja jaotatakse osalt ümber

¹³ Ühiskondlikest tarbimisfondidest tehtavate väljamaksete diferentseerimise vajadusele on tähelepanu juhtinud A. Tšuhno artiklis «Распределение по труду и общественные фонды потребления», «Вопросы экономики» № 3, 1963, стр. 50—51.

¹⁴ Ф. С. Веселков, Материальное стимулирование трудящихся в СССР, Москва 1962, стр. 34—35.

¹⁵ М. Михайлов, Проблемы интересов в социалистической экономике, «Вопросы экономики» № 4, 1965, стр. 65—66; П. Павлов, О сочетании материальных и моральных стимулов к труду, «Вопросы экономики» № 4, 1965, стр. 81.

antud kollektiivi liikmete vahel olenevalt teisest panusest. Siin on kollektiivne huvi vahelülis, mis lülitab isikliku huvi üldrahvalike huvide süsteemi. Kolmandaks, üldrahvalik huvi, mis kindlustatakse tootmis- ja jaotussuhete kogusummaga ning väljendab sotsialistliku tootmise eesmärki. See on huvide ühiskonnastamise kõrgeim aste. Üldrahvalikud huvid on orgaaniliselt seotud kollektiivsete ja isiklike huvidega, kui ettevõtete-tootjate huvid langevad kokku tarbijate huvidega.

Materiaalsete huvide määrang on siin tunduvalt täielikum ja võimaldab täpsemalt esile tuua tiheda sideme, mis esineb materiaalse huvi erinevate vormide vahel. Kuigi antud materiaalsete huvide jaotus on meie arvates tunduvalt põhjendatum varem kirjanduses esinenust, näib, et see ei ole veel siiski küllaldane. Meie arvates üksiku töötaja materiaalsete huvide ringist on tarvis eraldada töötaja vahetu materiaalne huvi, mis väljendub otseselt nendes materiaalsetes ja vaimsetes hüvedes, mida ta saab jaotamise teel, ja teiselt poolt kaudsed huvid, mis väljenduvad mitmete tegurite vahendusel. Vahetu huvi on seotud iga töötajaga ja avaldab kõige otsesemat mõju tema osavõtule tootmisprotsessist. Seejuures töötaja vahetu materiaalne huvi ei piirdu mitte üksnes nende hüvedega, mida ta saab töö eest tasustamise kaudu, vaid siia tuleb kindlasti arvata ka need töötaja poolt vahetult omandatavad hüved, mis laekuvad küll kollektiivsete töötulemuste põhjal (s. o. ettevõtte töötulemuste põhjal), kuid mida töötaja kasutab individuaalselt, suurendades seda materiaalsete ja vaimsete hüvede hulka enda ja perekonna vajadusteks. Kui ettevõtte töötulemustest lähtudes toimub aasta lõpul täiendav premeerimine, siis töölisele laekuv preemia hulk sõltub küll ettevõtte tulemustest, kuid väljamakstav preemia läheb töötajale ja ta kasutab seda individuaalselt vastavalt oma vajadustele. Samuti on töötaja vahetult huvitatud sellest, kas ettevõtte ehitab lasteaiat või elamu. Töötaja vahetu huvi on seotud ka üldrahvaliku huviga, kuigi mõnevõrra vähemal määral. Oluliseks hoovaks on siin ühiskondlikud tarbimisfondid ja nende osatähtsuse tõus.¹⁵ Ühiskondlike fondide kasv, mida jaotatakse kas osaliselt või täielikult tasuta, avaldab mõju töötaja käsutuses olevate materiaalsete hüvede hulgale ja võimalustele oma vajadusi rahuldada. Kui näiteks töötaja perekonnas õppiv laps saab stipendiumi, siis avaldab see otseselt mõju töötaja büdžetile.

Seega töötaja vahetu materiaalne huvi on seotud kõigi kolme huvide tüübiga, nii isikliku, kollektiivse kui ka üldrahvaliku huviga. Kõrvuti töötaja vahetu materiaalse huviga esineb ka töötaja kaadne materiaalne huvi. Isikliku materiaalse huvi juu-

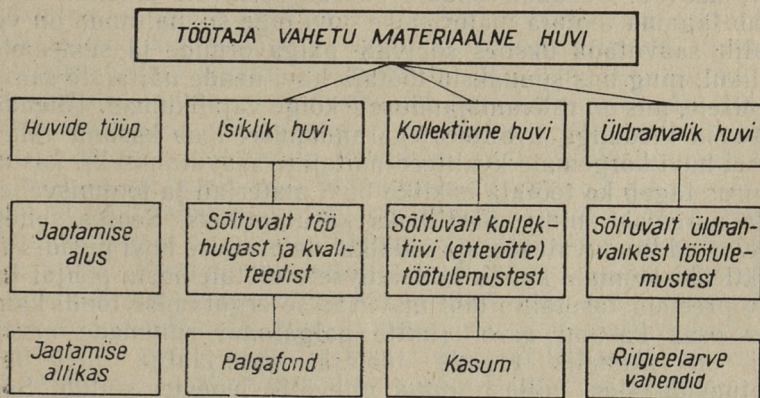
¹⁵ Analoogilist mõju avaldab ka jaehindade alandamine, maksude kaotamine jne. Kuivõrd aga need on seotud hinna kujunemise ja finantsiliste probleemidega, neid käesolevas artiklis ei puudutata.

res omab kaudne materiaalne huvi väga väheolulist kohta. Näiteks TKO poolt avastamata jäänud praakdetail ei avalda mõju töötaja töötasule, kuid selle praakdetaili mõju töötasükli lõpul valmivale tootele võib tingida kogu toote sordilisuse langemise ja see võib kaasa tuua ka ettevõtte üldise kasumisumma vähenemise mõningal määral. Tunduvalt ulatuslikum on kaudne materiaalne huvi kollektiivse huvi puhul. Siin avaldab olulist mõju hinnapoliitika, tootmisprotsesside organiseerimise efektiivsus, hanke teel saadud toorainete ja materjalide kvaliteet ning varustamise efektiivsus, kasutatavate põhifondide tootlikkus ja palju teisi tegureid. Nendest sõltuvad ettevõtte tegevuse üldnäitajad ja järelikult ka lõpptulemusena saadud kasumi suurus ning selle kaudu premeerimise võimalused. Kaudne huvitatus üldrahvalike huvide juures väljendub töötaja huvis saada enam ja kõrgema kvaliteediga tarbeesemeid, paremas elukondlikus teenindamises jne.

Nagu nähtub eespool toodust, võime materiaalse huvi eri vormide juures eristada veel vahetut ja kaudset sõltuvust, mille uurimine on ääretult oluline selleks, et õigesti mõista kõiki erinevaid huvide tüüpe ja jaotamise käigus tunduvalt paremini tagada kõigi kolme huvi tüübi omavahelist lähendamist kuni nende orgaanilise ühendamiseni ühtseks materiaalseks huviks. Oluline tähtsus on kindlasti vahetu ja kaudse materiaalse huvi eristamisel töötajate materiaalse stimuleerimise vormide väljatöötamisel. Pannes peamise rõhu vahetule huvile kui kõige efektiivsemale ja samaaegselt mõlemaid vorme omavahel lähendades on võimalik oskuslike materiaalse stimuleerimise vormidega muuta kaudsed huvid vahetuteks huvideks või tõsta veelgi enam vahetu huvi osatähtsust, haarates selle alla üha enam kaudseid huve. Hindamatu panuse andis selles osas NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi poolt väljatöötatud stimuleerimise uus süsteem.

Skeem 3

Kui me vaatleme neid allikaid, mille arvel vahetu huvi realiseerimine toimub, siis näeme, et isikliku huvi osas toimub see põhiliselt töötasu kaudu, kollektiivse huvi korral kasumi kaudu ja üldrahvaliku huvi korral riigieelarvelistest vahenditest (vt. skeem 3). Kuna käesoleval ajal on vahetu ja kaudse huvi ühendamisel põhiliseks sfääriks just kollektiivse huvi piirkond, siis selle huvide kompleksi tagamise põhiliseks allikaks on ettevõtte kasum. Sellest tingituna ongi materiaalse stimuleerimise süsteemide rakendamisel ja nende edasisel täiustamisel pööratud erilist tähelepanu kasumi paremale ärakasutamisele.

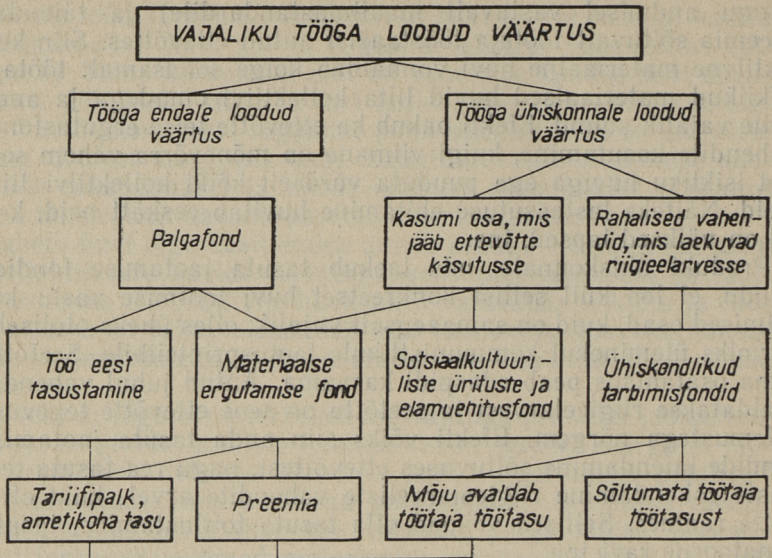
Vahetu huvi õige käsitlemine annab soodsa võimaluse isiklike ja kollektiivsete huvide järkjärguliseks lähendamiseks ja läbi-põimumiseks. Kollektiivne huvi, olles vahelüliks isikliku ja üldrahvaliku huvi vahel, võimaldab neid tunduvalt omavahel lähendada. Vahendina aga tuleb kasutada materiaalse stimuleerimise süsteeme.

Selleks et tagada otstarbekohane vajaliku produkti jaotamine, on vaja selgitada, milliste fondide kaudu eespool märgitud jaotus praktiliselt tehakse. Produkt endale jaotatakse põhiliselt summade alusel, mis laekuvad palgafondist. Seejuures tariifi-palga piirides jaotatakse see vahetult palgafondist, preemia puhul laekuvad summad materiaalse ergutamise fondi ja sealt töötajaile. Preemiatena laekuvad summad ei pea vahetult kokku langema nendega, mida siia eraldati palgafondist, vaid neile võib lisanduda veel täiendav osa ettevõtte kasumist. Seega produkt endale ei ole vahetult sõltuv iga üksiku töötaja poolt tehtud töö hulgast, vaid mõju avaldab suurel määral ka kollektiivi osa ja vastupidi. Sellisel teel töö järgi jaotamisel seostub töötaja isiklik materiaalne huvi juba oma põhilises osas kollektiivse huviga, mis väljendub kasumis. Kasum hakkab üha enam avaldama mõju ka töötaja tariifi ja ametikoha töötasule selles mõttes, et kasumist saadavate täiendavate tulude osatähtsus pidevalt kasvab. Produkti endale suurus sõltuvalt preemia osast peab tagama töötaja materiaalse huvi õige suuna, mida on võimalik saavutada üksnes sobivate palgavormide ja süsteemide valikul, ning mis suunaksid töötaja huvi nende näitajate saavutamisele, mis on rahvamajandusele kõige vajalikumad. Täiendav preemia toodangu kvaliteedi parandamisel loob kasumi vahendusel huvi kõrgemate kvaliteedinäitajate saavutamiseks, kasumi suurus tagab ka töötaja isikliku huvi materjali ja tootmisvahendite paremaks ning säästlikuks kasutamiseks. Seoses sellega laienevad tunduvalt töötaja isikliku materiaalse huvi piirid. Produkti ühiskonnale kaudu kollektiivsete töötulemuste põhjal laekuv preemia tasutakse läbi materiaalse ergutamise fondi kandvas osas kasumi arvel (mitte palgafondi summade arvel). Nii on võimalik tagada töötaja materiaalne huvi reas tootmisloikudes, millest antud ettevõtte tegevus sõltub. Seda

soodustab täiendav preemia seoses ettevõtte toodangu kõrge kvaliteediga (täiendava kasumi arvel hinnavahe tulemusel toodangu andmisel vastavalt maailmastandardile) ja täiendav preemia sõltuvalt töötaja tööstaažist antud ettevõttes. Siin kollektiivne materiaalne huvi võimaldab kõige soodsamalt töötaja isiklikud materiaalsed huvid liita kollektiivi omadega ja anda neile vajalik suund. Efekti pakub ka ettevõtte teise ergutusfondi vahendite kasutamine, kuigi viimane on mõnevõrra vähem seotud isikliku huviga ega puuduta võrdselt kõiki kollektiivi liikmeid. Näiteks lasteasutuse ehitamine huvitab eeskätt neid, kellel on väiksed lapsed, jne.

Produkt ühiskonnale, mis laekub tasuta jaotamise fondide kaudu, ei loo küll sellist konkreetset huvi tootmise vastu kui eelmised osad, kuid on samaaegselt vajalik, olles üheks oluliseks vormiks üleminekul kommunistlikule jaotusprintsiiobile. Seetõttu tema osatähtsus peab edaspidi kasvama. Antud juhul vahendid eraldatakse riigieelarvest ja seetõttu on seos ettevõtte tegevuse tulemustega nõrgem. Efekti võiks siin anda tasuta jaotamise fondide laiendamine sõltuvuses ettevõtetest, nagu rea tasuta teenuste rakendamine riigieelarveliste vahendite arvel, kuid ettevõtte raames. Sellised võiksid olla tasuta toitlustamine, tasuta sanatoorne ravi jne.

Materiaalse stimuleerimise ümberkorraldamine ja tugevdamine NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsuste põhjal on otsustavaks sammuks edasi töötajate materiaalse huvi suurendamisel. Varem sisaldas produkt endale vaid töötaja töötasu ja preemiat, mis laekus vahetult palgafondi arvel, kusjuures preemia oli vähe seotud ettevõtte kasumiga. Sellest tulevalt jaotati produkt endale kui kandev osa vajalikust produktist üksnes töötaja isikliku materiaalse huvi realiseerimise astmele vastavalt. See tingis töötaja tähelepanu suurenemise peamiselt isiklike töötulemuste ja eeskätt toodangu mahu suurendamise vastu. Seetõttu oli raskendatud kvaliteedinäitajate arendamine, kuna need sõltuvad lõppkokkuvõttes mitte niivõrd üksiku töötaja kui kollektiivi tööst. Võiks öelda veelgi enam: kvaliteedinäitajate tegelik tõstmine on efektiivne siis, kui toodangu lõpptulemuste vastu tunnevad huvi kõikide nende ettevõtete kollektiivid, kes on seotud antud toote väljalaskmisega alates tooraine tootmisest ja lõpetades toote lõpliku viimistlusega. Selleks on tarvis luua ühtne kollektiivne huvi nii ettevõttes kui ka tootmisharus ja rahvamajanduses terviklikult. Antud ülesande täitmisel on oluline tähtsus ettevõtte materiaalse ergutamise fondil. Preemiad materiaalse ergutamise fondist seostavad produkti endale jaotamise ka vahetult kollektiivse huviga, võimaldades esiplaanile tuua kvaliteedinäitajad. Selle tulemusena produkti endale piirid ja sisu muutuvad tunduvalt avaramaks. Materiaalse stimuleerimise vormide ümberkorraldamisel

on ka oluline kasvatuslik tähtsus: nii seostatakse töötaja isiklikud huvid üha enam kollektiivsete huvidega ja valmistatakse ette üleminek kommunistlikule jaotuspriintsiibile. Eespool tooduga on tihedalt seotud ka vajaliku produkti see osa, mis jaotatakse produkti ühiskonnale arvel, tingides kollektiivse materiaalse huvi suurenemist. Kui varem piirdus vajaliku produkti osa, mis jaotati ettevõtte raames, põhiliselt vaid ettevõttefondiga, millel olid väga piiratud kasvuvõimalused ja mis avaldas vähe stimuleerivat mõju, siis nüüd, kus osa produktist ühiskonnale jaotatakse materiaalse ergutamise fondi kaudu rea täiendavate preemiade ja muude ergutusvahendite näol, muutub kollektiivne materiaalne huvi tunduvalt suuremaks (täiendav preemia kõrge kvaliteedi korral). Materiaalse ergutamise fondi olemasolu võimaldab premeerimisvahendite operatiivset ümberpaigutamist nii isiklikuks kui ka kollektiivseks premeerimiseks, võimaldab kõrge kvaliteedi saavutamise stimuleerimist premeerimise abiga. Näiteks põhitootmislõikudes, mille toodangu kvaliteedist sõltub suurel määral kogu edaspidise tootmise tase, osutub vajalikuks suurendada premeerimist sõltuvalt individuaalsetest töötulemustest, abilõikudes aga on soodsam premeerida üldiste näitajate põhjal kõrge kvaliteedi saavutamise eest. See kõik loob operatiivsed võimalused toodangu kvaliteedi tõstmiseks individuaalsete ja kollektiivsete stiimulite kompleksse kasutamise teel.

Seega uus materiaalse stimuleerimise süsteem on loonud võimaluse töötajate isikliku huvi suurendamiseks ja seostanud selle oskuslikult kollektiivse ja üldrahvaliku huviga (vt. skeem 4). See tagab toodangu kvaliteedi paranemise ja tootmise mahu suurenemise ning ettevõtte iga töötaja materiaalse huvi ettevõtte kasumi vastu ja selle kaudu ühiskonna käsutusse minevate vahendite suurendamiseks. Kollektiivse ja isikliku huvi ühendamine valmistab ette üleminekut kommunistlikule jaotusvormile. Võime eeldada, et üleminek kommunistlikule jaotusvormile peaks toimuma kollektiivse materiaalse huvi osatähtsuse järkjärgulise suurendamise teel. Koos töösse suhtumise muutumisega sulab töötajate isiklik huvi lõpuks täielikult ühte kollektiivse huviga. Kollektiivse ja üldrahvaliku huvi järkjärgulise suurenemisega kaasub ka tasuta jaotamise fondide osatähtsuse kasv. Vähehaaval kustuvad teravad piirid produkti endale ja produkti ühiskonnale vahel ning kujunevad välja eeltingimused üleminekuks jaotamisele vastavalt vajadustele. Kollektiivne huvi kasvatab töötajas suhtumist töösse mitte kui isiklike vajaduste rahuldamise vahendisse, vaid kui ühiskondlike vajaduste rahuldamise atribuuti, seab esiplaanile ühiskonna huvid. Tõuseb tasuta jaotamise fondide osatähtsus esialgu ettevõtte kollektiivi raames, hiljem aga juba laiemal alusel — kogu ühiskonna ulatuses. Tasuta jaotamise fondide osatähtsuse tõus aga näitab produkti endale piiride kitsenemist, s. t. neid materiaalseid vajadusi, mida rahuldati varem produkti endale raames, hakatakse üha enam rahuldama produkti ühiskonnale kaudu. Produkt ühiskonnale muutub oma arenemise käigus lõpuks ainuvaldavaks. Kui töötajate vajaduste rahuldamine toimub juba täielikult produkti ühiskonnale kaudu, siis kaob ära vajadus produkti endale järgi. Nüüd jääb produkt ühiskonnale ainsaks jaotusvormiks, mille kaudu jaotatakse töötajatele nii vajalik produkt terviklikult kui ka osa lisaproduktist. See aga tähendab juba jaotamist vastavalt töötajate vajadustele, mis on omane kommunistlikule jaotusprintsibile.

Nagu nähtub eespool toodust, on materiaalse stimuleerimise vormide täiustamine oluliseks sammuks jaotusvormide arengus ja eeltingimuste loomisel üleminekuks kommunistlikule jaotamisele vastavalt vajadustele. Selle saavutamise osutub võimalikuks üksnes ja ainult materiaalse huvi edasise arendamise teel, isikliku ja kollektiivse huvi seostamise teel, mis on võimalik kasumi oskuslikul kasutamisel materiaalseks stimuleerimiseks. Kasumi osatähtsuse tõus loob soodsa võimaluse kahest aspektist. Esiteks, kasum tagab töötajate materiaalse huvi edasise tõusu, isikliku ja kollektiivse huvi seostamine võimaldab üha täielikumalt rahuldada töötajate vajadusi töö eest tasumise vormide ja süsteemide kaudu. Tõstes töötajate huvi toodangu hulga ja kvaliteedi paranemise vastu, loob kasum võimaluse koos hulga

ja kvaliteedi kasvuga suurendada töötasu (preemiad, nii individuaalne kui ka kollektiivne) ja seega üha rohkem tarbida nende endi poolt loodud toodangut ning rahuldada üha täielikumalt oma järjest kasvavaid vajadusi. Kollektiivse huvi kasv võimaldab seda rohkem seostada isikliku huviga ja sel teel ka üldrahvaliku huviga, tasandades teed üleminekuks kommunistlikele jaotusvormidele. Teiseks, kasumi kasv suurendab nende vahendite hulka, mida sotsialistlik riik saab kasutada tasuta jaotamise fondide suurendamiseks. Tasuta jaotamise fondide osatähtsuse kasv rajab samuti järk-järgult teed üleminekuks jaotamisele vastavalt vajadustele. Seega kasumi osatähtsuse suurendamine ja sotsialistliku tööstuse juhtimise ümberkorraldamine, mis leiab väljenduse NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsustes, on oluliseks hoovaks sotsialistlike jaotusvormide täiustamisel üleminekul kommunistlikele jaotusvormidele.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОДУКТА И МАТЕРИАЛЬНАЯ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА

И. Кюлаотс

Резюме

Развитие социалистического производства и последовательный рост совокупного общественного продукта непосредственно связаны с усовершенствованием форм распределения. Сентябрьский пленум ЦК КПСС 1965 г. наметил существенные мероприятия к усовершенствованию материального стимулирования трудящихся и создал условия для дальнейшего развития форм распределения.

В настоящей статье делается попытка рассмотреть более подробно распределение общественного продукта, причем указывается, что необходимость распределения общественного продукта на необходимый продукт и на прибавочный продукт, на продукт для себя и продукт для общества непосредственно связана с материальным интересом производителя к результатам своего труда и что создание правильных пропорций при распределении способствует росту материального интереса. Для этого необходимо выяснить связь между личными материальными и духовными интересами трудящегося и общенародными интересами. В статье делается попытка проанализировать связь между различными типами интересов — личными, коллективными и общенародными интересами; при анализе круг экономических интересов трудящегося разделяется на непосредственные и косвенные интересы. Под непосредственными интересами понимаются такие интересы, которые связаны с личным потреблением трудящегося и его семьи и рост которых оказывает влияние на рост его материального благополучия. Под косвенными интересами подразумеваются такие интересы, которые оказывают влияние на благополучие трудящегося и его семьи при посредстве других факторов. Анализ показывает, что непосредственные и косвенные интересы имеют связь как с личными, коллективными так и с об-

щенародными интересами. Для того чтобы обеспечить усовершенствование форм материального стимулирования, необходимо изучить удельный вес непосредственных интересов в составе каждого из вышеуказанных типов интересов, и на основании этого выработать формы материального стимулирования, которые давали бы возможность приблизить в значительном размере личные интересы трудящихся к общенародным интересам. Анализ решений сентябрьского пленума ЦК КПСС 1965 г., используя категории непосредственных и косвенных интересов, позволяет делать теоретические выводы для дальнейшего усовершенствования форм материального стимулирования. Анализ показывает, что решения сентябрьского пленума ЦК КПСС 1965 г. не ограничиваются только практическим переустройством нашей экономики в настоящий момент, но являются также существенным звеном при переходе от социалистических форм распределения к коммунистическим формам.

ELATUSTASEMEST JA SELLE NÄITAJATEST

A. Kõrge

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm määrab partei ja nõukogude inimeste peamise majandusliku ülesande lähemaks kaheks aastakümneks: luua kommunismi materiaaltehniline baas. Partei programmis on püstitatud ajalooline ülesanne kindlustada Nõukogude Liidus kõrgem elatustase kui mistahes kapitalismimaal.

Selleks et leida kõige otstarbekamaid, efektiivsemaid meetodeid rahva elatustaseme kiireks tõusuks, peab õigesti analüüsima sellel alal saavutatud taset, tuleb vaagida olemasolevaid võimalusi ning koos sellega ka olemasolevate statistiliste materjalide küündivust elatustaseme peegeldamisel.

Perioodil enne XXII kongressi tegeldi elatustaseme uurimisega ebapiisavalt. Elanikkonna reaaltulude uurimisele, eriti selle koosseisu kuuluvate ühiskondlike tarbimisfondide uurimisele, ei pööratud peaaegu mingisugust tähelepanu. Reaaltulud on aga, nagu teada, väga oluliseks elatustaset iseloomustavaks näitajaks. Pika perioodi jooksul peale 30-ndaid aastaid vaadeldi töö järgi jaotamise majandusseadust kui ainsat materiaalseste hüvede jaotamise alust. 1931. aastal püüti lahendada küsimust, kuidas likvideerida võrdsustamist töötasus ning suurendada töötajate materiaalsel huvi. Väideti, et ka ühiskondlikud fondid jaotatakse töö järgi. Rõhutades peamisi kommunismile ülemineku tingimusi, ei räägitud ühiskondlike tarbimisfondide osast, vaid peamiselt reaalpalka suurendamisest nominaalpalka tõstmise ja jaehindade alandamise teel. Lisati veel, et reaalpalka täiendatakse suurte riiklike kulutustega elanike sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks.

Ühiskondlike tarbimisfonde aga töö järgi jaotamise fondiga samastada ei saa, kuna kumbki neist täidab ühiskonna kui terviku suhtes eri otstarvet. Töö järgi jaotamise fondidest rahuldatakse töötavate ühiskonna liikmete individuaalsed vajadused vastavalt sellele, mida nad oma tööga ühiskonnale annavad. Ühiskondlike tarbimisfondide eesmärgiks on aga rahuldada elanike selliseid vajadusi, mis on tarvilikud ühiskonna kui terviku

arenguks. Ühiskondlike tarbimisfondide olemust ja nende moodustamise vajadust ning vahendite allikaid on üsna ammendavalt käsitletud Eesti NSV majandusteadlase V. Garina töös.¹

Küllaltki uurimata probleemiks jäi elanikkonna reaaltulu. Teaduslik elavnemine reaaltulu probleemi ümber kujunes alles 50-ndatel aastatel. Põhiliselt arvutati elanikkonna reaaltulu näitaja liiduvabariikides alles 60-ndatel aastatel.

Kuivõrd reaaltulu on elatustaseme üks peamistest üldistavatest näitajatest, siis on kujutatav see uuritavate probleemide ring ja ulatus, mis majandusteadlaste ees seisab olemasoleva elatustaseme määramiseks ja kõige efektiivsemate meetodite väljatöötamiseks partei programmis püstitatud ülesande täitmiseks.

Huvitavat ja mitmekülgset käsitlust on elatustaseme probleem leidnud meie vabariigi majandusteadlaste H. Alliku, K. Kase, O. Sepre, V. Koslovi jt. töodes, kusjuures H. Allik on tõmmanud paralleele kodanliku Eesti ja Nõukogude Eesti elatustaseme näitajate vahel.²

Elatustaseme all mõistetakse inimese materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamise astet, mis määratakse paljude majanduslike ja sotsiaalsete teguritega. Elatustaseme tõstmine tuleneb otseselt sotsialismi põhilise majandusseaduse nõudeist. Sotsialismi põhilist majandusseadust iseloomustavateks joonteks on tootmise pidev laiendamine ja täiustamine eesrindliku tehnika baasil ühiskonna kõigi liikmete igakülgse arendamise ja nende järjest kasvavate vajaduste võimalikult täieliku rahuldamise eesmärgil. Seega on elatustaseme kasv sotsialismi põhilise majandusseaduse eesmärgi konkreetseks väljenduseks, kusjuures tootmise pidev laiendamine on selle eesmärgi saavutamise vahend, objektiivne vajalikkus, milleta on võimatu kindlustada rahva tarbimise järjekindlat kasvu. Järelikult on elatustaseme probleem seotud kõige tihedamini sotsialistliku taastootmisteooriaga, ühiskondliku koguprodukti tootmise ja jaotamisega.

Vaatleme alljärgnevalt seda seost üksikasjalikumalt.

Ühiskondlik koguprodukt kujutab endast materiaalseid hüvesid — tootmisvahendeid ja tarbeesemeid, mida ühiskond teatud perioodil luua suutis. Väärtuselises vormis langevad nad aga kokku tootmises kulutatud tootmisvahendite väärtusega ning uue loodud väärtusega (rahvatulu).

Ühiskondlikust koguproduktist hüvitatakse nimetatud perioodi jooksul tehtud kulutused tootmisvahendite asendamiseks nii väärtuselises kui naturaalses väljenduses. Asendusfond kindlustab tootmise pidevuse. See osa koguproduktist jääb alati tootmisse ja moodustab meie ühiskonnas sotsialistliku omanduse.

¹ V. Garina, Mida annavad rahvale ühiskondlikud tarbimisfondid, Tallinn 1965.

² H. Allik, Võrdlusi tööstustöölise elatustasemest Eestis, Tallinn 1957.

Teine osa koguproduktist on ühiskonna tulu, s. o. rahvatulu, mis suunatakse tootmise laiendamiseks, ühiskonna kindlustusfondide moodustamiseks, üldriiklikeks vajadusteks ning elanike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks. Just nimelt see teine osa — rahvatulu — moodustab enamiku mitmesuguste näitajate materiaalse aluse, mis iseloomustavad töötajate elatustaset ja määravad selle tõstmise võimaluse.

Eeltoodust ilmnebki elatustaseme kõrvutamise vajadus, seos koguprodukti koosseisus loodud rahvatuluga. Siit tuleneb põhjendus uurida elatustaset mitte eriprobleemina, vaid sotsialistliku ühiskonna taastootmisteorია komponendina nagu osana tervikust. Meie majandusteaduslikus kirjanduses on rahvatulu ja elatustaseme seost näidatud üldiselt, vähepiisavalt. Ka enamikus poliitilise ökonomia õpikutes ei ole sellele vajalikku tähelepanu pööratud, kuid seose väljatoomine elatustaseme olemuse ja elatustaseme tõstmise võimaluste vahel on vajalik.

Praktikas segatakse sageli mõisteid «elatustase» ja «materiaalne heaolu». Elatustase iseloomustab inimese materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamise astet (toidukaubad, riietus- esemed, jalatsid, elukondlikud tingimused, haridus, meditsiiniline teenindamine, samuti töötingimused, puhkus jmt.). Materiaalne heaolu hõlmab ainult materiaalsete hüvedega varustatust. Seega on mõiste «elatustase» laiem kui «materiaalne heaolu», kusjuures viimane kuulub esimesse.

Elatustase majandusliku kategooriana areneb koos ühiskondlik-majanduslike suhetega, olles seega ajalooliste tingimuste tulemus. Elatustase on majanduslik mõiste ja muutub koos tootmisviiside vaheldumisega. Seetõttu peab elatustaseme määramisel alati silmas pidama konkreetseid ajaloolisi tingimusi. Elatustasemest «üldse» ei ole ekspluataatorliku ühiskonna tingimustes õige rääkida. Kapitalistlikus ühiskonnas, kus valitseb eraomandus ning materiaalsete ja kultuuriliste hüvede rahuldamise tase omab klassiiseloomu, on erinevatel klassidel ka erinev elatustase. Kodanlikud majandusteadlased aga suruvad meelsasti ühte nii miljardäri kui töölise tulud, kuigi esimese kuusissetulek võib paljukordselt ületada viimase aastasissetuleku, mistõttu näiteks perekonna keskmine tulu kapitalistlikus ühiskonnas ei kajasta õigesti tõelist olukorda. Samuti ei ole ju võrreldavad kapitalistliku ühiskonna erinevate klasside võimalused kultuuriks ja hariduseks, eluolustikulised tingimused ning muud elatustaseme näitajad.

Sotsialistlikus ühiskonnas, kus tootmisvahendid on ühiskonna omandiks, on rahvatulu kasutamise eesmärgiks töötajate elatustaseme järjekindel tõstmine. See omakorda loob soodsad tingimused tööviljakuse tõusuks, millel on jälle otsene ergutav tagasimõju rahvatulu kasvule. Seega sotsialistliku omanduse tingimustes ja valitsevate sotsialistlike majandusseaduste tõttu

on võimalik kindlustada tootlike jõudude kiire areng, mis on elanikkonna elatustaseme tõusu aluseks.

Nagu märgitud, on partei programmis kavandatud ülesanne saavutada Nõukogude Liidus kõrgem elatustase kui mistahes kapitalistlikus riigis. Selle ülesande praktilise lahendamise peamiste teedena on märgitud: a) vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile makstava individuaalse tasu suurendamine koos jaehindade alandamisega ja elanikelt võetavate maksude kaotamisega; b) ühiskondlike tarbimisfondide laiendamine, mis on määratud ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks olenemata nende töö hulgast ja kvaliteedist, s. o. tasuta või soodustatud tingimustel.

Nõukogude Liidus on viimaste aastate jooksul ellu viidud juba terve hulk abinõusid selle ülesande lahendamiseks.

Möödunud seitseaastakul (1959—1965) reguleeriti NSV Liidus järkjärguliselt palku. Lisaks palkade jooksvale reguleerimisele viidi läbi ka üldine reguleerimine nii tootmis- kui ka teenindamissfääris, mille peamiseks eesmärgiks oli tõhustada palga stimuleerivat toimet tootmisele ja tööülesannete täitmisele ning vähendada põhjendamatult suuri erinevusi üksikute töötajate gruppide palgamäärades. Seejuures tuli tasandada vahet tootmissfääri tunduvalt kõrgema palgataseme ja mittetootmissfääri madalama taseme vahel. Nii näiteks võrdse kvalifikatsiooniga töötajad, olenevalt tegevussfäärist, said palka erinevalt. Taoline ilmne mittevastavus likvideeriti 1964.—1965. aasta jooksul, mil ka mittetootmissfääris reguleeriti palku arvestusega, et tootmis- ja teenindamissfääri palkade vahe ei ületaks 1/10 (enne reguleerimist oli see ligikaudu 1/5). Samas tõsteti ka palgamiinimumi 40—45 rublani (enne 27—35 rbl.) ning võeti vastu seadus kolhoosiliikmete pensionide ja toetuste kohta, mis hõlmab kogu kolhoositalurahvast. Riigilt või kolhoosilt sai 1965. aastal Eesti NSV-s pensioni üle 227 000 inimese, nende hulgas 49 500 kolhoosnikut ja endist kolhoosiliiget, kelle kolhoosi maad anti üle sovhoosidele või teistele organisatsioonidele. Võib eeldada, et keskmine pensioni suurus meie vabariigi kolhoosnikutel kujuneb nüüd 20—30 rubla kuus, kusjuures veel 1963. aastal oli see ainult 5,38 rubla kuus. Suurenenud on ka kolhoosnikute keskmine töötasu, moodustades Eestis 1965. aastal (esialgseil andmeil) 3,30 rubla tööpäeva kohta, mis on ligikaudu 6 korda suurem võrreldes 1953. aastaga.

Eesti NSV-s hõlmas 1964.—1965. aasta palkade reguleerimine teenindussfääris ligikaudu 150 000 inimest, kusjuures palk suurenes keskmiselt:

haridusala töötajatel	25%
tervishoiutöötajatel	23%
kaubandustöötajatel	10%

Eriti tunduvalt tõusis madalapalgaliste töötasu teenindussfääris. Nii suurenes maakoolide algklasside õpetajatel ja eel-

koolikasvatussüsteemi töötajatel palk ligikaudu 50% ja sanita-ridel ning meditsiiniõdedel keskmiselt 45%. Üldse anti meie vabariigi eelarvest 1965. aastal täiendavalt teenindamissfääri töötajate palkade reguleerimiseks 6,7 miljonit rubla.

Eeltoodud abinõude tulemusena kasvas tööliste ja teenistujate palk Nõukogude Liidus ajavahemikul 1959—1964 tervikuna 2,4% aastas, 1965. aastal koguni 5,5%.

Reaalpalka kasvu teiseks teguriks on tarbekaupade hindade alandamine.

Partei programmis on hinnapoliitika peasuunaks antud süstemaatiline hindade alandamine tööviljakuse kasvu ja omahinna alandamise baasil. Nagu teada, alandati aastail 1947—1954 massiliselt jaehindu, mille tulemusena riiklikud jaehinnad alanesid 2,3 korda. Nii jäi nõukogude rahva käsutusse 1947. aasta detsembris läbiviidud hindade alandamise tulemusena ligikaudu 5,7 miljardit rubla, 1948. aasta aprilli ja 1949. aasta märtsi alandamise tulemusena ligikaudu 4,8 miljardit rubla, 1953. aasta aprilli hindade alandamisega ligikaudu 5 miljardit rubla ja 1954. aasta aprilli hindade alandamise tulemusena ligikaudu 20 miljardit rubla aasta kohta (endises vääringus). Iga taoline hindade alandamine suurendas oluliselt meie töötajate reaalpalka.

Pärast 1954. aastat massilist hindade alandamist ei olnud, küll tehti seda aga üksikutes kaubagruppides. 1962. aastal tõsteti mõnede loomakasvatussaaduste jaemüügihindu, mis tulenes põllumajandussaaduste kokkuostuhindade reguleerimisest tootmiskulude ja kokkuostuhindade mittevastavuse tõttu. See oli äärmine ja erandlik abinõu, ent siiski vajalik sovhooside ja kolhooside isemajandamise parandamiseks ning maatöötajate materiaalse huvi suurendamiseks.

Käesoleval ajal pööratakse hinnakujundamise süsteemi täiustamisele suurt tähelepanu. 1965. aasta septembrileenumi materjalides öeldakse, et majanduslike meetodite alahindamine rahvamajanduse planeerimises ja juhtimises ning isemajandamise nõrgenemine on oluliselt seotud just suurte puudustega hinnakujundamises. On ju loomulik, et kui ei ole põhjendatud hindu, siis on ka majanduslikud kalkulatsioonid ebatäpsed. Hinnakujundamise süsteemi parandamine soodustab tööstuse majanduslike töönäitajate paranemist, täiendavate reservide avastamist ning tööstustoodangu omahinna süstemaatilist ja pidevat alanemist. Enesestmõistetavalt võidakse jaehindu revideerida, seejuures ainult alandamise poole, öeldakse septembrileenumi otsuses.

Kolmandaks reaalpalka tõstvaks teguriks on elanikelt võetavate maksude vähendamine. Ka selles osas on ellu viidud rida konkreetseid abinõusid. Järkjärguliselt kaotati tulumaks madalpalgaliste töötasult, mistõttu maksuvaba miinimum on tõus-

nud 60 rublani. 1958. aastal tehti muudatusi vallaliste, üksikute ja vähelapseliste NSV Liidu kodanike maksudes. Põllumajandusmaksu seadust muudeti 1953. aastal ning kaotati riiklikud müügikohustused kolhoosnikute ja tööliste ning teenistujate abimajapidamisest.

Kõigi eespool toodud muutuste tulemusena kasvas Eesti NSV tööliste ja teenistujate reaalpalk 1962. aastaks 11,1% võrreldes 1958. aastaga. Arvestades ka viimastel aastatel läbiviidud palgade reguleerimisi ja palgamiinimumi tõstmist, võib Eesti NSV töötaja reaalpalka keskmist kasvu esialgsete arvestuste kohaselt hinnata ligikaudu 20—22% -le 1958. aastaga võrreldes.

Teiseks elatustaseme parandamise peamiseks teeks on ühiskondlike tarbimisfondide kasv. Eesti NSV-s suurenesid ühiskondlikud tarbimisfondid 1965. aastaks 52,2% 1960. aastaga võrreldes. 1964. aastal sai Eesti NSV elanikkond ühiskondlikest tarbimisfondidest 270,2 miljonit rubla ja 1965. aastal esialgsete andmete põhjal 308 miljonit rubla, s. o. 14% rohkem kui 1964. aastal. Ühiskondlike tarbimisfondide vahendite peamiseks allikateks on: riigieelarve, riikliku sotsiaalkindlustuse eelarve, riiklike ettevõtete vahendid, kolhooside vahendid ja ametiühingute eelarved. Käesoleval ajal kasvavad ühiskondlike tarbimisfondide allikana oluliselt ettevõtete vahendid seoses tootmise majandusliku stimuleerimise intensiivistamisega. Ettevõtetele jäetakse palgafondi kõrval allikas töötajate premeerimiseks individuaalsete saavutuste ja ettevõtte üldiste kõrgete töötulemuste eest. Selliseks allikaks saab osa ettevõtte kasumist, mille arvel töölistele ja teenistujatele hakatakse maksma mitte ainult preemiaid ühe või teise töötaja töötulemuste eest, vaid ka ühekordseid ergutustasusid aasta lõpul kogu ettevõtte heade töötulemuste eest. Peab märkima, et selliselt töötajate individuaalsete tulude suurendamise progressiivseks mõtteks on majandusliku huvitatuse kaudu suunata töötajaid ise oma ettevõtte majandusliku tegevuse parandamisele, sisemiste reservide leidmisele ja kasutuselevõtmisele. Kahtlemata on õige läheneda ühiskondlike tarbimisfondide selle allika juures materiaalse huvi printsiibist, mis üheaegselt individuaalse kasu kõrval toob kasu ka kogu ühiskonnale.

Ettevõtetes moodustatakse ka sotsiaal- ja kultuuriürituste ning elamuehitusfond. Selle fondi vahendid lähevad elamuehituseks (lisaks sel eesmärgil eraldatavatele tsentraliseeritud ressurssidele), lasteasutuste, pioneerilaagrite, puhkekodude ja sanatooriumide ehitamiseks ning ülalpidamiseks ja muudeks sotsiaalseteks ning kultuurilisteks vajadusteks.

NLKP XXIII kongressi direktiivides NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani kohta nähakse ette tagada eelseisval viisaastakul rahva heaolu edasine oluline tõus, milles tähtsal kohal on nii tööliste ja teenistujate palgade tõstmine

(keskmiselt vähemalt 20%) ning kolhoosnikute rahaliste ja naturaalsissetulekute suurendamine ühismajapidamistest (keskmiselt 35—40%) kui ka ühiskondlike tarbimisfondide arvel tehtavate väljamaksete ja soodustuste suurendamine (vähemalt 40% võrra). Vastavalt tarbekaupade toodangu kasvule ning vajalike kaupade ja rahaliste ressursside akumulatsioonile on kavandatud alandada ka üksikute toiduainete ning tööstuslike tarbekaupade, eelkõige lastekaupade riiklikke jaehindu.

Arvestades tööliste ja teenistujate palga ettenähtud tõusu, kolhoosnikute rahalise ja naturaaltulu suurenemist, hindade alandamist riiklikus ja kooperatiivkaubanduses, samuti kolhoositurgudel ning ühiskondlike tarbimisfondide kasvu, peaks reaaltulu eeloleval viisaastakul tõusma 1 elaniku kohta arvestatuna ligikaudu 1,3-kordseks.

Elatustaset mingi ühe statistilise näitajaga praeguste arvestus- ja arvutustingimuste juures on peaaegu võimatu näidata, sest kõiki elatustaset iseloomustavaid tegureid nn. ühise nime-taja alla viia on äärmiselt keeruline, võiks ütelda, et peaaegu võimatu. Eriti avaldub see raskus vastandlikesse majandussüsteemidesse kuuluvate maade võrdlemisel. Elatustaseme määramine on võimalik kõigi sellekohaste näitajate analüüsiga, mille ülesandeks on välja selgitada kõige iseloomulikud ja olulisemad neist, mis annaksid võimalikult tervikliku pildi meie elatus-tasemest ja võimaldaksid leida teed selle edasiseks tõstmiseks.

Teaduslikke uurimistöid elatustaseme määramiseks tehakse kõrvuti Nõukogude Liidu majandusteadlastega ka teistes sotsialismileeri maades. On tehtud katseid ühtse näitajate süsteemi loomiseks, mis võimaldaksid elatustaseme üksikuid näitajaid erinevais sotsialismimaades võrrelda ja uurimistöid koordineerida.

On teada, et Tšehhoslovakkia, Bulgaaria jt. sotsialismimaade majandusteadlased on saavutanud märkimisväärset edu üksikute elatustaseme näitajate väljatöötamisel.³

Elatustaseme näitajate ring on ulatuslik ning võiks ütelda, veel lõplikult välja kujundamata, kuid olulisemad võiks analüüsi lihtsustamise mõttes esitada järgmise skeemi kohaselt.

I. Otsesed elatustaseme näitajad

1. Üldnäitajad — kogu elanikkonna või mingi tema grupi kohta (summaarselt) ja keskmine näitaja ühe töötaja (või ühe inimese) kohta:
  - a) elanikkonna reaaltulud,
  - b) reaalpalk,
  - c) kolhoosnikute tulud (nii ühismajapidamisest kui isiklikust abimajapidamisest saadav tulu),

³ Л. Ковачева, О методе исчисления индексов реальной заработной платы рабочих и служащих и реальных доходов населения. «Статистика» — орган ЦСУ при Совете Министров Народной Республики Болгарии, 1959 г., № 1.

- d) riigi, ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide poolt tehtavad väljamaksud ja soodustused sotsiaalkultuurilisteks vajadusteks, nende struktuur.

Kuigi elanike reaaltulude näitajas teised loetletud üldnäitajad peegelduvad, on nende eraldi väljatoomine analüüsi süvendamiseks vajalik.

2. Elanikkonna materiaalse kindlustatuse näitajad:
- a) elanikkonna rahaliste sissetulekute kasv,
  - b) tarbekaupade ja teenuste hindade dünaamika,
  - c) teaduslikult põhjendatud normid põhiliste toidu- ning mittetoidukaupade tarbimises ja tegeliku tarbimise võrdlemine nendega,
  - d) elanikkonna büdžeti kulude struktuur (toidu- ja mittetoidukaupade ostmiseks tehtavate kulutuste, korteriüüri, kommunaalteenuste kulude, kultuurilisteks vajadusteks tehtavate kulutuste jmt. erikaal),
  - e) jaekaubakäibe dünaamika ja elanikkonna poolt toidu- ja mittetoidukaupade, sealhulgas eriti kultuur-olustikulise otstarbega kaupade (raadiod, televiisorid) ostmise ulatus, samuti majapidamistarvete ostmise ulatus, mis kergendavad koduseid töid (pesupesemismasinad, köögikombainid jmt.),
  - f) elanikkonna hoiuste suurus ja juurdekasv,
  - g) ühiskondliku toitlustamise tase.
3. Elanikkonna töö- ja eluolustikulisi tingimusi iseloomustavad näitajad:
- a) elanikkonna rakendatus ning töötavate ja ülalpeetavate suhe (nii elanikkonna kui perekonna kohta),
  - b) tööprotsessi iseloom ja töötingimused (töötaja kestus, töökaitse, ohutustehnika, kutsehaiguste sagedus jmt.),
  - c) tööliste ja teenistujate kvalifikatsiooni ja kultuur-tehnilise taseme tõstmise võimalused,
  - d) eluolustikulised tingimused (korteriolud, transpordi- ja sideteenustega varustatus, lastesõimede ja -aedadega, pioneerilaagritega jne. varustatus),
  - e) kindlustatus vanaduse ja ajutise töövõimetuse puhul,
  - f) keskmine eluiga, rahvastiku iive ja meditsiinilise teenindamise tase.
4. Inimeste füüsiliste ja vaimsete võimete taseme ja arenemise võimaluste näitajad:
- a) hariduse omandamise võimalused,
  - b) vaimse taseme tõstmise võimalused (raamatukogudega ja lugemissaalidega varustatus, perioodika hulk, teatrite, kinode, kontsertide, loengute arv ja külastatavus, kultuuri-, rahvaülikoolide jmt. võrk ja osavõtmine nende tööst),
  - c) füüsiliste võimete suurendamise võimalused ja puh-

ketingimused (kehakultuuri ja spordiga tegelemise võimalused ja tase, turismi ulatus, puhkuse veetmise võimalused jmt.).

II. Kaudsed elatustaseme näitajad

1. Rahvatulu.

2. Rahvusliku rikkuse tase jmt.

Peame vajalikuks eristada otseseid ja kaudseid elatustaseme näitajaid seetõttu, et otsesed näitajad iseloomustavad konkreetset, kvantitatiivselt ja kvalitatiivselt elatustaset ja selle kasvu, kaudsed näitajad iseloomustavad aga seda üldist protsessi, mis on materiaalse heaolu otseseks allikaks.

Elatustaseme näitajate uurimisel ei ole õige piirduda ainult näitajatega elanikkonna kohta tervikuna ja ühe inimese kohta. Väga olulisel kohal elatustaseme uurimisel on üksikute elanike gruppide elatustase, mille puhul vaatlusüksuseks peaks olema perekond. Perekonna büdžettide uurimise alusel konstrueeritud elatustaseme näitajad võimaldaksid läheneda elatustaseme probleemidele tunduvalt detailsemalt, mis lubaks ka efektiivsemalt lahendada rahva elatustaseme edaspidise tõstmise ülesandeid. On ju selge, et erinevatel perekondadel on erinev kogutulu, erinev suhe töötavate ja ülalpeetavate perekonnaliikmete vahel, vastavalt ka erinevad kulutused, erinev osasaamine ühiskondlikest tarbimisfondidest jne., lõppkokkuvõttes ka erinev elatustase. Huvipakkuvaks selles küsimuses on I. Nemtšanova uurimus «Saja töölis perekonna büdžetid 10 aasta kohta».⁴

Meie vabariigis avaldatud statistilised näitajad on selleks ilmselt ebapiisavad, et kajastada vajalikul määral meie inimeste elatustaset. Põhiliselt on avaldatud selliseid üldnäitajaid nagu ühiskondlike tarbimisfondide kasv, mõned elanikkonna materiaalse heaolu näitajatest, nagu elanikkonna rahaliste sissetulekute kasv (seitseaastakul 53%), jaekaubakäibe dünaamika ja struktuur, elanike hoiuste ulatus ja kasv, ühiskondliku toitlustamise tase. Kõige täielikumalt on elatustaseme näitajad esitatud 4. grupi, s. o. inimeste füüsiliste ja vaimsete võimete taseme ja selle arenemise võimaluste kohta.

2. grupi näitajate osas peab silmas pidama, et selle grupi näitajad on üksteisega tihedas seoses. On oluline, et näiteks elanike rahaliste sissetulekute kasv ning jaekäive ja selle struktuur oleksid teineteisega vastavuses, vastaksid elanikkonna nõudmistele. 1964.—1965. aasta teenindussfääri palkade reguleerimisega ja palgamiinimumi tõstmisega suurenesid elanike rahalised sissetulekud järsult: statistiliste andmete järgi 1965. aastal 10%. Jaekäive suurenes võrreldavates hindades 1965. aastal küll 9%, võrreldes 1964. aastaga, kuid samal perioodil kasvasid elanike hoiused rohkem kui 2-kordseks. Kui aastatel 1955—1963 suurenesid hoiused hoiukassades keskmiselt 8—10 miljonit aas-

⁴ Вопросы изучения уровня жизни трудящихся в СССР, Москва 1964.

tas, siis 1964. aastal juba 16,1 miljonit rubla ja 1965. aastal isegi 28,7 miljonit rubla aastas. Ühelt poolt räägib see küll hoiustamisest kallimate kaupade ostmise eesmärgil, kuid samas on see ka signaaliks, et elanikkond ei leidnud jaevõrgust vajalikus ulatuses sobivat kaupa. Kuigi näiteks õmblustooteid müüdi 1965. aastal 7% ja trikootooteid 13% rohkem kui eelmisel aastal ja nende realiseerimisplaan ületati vastavalt 11,2% ja 22,0%, oli nõudmine nende toodete järele siiski tunduvalt suurem. Elanikkonna nõudmist ei suudetud täiel määral rahuldada ka külmutuskappide, pesupesemismasinade, mööbli jmt. müümisel, seda just eriti maainimeste osas. Eelseisva viie aasta plaani direktiivides on seetõttu ka ette nähtud pöörata erilist tähelepanu sellele, et rahuldada eelkõige maaelanikkonna nõudmine kultuurikaupade ja majapidamistarvete järele. Samas on ette nähtud suurendada 1,4 korda riide, rõivastusesemete ja trikootoodete müüki elanikkonnale, sealhulgas pealistrikotaaži ja trikoopesu müüki 1,9 korda. Kuivõrd Eesti NSV-sse on planeeritud ehitada trikotaaživabrik, mistõttu trikooesemete tootmine peaks meil kasvama 1,8—1,9 korda, siis selles suhtes on ette näha nõudmiste rahuldamine vajalikus ulatuses.

Huvipakkuvaks ja oluliseks küsimuseks on ka põhiliste toidu- ja mittetoidukaupade tegeliku tarbimise võrdlemine teaduslikult põhjendatud normidega ning analüüsi seostamine hindade ja elanike rahaliste sissetulekutega, mis võimaldab küllalt reaalselt hinnata selles osas saavutatud elatustaset. Viie aasta plaani direktiivides nähakse ette parandada toiduainete tarbimise struktuuri. Nii on plaanis suurendada liha ja lihasaaduste tarbimist iga elaniku kohta keskmiselt 20—25%, piima ja piimasaaduste tarbimist 15—18%, kala ja kalasaaduste tarbimist 50—60%, puuvilja tarbimist 45—50%, köögivilja tarbimist 35—40%, taimeraskvade tarbimist 40—46% ja suhkrut 35—40%.

Toidukaupade tarbimise struktuuri parandamine võimaldab elanikkonna tegelikku tarbimist veelgi lähendada teaduslikult põhjendatud normidele. Selleks et saada reaalselt pilti tegelikust tarbimisest, oleks õigem süvendada uurimusi tulukusrühmade järgi, perekonnabüdzettide andmete alusel.

Elatustaseme selgitamiseks vajalikke küsimusi on palju rohkem, kui antud artikli raamides on käsitletud. Need nõuavad meie majandusteadlastelt ulatuslikke uurimusi, metodoloogiliste ja metoodiliste küsimuste lahendamist ning uurimistulemuste populariseerimist. V. I. Lenin ütles: «Statistika oli kapitalistlikus ühiskonnas üksnes «kroonumeeste» või kitsapiiriliste spetsialistide asjaks, — meie peame selle viima massidesse, seda populariseerima, et töötajad aja jooksul õpiksid ise mõistma ja nägema, kuidas ja kui palju on tarvis töötada, kuidas ja kui palju võib puhata...»⁵

⁵ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 233.

О ЖИЗНЕННОМ УРОВНЕ И ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ ЕГО ПОКАЗАТЕЛЯХ

А. Кырге

Резюме

В статье рассматриваются некоторые проблемные вопросы, относящиеся к содержанию жизненного уровня населения в социалистическом обществе, к основным путям его повышения и важнейшим показателям, характеризующим его уровень. Автор подчеркивает необходимость исследования проблем жизненного уровня в единстве с теорией социалистического воспроизводства. На это, однако, до сих пор в научно-экономических разработках необходимого внимания не обращается.

Иногда понятия «жизненный уровень» и «материальное благосостояние» не разграничиваются. В статье показывается, что в понятие «жизненный уровень» входит степень удовлетворения материальных и духовных потребностей, а в понятие «материальное благосостояние» — только степень удовлетворения материальных потребностей.

Анализ указанных в Программе Коммунистической партии Советского Союза двух основных путей повышения жизненного уровня населения выявляет те конкретные мероприятия, которые уже проведены в нашем обществе в этой области, а также влияние этих мероприятий на жизненный уровень населения Эстонской ССР. В статье показывается, что общественные фонды потребления в 1965 году возросли по сравнению с 1960 годом на 52,2%, а рост реальной заработной платы в течение семилетки, по предварительным подсчетам, можно оценивать на 20—22%.

Характеризуя схему показателей жизненного уровня населения, автор показывает необходимость взаимосвязывать отдельные показатели одной и той же группы, что дает возможность оценивать уже достигнутый уровень жизни населения. Подчеркивается также необходимость увеличения и совершенствования социальных исследований в области жизненного

уровня, для чего приводятся данные обследования бюджетов семей трудящихся.

Приведенные в статье проблемы затрагивают лишь часть вопросов, связанных с дальнейшим совершенствованием исчисления показателей жизненного уровня населения. Отсюда вытекает необходимость более полно овладеть правильными методами их исчисления, сосредоточив на этом усилия более широких кругов экономистов.

SOTSIALISTLIKU RIIGI MAJANDUSLIKU OSA TUGEVNEMINE SOTSIALISMILT KOMMUNISMILE ÜLEMINEKUL

K. Kulli

Riik on ajalooline kategooria, mis, tekkinud klassiühiskonna kujunemise perioodil, on seejärel koos inimühiskonna arenguga läbi käinud pika arengutee.

Sõltuvalt konkreetsetest ajaloolistest tingimustest on üksikute riikide ees seisvad ülesanded ja eesmärgid olnud erinevad. Vastavalt sellele on erinenud ka nende riikide funktsioonid ja tegevuse põhisuunad.

Kõik sotsialismieelsed riigitüübid kujutasid endast valitseva klassi tööriista ekspluateeritava enamuse mahasurumiseks ning vastavalt sellele kujunesid nende riikide tegevuse peasuundadeks rõhutatud klasside vastupanu mahasurumine ning teiste maade anastamine. Tingituna tootmisvahendite eraomandusest jääb majanduslik-organisatoorse töö funktsioon, ühiskonna majanduselu juhtimine ning reguleerimine nende riigitüüpide puhul tagaplaanile.

Sotsialistlik riik erineb oma olemuselt, eesmärkidelt ning funktsioonidelt põhjalikult kõigist eelnenud riigitüüpidest.

Likvideerinud tootmisvahendite eraomanduse ning asendanud selle tootmisvahendite ühiskondliku omandusega, koondas sotsialistlik riik enda kätte põhilised tootmisvahendid ning võttis sellega enda peale kogu maa rahvamajanduse plaanipärase juhtimise ülesande.

Rahvamajanduse plaanipärane riiklik juhtimine on üheks peamiseks sotsialistliku majandussüsteemi eeliseks eelnevate majandussüsteemidega võrreldes. Majanduse plaanipärane riiklik juhtimine väldib meie ühiskonnas ületootmise, majanduskriiside ja tööpuuduse esinemist, võimaldab plaanipäraselt ning järjekindlalt tootmist laiendada, kõige ratsionaalsemalt ja ökonoomsemalt ära kasutada maa materiaalseid, rahalisi ning tööjõuressurse.

Võtnud esmakordselt ajaloos endale tähtsaima ülesandena

ühiskondliku tootmisprotsessi ning ühiskonna kogu majanduselu vahetu organiseerimise ülesande, läheneb sotsialistlik riik tunduvalt oma tegevuses ühiskonna tootmissuhete süsteemile ning sellest tulenevalt on teorias tõusnud küsimus: kas riik säilitab sotsialismi tingimustes oma puht-pealisehitusliku iseloomu ning kas seoses majanduse riikliku juhtimisega tekkivad suhted kujutavad pealisehituslikke või baasilisi suhteid.

Seda probleemi käsitletud autorite seisukohad on lahku minevad ning neid võib oma põhisuunitluselt lähtudes jaotada 3 gruppi:

Uhed neist väidavad, et riik jääb täiesti pealisehituslikuks nähtuseks igasuguse ühiskondliku korra puhul, ning kinnitavad ühtlasi, et sotsialistliku riigi majandusorganid kuuluvad pealisehituse hulka ning et majanduse riiklikul juhtimisel tekkivad suhted jäävad pealisehituslikeks suheteks.¹

Teine grupp autoreid on tulnud järeldusele, et sotsialistliku riigi majanduslik-organisatoorse töö funktsioon kujutab sotsialistlike tootmissuhete organiseerimise funktsiooni, kuid et seda funktsiooni ei saa samastada tootmissuhetega.²

Kolmandad on asunud seisukohale, et riigi majanduslik osa on kasvanud sedavõrd, et majanduse riiklik juhtimine kujutab ühiskonnas mitte pealisehituslikku, vaid baasilist nähtust. Leitakse, et riik muutub teatud mõttes majandusliku baasi osaks, kuna ta lülitub vahetult sotsialistlike tootmissuhete funktsioneerimise protsessi.³

Tundub, et ei saa nõustuda esimese seisukohaga, vaid et probleemi õigele lahendusele on märgatavalt lähemale jõudnud teise ja kolmanda grupi autorid. Ka nende seisukohad vajaksid veel mõningat arendust, kuna majanduse riiklikul juhtimisel tekkivad suhted võivad kanda mitmesugustel juhtudel erinevat

---

¹ Näiteks А. Леонтьев, Экономическая роль социалистического государства, «Партийная жизнь» № 6, 1955, стр. 36; Основы марксистской философии, Москва 1962, стр. 383; «Вопросы философии» № 12, 1962, стр. 5.

² Näiteks И. Вязмин, О совершенствовании экономических отношений по поводу продукции производства. В сб. «Экономические проблемы перехода от социализма к коммунизму», Москва 1960, стр. 95; Я. А. Кронод, Использование экономических законов и роль государства в строительстве коммунистической экономики. В сб. «От социализма к коммунизму», Москва 1962, стр. 197.

³ Näiteks А. Румянцев, Экономическая роль социалистического государства, ее необходимость, сущность и исторические границы. В сб. «Экономическая роль государства при социализме», Прага 1961, стр. 266; Социалистический способ производства, выпуск II, Москва 1962, стр. 57; В. Н. Черковец, Принципиальная новая экономическая роль социалистического государства на путях к коммунизму и ее освещение в политической экономии. В сб. «Экономическая роль социалистического государства в период развернутого строительства коммунизма», выпуск I, Саратов 1963, стр. 22; И. П. Купченко, Усиление хозяйственно-организаторской деятельности социалистического государства в период развернутого строительства коммунизма, sealsamas, lk. 29.

iseloomu, milles on võimalik veenduda, lähenedes nende suhete analüüsile tootmisvahendite omandusvormi seisukohalt.

Ühiskonnas valitsevate tootmissuhete, s. o. ühiskonna majandusliku baasi peamise sisu moodustavad omandussuhted. See tõttu, kõneldes sotsialismieelsetes ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides valitsenud tootmissuhetest, peame eelkõige silmas suhteid, mis tekivad ühelt poolt tootmisvahendite omanike ning teiselt poolt varatute, tootmisvahenditest ilmajäetud ühiskonnaliikmete vahel. Seega — tootmisvahendite omanike ja tegelike tootjate vahel.

Sotsialismi tingimustes, kus tootmisvahendite eraomandus on likvideeritud ning tootmisprotsess baseerub tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel, ei ole tootmisvahenditest ilmajäetud isikuid.

Samal ajal ei saa ükski sotsialistliku ühiskonna liige end lugeda üldrahvalikuks omanduseks olevate tootmisvahendite ainuomanikuks ei nende kogusumma ega ka selle mingi üksiku osa suhtes. Kõik sotsialistliku ühiskonna liikmed on üldrahvalikuks omandiks olevate tootmisvahendite suhtes kaasomanikuks. Nende täieõiguslikuks omanikuks on aga kogu sotsialistlik ühiskond kui tervik.

Seoses sellega tekivad riiklike ettevõtete kollektiividel ning üksikisikutel kui vahetutel tootjatel ning samaaegselt üldrahvalike tootmisvahendite kaasomanikel tootmisvahendite omanamise pinnalt suhted ühiskonna kui tervikuga, kui tootmisvahendite omanikuga. Ei tohiks olla kahtlust, et need suhted kujutavad endast tootmissuhteid.

Kuni kommunismi täieliku võiduni ning üleminekuni kommunistlikule omavalitsusele on ühiskond kui tervik usaldanud tootmisvahendite käsutamise, kasutamise ja valdamise sotsialistlikule riigile kui oma täievolilisele esindajale. Seejuures tuleb tähele panna, et sotsialistliku riigi all ei saa me mõista mingit kindlat või püsivat isikute ringi või gruppi, kelle tegevus antud momendil on kõige lähemalt seotud riigiorganite tegevusega, vaid seda organit ennast, milles tegutsevad perioodiliselt vahelduvad ühiskonna esindajad, kellele ühiskondliku tööjaotuse korras on parajasti pandud riiklike funktsioonide täitmine. Kuivõrd sellele organile, s. o. riigile on ühiskonna poolt üheaegselt usaldatud tootmisvahendite valdamine, kasutamine ja käsutamine, siis sotsialistlik riik on muutunud samuti üldrahvalike tootmisvahendite omanikuks, subjektiks, kes faktiliselt realiseerib sotsialismi tingimustes üldrahvalikke omandussuhteid. Tingituna sellest kujutavad riigi ja riiklike tootmisettevõtete vahelised suhted vahekordi, mis tekivad ühelt poolt tootmisvahendite omaniku ning teiselt poolt vahetute tootjate, kes samal ajal on ka tootmisvahendite kaasomanikuks, vahel. Sellest aspektist lähtudes ei kujuta suhted, mis tekivad seoses

majanduse riikliku reguleerimisega, mitte ainult tootmissuhete organiseerimist, vaid nad kuuluvad juba vahetult ühiskonnas valitsevate tootmissuhete süsteemi.

Õeldu kehtib riigi tegevuse kohta majanduslik-organisatoorse funktsiooni täitmisel riiklikus üldrahvalikus majandussektoris.

Riik planeerib ja juhib tootmist mitte ainult üldrahvalikus, vaid ka grupilises, s. o. kolhooslik-kooperatiivses majandussektoris. Sotsialistliku riigi ja tootmisettevõtete vahel tekkivad suhted kannavad aga mõnevõrra teistsugust iseloomu.

Kolhooslik-kooperatiivne sektor on tootmisprotsessis ulatuslikult seotud sellise üldrahvalikuks omandiks oleva tootmisvahendiga, nagu seda on maa. See annab riigi majandusalastele suhetele kolhoosidega mõneti analoogilise iseloomu nende suhetega, mis tekivad riigi ja riiklike tootmisettevõtete vahel.

Kuna aga kolhoosid rakendavad tootmisprotsessis hulgaliselt tootmisvahendeid, mis ei ole üldrahvalikuks omanduseks, vaid mille ainuomanikuks on antud tootmiskollektiiv, s. o. kolhoosise, siis kujuneb neile suhetele aga ka teine külg, kus riik pole enam vahendajaks tootja ning tootmisvahendite omaniku vahel, vaid kus ta ainult reguleerib neid tootmissuhteid, mis on seotud grupilise omandusega.

Sellest aspektist kujutab riigi majanduslik-organisatoorse töö funktsioon tõesti mitte tootmissuhteid endid, vaid sotsialistlike tootmissuhete organiseerimise funktsiooni.

Mida enam aga suureneb üldrahvaliku omanduse erikaal ning kogu sotsialistliku omanduse ühistamise tase, seda täielikumalt kujutavad riigi majanduslik-organisatoorse funktsiooni täitmisel tekkivad suhted tootmissuhteid.

Nagu juba öeldud, on riik ajalooline kategooria, mis mitte ainult ei teki kindlate ajalooliste tingimuste olemasolul, vaid kindlate ajalooliste tingimuste olemasolul ka lakkab eksisteerimast.

Ajaloo on esinenud aga katseid vägivaldselt kiirendada riigi väljasuremise protsessi, asuda riiki kaotama, ilma et vastavad ajaloolised tingimused oleksid välja kujunenud. Neil puhkudel on riigi väljasuremise küsimuse tõlgendamisel püütud väita, et riigi väljasuremine peab algama juba kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

Selliseid antimarksistlikke seisukohti võis kohata ka meie riigis nõukogude võimu algaastail. Nii näiteks kritiseeris V. I. Lenin VK(b)P X kongressil teravalt opositsiooni, kes tegi ettepaneku vähendada koheselt riigi majanduslikku osa tootmise juhtimisel ning anda tootmine üle «Ülevenemaalisele tootjate kongressile». Lenin näitas, et selline loobumine majanduse riiklikust juhtimisest oleks kujutanud väikekodanlikku, anarhistlikku stiihiat majanduse juhtimise organiseerimisel.⁴

⁴ V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 182.

Marksistlikke seisukohti riigi väljasuremise küsimuses on püüdnud moonutada ka kaasaegsed revisionistid. Väites, et iga-sugune riigiaparaat, nii kapitalistlik kui ka sotsialistlik, kujutab alati bürokraatlikku vägivallaaparaati, mis seisab võõra ja vae-nuliku jõuna klasside ning ühiskonna kohal, näevad nad sotsia-listliku revolutsiooni peälesannet pärast võimuaaramist riigi ja ühiskonna vaheliste vastuolude lahendamises riigi viivita-matu kaotamise teel. Seejuures peab see protsess revisionistide väidete kohaselt algama just sotsialistliku riigi majanduslike ja kultuurilis-kasvatuslike funktsioonide kaotamisest.⁵

Sellisel kujul tähendaks riigi kaotamine tegelikult anarhia ja stiihia võidulepääsu ühiskonnas. Riiki ei saa kaotada, ta sureb ise välja ning see väljasuremine ei saa toimuda kohe pärast töölisklassi võimuaaramist. Riigi väljasuremiseks vajalike tingimuste loomiseks ei piisa ka sotsialismi täielikust võidust, vaid, nagu rõhutas V. I. Lenin, riigi väljasuremiseks on vajalik täie-lik kommunism.⁶

Ei saa rääkida riigi väljasuremisest kommunismi ülesehitamise perioodil, vaid vastupidi — sotsialistlik riik peab olema kommunistliku ühiskonna ülesehitamise peamiseks tööriistaks. Ta peab plaanipäraselt suunama ühiskonna kõik jõud ja vahendid ühiskonna ühise peaesmärgi saavutamiseks, milleks on kommunistliku ühiskonna ülesehitamine.

Sotsialistliku majanduse riiklik plaanipärane juhtimine on ajalooliselt vältimatuks objektiivseks paratamatuseks, mis tuleb sotsialistliku majanduse olemusest ning sotsialistlike toot-missuhete uuest iseloomust varem valitsenud tootmissuhetega võrreldes. Juba V. I. Lenin rõhutas, et sotsialism on mõeldamatu ilma plaanikindla riikliku organisatsioonita, mis allutab kümned miljonid inimesed saaduste tootmisel ja jaotamisel üht-sest normist kõige rangemale kinnipidamisele.⁷

Seega sotsialismilt kommunismile üleminekul ei toimu riigi majandusliku osa järkjärgulist vähenemist, vaid antud perioodil riigi majanduslik osa kasvab. Sotsialistliku riigi majandusliku osa tugevnemine ongi teeks, mis peab viima riigi välja-suremiseni.

Kõneldes riigi majandusliku osa tugevnemise põhjustest sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodil, tuleb eelkõige sil-mas pidada, et riigi osatähtsuse ühiskonna majanduselus määrab nende ülesannete maht ja iseloom, mis antud konkreetsel etapil riigi ees seisavad.

Sotsialistliku riigi majandusliku osa tugevnemine kommunis-mile ülemineku perioodil ongi tingitud ülesannete tohutust kasvust majanduse valdkonnas. Nende ülesannete mahu ja täht-

⁵ Экономическая роль государства при социализме, Прага 1961, стр. 192.

⁶ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 436.

⁷ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 307.

suse kasv on omakorda tingitud neist muutustest, mis käesoleval ajal toimuvad rahvamajanduses ning mis väljenduvad eelkõige rahvamajanduse mastaapide kiires kasvus. Seda kasvu võib iseloomustada järgmiste näitajatega (%-des, võrreldes 1958. aastaga).⁸

	1958	1960	1962	1964
Tootmise põhifondid	100	121	145	175
Ühiskondlik koguprodukt	100	117	132	148
Rahvatulu	100	116	131	148
Tööstuse kogutoodang	100	122	146	169

Rahvamajanduse areng ei väljendu ainult tema mastaapide kasvus, vaid rahvamajanduses toimuvad ka kvalitatiivsed muutused, mis seisnevad eelkõige tootlike jõudude kiires kvalitatiivses täiustumises ning selle baasil toimivas ühiskondliku tööjaotuse süvenemises. Tootlike jõudude arenemise ning ühiskondliku tööjaotuse süvenemisega tekivad üha uued tootmisharud, mis ühiskondliku tootmisprotsessi parema korraldatuse huvides peavad omavahel töötama kõik koordineeritult.

Juba praegu on ühiskondlik tööjaotus jõudnud sedavõrd kaugemale, et ainuüksi NSV Liidu tööstuses eristatakse rahvamajandusharude klassifikatsiooni kohaselt 128 iseseisvat tootmisharu, millest paljudel on omakorda mitmeid alajaotusi.⁹

Et tagada nende arvukate tootmisharude ühtset ning koordineeritud tegevust, on paratamatult vaja nende tööd plaanipäraselt juhtida, mida sotsialismi tingimustes on kogu ühiskonna ulatuses suuteline tegema ainult sotsialistlik riik. Kuivõrd rahvamajanduse struktuur ka edaspidi kahtlematult areneb ning muutub keerulisemaks, muutuvad ulatuslikumaks ning komplitseeritumaks ka ülesanded, mis kogu rahvamajanduse üksikute osade töö koordineerimisel seisavad sotsialistliku riigi ees.

On täiesti seaduspärane, et mida suurem on ühiskonna käsutuses olevate tootlike jõudude ulatus, seda laiemas mastaabis juhtimist need jõud vajavad. Mida kõrgem on ühiskondliku tootmisprotsessi ühistamise tase, seda komplitseeritum on juhtimine ning seda kvalifitseeritum peab see olema.

Seega ei saa rääkida riigi väljasuremisest või tema osatähtsuse vähenemisest ühiskonna majanduselu juhtimisel käesoleval etapil, kuna ühtset ning tsentraliseeritud lahendamist ning koordineerimist vajavate majanduslike küsimuste ring kommunismile ülemineku perioodil üha laieneb. Riigi majanduslikku osa

⁸ Народное хозяйство СССР в 1964 году, Москва 1965, стр. 65.

⁹ Г. Я. Киперман, Классификация отраслей народного хозяйства СССР, Москва 1964, стр. 22.

saab lugeda ammandatuks alles siis, kui ühiskonnas on välja kujunenud mingi uus jõud, mis on võimeline riigilt ühiskonna majanduselu juhtimise üle võtma. Tulevikus peab selline jõud tekkima ühiskonna kommunistliku omavalitsuse näol. Kuivõrd viimane saab tekkida aga alles täieliku kommunismi tingimustes, ei saa sotsialistlik riik seni loobuda majanduslik-organisatoorse töö funktsiooni täitmisest.

See kehtib mitte ainult riigi majanduslik-organisatoorse töö funktsiooni, vaid ka sellise viimasega lähedase funktsiooni kohta, nagu seda on sotsialistliku omanduse kaitse funktsioon.

Tootmisvahendite sotsialistlik omandus on meie riigi majanduslikuks aluseks, kusjuures sotsialistlik riik saab oma majanduslik-organisatoorse töö funktsiooni edukalt täita ainult sel juhul, kui tootmisvahendite sotsialistlik omandus on vajalikult kindlustunud. Seoses sellega on sotsialistliku omanduse igakülgne kindlustamine ning kaitse sotsialistliku riigi majanduslikust osast lahutamatud.

Leidub aga majandusteadlasi, kes väidavad, et meie riigi sotsialistliku omanduse kaitse funktsioon on käesoleval ajal üha enam ja enam kaotamas oma tähtsust. Seejuures märgitakse põhjendusena, et ühelt poolt kasvab pidevalt meie ühiskonna liikmete teadlikkus ning teiselt poolt asub ühiskond ise võitlusse sotsialistliku omanduse säilitamise eest.¹⁰

On õige, et viimati nimetatud protsessid leiavad tänapäeval aset, kuid neist ei saa veel teha järeldust sotsialistliku omanduse kaitse funktsiooni väljasuremise kohta.

Sotsialistliku ühiskonna liikmete teadlikkuse kasvuga väheneb kuritegelike subjektide ring ühiskonnas. Väheneb ka sotsialistliku omanduse vastu suunatud kuritegude arv. Kuid siit järelduse tegemine, et see tingib automaatselt ka sotsialistliku omanduse kaitse funktsiooni tähtsuse vähenemise, viitab sotsialistliku omanduse kaitse funktsiooni sisu piiratud tõlgendamisele.

Sotsialistliku riigi ajalugu tunneb küll fakte, kus riigi teatud funktsioon, mis on suunatud mingite kindlate klasside või isikute gruppide mahasurumiseks, kaob koos nende klasside või gruppide kadumisega (näiteks ekspluataatorlike klasside mahasurumise funktsioon).

Kui ka sotsialistliku omanduse kaitse funktsioon oleks suunatud ainult teatud ringi kuritegelike elementide vastu, tuleks nõustuda, et koos nende elementide kadumisega ühiskonna liikmete teadlikkuse tõusu baasil peaks kaduma ka sotsialistliku omanduse kaitse funktsioon.

¹⁰ В. Будагов, Экономическая роль социалистического государства в период постепенного перехода от социализма к коммунизму. В сб. «Экономические проблемы перехода от социализма к коммунизму», Москва 1960, стр. 116.

Tegelikult ei saa riigi osa sotsialistliku omanduse kaitsel piiruda ainult võitlusega selle omanduse vastu suunatud kuritegevusega. Sotsialistlikule omandusele võib tekkida kahju mitte ainult kuritegeliku riisumise, hävitamise vms. teel, vaid ka selle omandiga ebaoskuslikust ümberkäimisest, sotsialistlik omand võib küllaltki suures ulatuses hävida juhuse läbi jne.

Sotsialistliku omanduse kaitse funktsiooni sisuks on efektiivne ja igakülgne võitlus sotsialistlikule omandusele kahju tekitamise kõigi võimaluste kõrvaldamise eest. Mida enam materiaalseid väärtusi on ühiskonna käsutuses, seda suuremat tähelepanu ning jõupingutusi see võitlus nõuab.

Ka teine eespool märgitud asjaolu, nimelt üha laiemate ühiskonnakihtide asumine võitluse sotsialistliku omanduse säilitamise eest, ei kõnele riigi osa vähenemisest sotsialistliku omanduse kaitsel. Ka majanduselu juhtimisele tõmmatakse üha enam kaasa laiu ühiskonnakihte. See aga ei tähenda, et riigi osa majanduselu juhtimisel väheneb.

Kui riik suudab kaasa tõmmata töötajate hulki sotsialistliku omanduse kaitsesele, ei tähenda see mitte riigi vastava funktsiooni vähenemist, vaid seda, et riik kasutab selle funktsiooni täitmisel uusi meetodeid. Seejuures jääb ta ikkagi sotsialistliku omanduse kaitse eest peetava võitluse juhtijaks ning üldsus tegutseb siin vaid riigi poolt ettenähtud alustel ja ulatuses.

Ka kodanlikud ideoloogid püüavad sageli konkreetsete tegevusmeetodite muutumist mõne riikliku funktsiooni täitmisel tõlgendada riigi osatähtsuse vähenemisena ühiskonna vastavas lõigus. Eriti võib seda tähele panna nende seisukohavõttudes meie riigis käesoleval ajal elluviidava majandusreformi suhtes. Selles reformis, eriti riiklike tootmisettevõtete õiguste laiendamise osas, püütakse näha sotsialistliku riigi majandusliku osa vähenemist, üleminekut sotsialistlikult majanduselu riiklikult juhtimiselt kapitalistliku majanduse rööbastele.

Teoreetiliseks aluseks sellistele seisukohtadele püütakse seada väidet, et tootmisvahendite riiklikul sotsialistlikul omandusel rajanevad ettevõtted kujutavad parimal juhul ainult tehnilist, mitte mingil juhul aga majanduslikku kategooriat. Sellest tehakse järeldus, et sotsialismi tingimustes puudub riiklikel tootmisettevõtetel igasugune majanduslik iseseisvus ning eraldatus, et sotsialismi tingimustes on võimatu isemajandamise printsiibi sisuline kasutamine riiklikus majandussektoris. Püütakse ühtlasi järeldada, et ainsaks võimalikuks meetodiks sotsialistliku majanduse riiklikul juhtimisel on administratiivne meetod, igasugune loobumine sellest meetodist kujutab aga ühtlasi loobumist majanduse riiklikust juhtimisest.¹¹

Tegelikult ei too NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsuses märgitud abinõud, mis on suunatud riiklike ettevõtete töö planeerimise ning nende töö materiaalse stimulee-

rimise süsteemi täiustamisele, kaasa lahtiütlemist sotsialistlikest majanduse organiseerimise printsiipidest ega riigi majandusliku osa nõrgenemist.

Nagu näeme, tulenevad eelnimetatud väited riigi majandusliku osa vähenemise kohta ebaõigest teesist, mis eitab sotsialistliku riikliku ettevõtte kui majandusliku kategooria olemasolu. Tegelikult ei ole aga sotsialistlikud riiklikud ettevõtted kunagi kaotanud oma majanduslikku iseseisvust ega lakanud eksisteerimast majanduslike üksustena, ükskõik kui tugev ka momendil on olnud juhtimise tsentraliseerituse aste. Tingituna tootlike jõudude konkreetsest arenguastmest on sotsialismi tingimustes paratamatu riiklike ettevõtete operatiiv-majanduslik iseseisvus neile eraldatud tootmisvahendite kasutamisel ning sellega kaasnev huvide ja tegevuse teatud eraldatus, vaatamata sellele, et see tegevus baseerub tootmisvahendite üldrahvalikul omandusel.

Seega sotsialistliku riigi majandusliku osa avaldumist ei saa näha ainult administratiivsete abinõude rakendamises riiklikele ettevõtetele mitmesuguste detailse iseloomuga keeldude-käskude andmise teel, vaid avarad võimalused majanduse riiklikuks plaanipäraseks juhtimiseks loob ka juhtimine majanduslike meetodite abil.

Kõneldes majanduse riiklikust plaanipärasest juhtimisest, tuleb selle all mõista kahte põhimomenti, milleks on ühelt poolt plaaniliste ülesannete väljatöötamine ning seadusandlikus korras kehtestamine ja teiselt poolt kehtestatud plaaniülesannete täitmise tagamine.

Riigi majanduslik osa rahvamajanduse arendamise plaanide väljatöötamisel jääb sisuliselt endiseks, kuna ka uue planeerimise korra puhul ühtses riiklikus majandusplaanis seatud ülesanded jäävad peamiseks eesmärgiks, mille täitmisele on suunatud kõikide tootmisharude ning nende üksikute lülide — ettevõtete tegevus. Riik planeerib kogutoodangu mahu, ühiskondliku koguprodukti ning rahvatulu kasvutempo, akumulatsiooni ja tarbimise vahekorra ning kõik teised tähtsamad rahvamajanduse arengu näitajad kogu riigi ulatuses.

Küsimus erineb mõnevõrra ainult plaaniülesannete täitmise tagamise osas, kus pearõhk kandub administratiivsete meetodite kasutamisel majanduslikele meetoditele. Ettevõtetele ei kirjutata administratiivses korras ette kõiki üksikasju, mis on seotud nende tegevusega ühtse rahvamajandusplaani täitmisel, vaid nende tegevus juhatakse riigi poolt nõutavasse, ühiskonna kui terviku seisukohalt kasulikesse ning vajalikesse rööbastesse teiste vahendite abil. Need väljenduvad eelkõige sellise materiaalse stimuleerimise süsteemi kehtestamises, mis materiaalsete

¹¹ «Экономическая газета» № 44, 1965, стр. 42.

stiimulite abil suunab ettevõtteid tegutsema riiklikes rahvamajandusplaanides seatud ülesannete maksimaalselt efektiivse täitmise suunas.

Näitena võib nimetada ettevõtetele iseseisvuse andmist selliste plaaniülesannete väljatöötamisel, nagu tööviljakuse tõus, omahinna alandamine jne. Plaanilised ülesanded nende näitajate osas määrab kogu ühiskonna ulatuses kindlaks riik. Ettevõtted ei saa riigilt nende ülesannete täitmiseks konkreetseid ettekirjutusi. Samal ajal on ettevõtted maksimaalselt huvitatud oma kasumi suurendamisest, kuna kasum on seatud esiplaanile nende näitajate hulgas, mis jäävad põhikriteeriumiks ettevõtte töö hindamisel ning materiaalsel stimuleerimisel. Kuna kasumi suurus on otseses sõltuvuses omahinna alandamisest ning tööviljakuse tõusust, on ettevõtte huvitatud, et ka need näitajad oleksid paremad, kuigi riik pole neile selles osas konkreetseid ülesandeid andnud.

Seega riigi organiseeriv ning suunav osa tootmistegevuses ei vähene, vaid võtab ainult mõnedes lõikudes uue vormi. Seejuures on see uus vorm märksa paindlikum kui vana, välistab paljudel juhtudel vigade tekkimise võimaluse ning lubab seega riigil paremini täita oma majanduslik-organisatoorse töö funktsiooni, mille osatähtsus käesoleval arenguetapil pidevalt suureneb ning tugevneb.

УСИЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РОЛИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА В ПЕРИОД ПЕРЕХОДА ОТ СОЦИАЛИЗМА К КОММУНИЗМУ

К. Кулли

Резюме

Главной функцией социалистического государства, в отличие от функций всех предыдущих типов государств, является хозяйственно-организаторская функция.

Постепенное расширение хозяйственно-организаторской деятельности государства привело к тому, что социалистическое государство уже потеряло свой чисто надстроечный характер. Отношения, возникающие в общенародном секторе хозяйства в процессе государственного управления народным хозяйством, непосредственно входят в систему производственных отношений общества и являются базисными отношениями. В то же время отношения, возникающие в ходе планомерного руководства хозяйством в колхозно-кооперативном секторе не являются производственными отношениями: здесь государство выполняет роль организатора производственных отношений.

Усиление экономической роли государства в период перехода к коммунизму обусловлено огромным ростом задач, стоящих перед государством в области экономики. Последнее, в свою очередь, вытекает из таких явлений в нашей экономике, как быстрое увеличение масштабов народного хозяйства и повышение уровня обобществления производства.

Чем больше масштабы производительных сил, тем более они нуждаются во всестороннем руководстве. Чем выше уровень обобществления производства, тем сложнее становится руководство народным хозяйством и тем выше должно быть его качество.

Руководить экономикой можно различными способами. Буржуазные идеологи усматривают в мероприятиях, проведение которых намечено решениями сентябрьского Пленума Центрального комитета КПСС 1965 года, отход от социали-

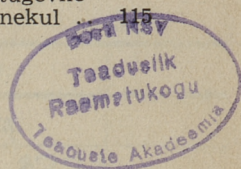
стических методов государственного руководства народным хозяйством и переход на рельсы капиталистической экономики. В действительности же эти мероприятия ни в коей мере не ослабляют экономическую роль социалистического государства, а только представляют собой переход от административных методов государственного руководства к экономическим методам, использование которых позволит государству лучше выполнять свою хозяйственно-организаторскую функцию.

В период перехода к коммунизму не теряет своего значения и функция охраны социалистической собственности, так как содержанием этой функции является не только борьба против преступных элементов, но и эффективная борьба за пресечение всех возможностей причинения ущерба социалистической собственности. Чем большими материальными благами располагает общество, тем большего внимания требует развитие функции охраны социалистической собственности в указанном направлении.

SISUKORD

K. Kulli	— Riikliku sotsialistliku omanduse arengust	3
H. Kroon	— Tööjõu voolavuse põhjustest Eesti NSV tööstus- ettevõtetes	21
M. Lepp	— Tehnilis-majanduslike tegurite mõjust tööliste töösuhetumisele	41
Ü. Sinisalu	— Tehnika progress ja töötajate kvalifikatsioon põlevkivi tootvas tööstuses	55
I. Külaots	— Palgavormide täiustamise vajalikkusest tööstus- toodangu kvaliteedi parandamisel	65
R. Otsepp	— Töötajate materiaalsest vastutusest praagi eest	77
I. Külaots	— Ühiskondliku produkti jaotamine ja materiaalne huvi sotsialismi tingimustes	87
A. Kõrge	— Elatustasemest ja selle näitajatest	103
K. Kulli	— Sotsialistliku riigi majandusliku osa tugevne- mine sotsialismilt kommunismile üleminekul	115

ИССЛЕДОВАНИЯ КАФЕДРЫ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ

На эстонском языке

Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja E. Kasesalu

Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa

Tehniline toimetaja M. Ueson

Korrektorid E. Toots ja A. Kiho

Ladumisele antud 4. VI 1966. Trükkimisele antud 6. II 1967. Paber 60×90, ¹/₁₆. Trükipoognaid 8. Arvestuspoognaid 8,10. Tiraaž 500. MB-01432. Tellimise nr. 1186. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58. Trükipaber nr. 2, Kohila Pabervabrik.

Hind 49 kop.

49 kop.